

Kapetan bojnog broda BRANKO MAMULA

PARTIZANSKE AKCIJE MORNARICE NOVJ U SJEVERNOM JADRANU

Svrha je ovog članka da pridonese izučavanju vojno-pomorskog iskustva NOR-a na moru. Smatram da ću govoreći o II. pomorskom obalnom sektoru i partizanskim akcijama u sjevernom Jadranu iznositi karakteristike organizacije vojno-pomorskih dejstava i ostalih pomorskih sektora, a time i sve Mornarice NOVJ. Ovo tim više, što je obalno područje i otoci II. POS-a bilo sve vrijeme okupirano od Nijemaca i što se njegova djelatnost zasnivala na partizanskim akcijama, najveći dio vremena bez oslonca na sigurne i branjene baze, a što se može uzeti kao tipično za vojno-pomorsku aktivnost Mornarice NOVJ.

FORMIRANJE I POČETAK AKTIVNOSTI II. POMORSKOG OBALNOG SEKTORA

Operativno područje ovog sektora zahvatalo je dio sjevernog Jadrana od ušća rijeke Mirne na W obali Istre do linije: uključno o. Grujica, isključno o. Silba, Olib, Poklib, Vir, kroz Ljubačka vrata na rt Stara Kula pod Velebitom.

Odmah po svom formiranju 11. IX. 1943., još kao Štab mornarice za Hrvatsko Primorje i Istru, II. POS je izvršio

nekoliko krupnih zadataka: prebacivanje dijelova XIII. primorsko-goranske divizije na o. Lošinj, a zatim na Karlobag, prijevoz interniraca iz logora na o. Rabu; evakuacija talijanskog ratnog plijena sa otoka i duž obale na oslobođeni teritorij, i t. d.

Od borbenih jedinica II. POS je imao:

4 opremljena patrolna čamca i 2 u opremanju;

4 čete mornaričke pješadije (2 na o. Krku, Lošinj i Cresu; 2 na položajima Kraljevica — Bakar); 1 četa MP nalazila se u formiranju (Rab);

1 tvrđavska baterija na Tovariću o. Lošinj — 4 topa 156 mm; 1 PA baterija — 4 topa 70 mm na Lošinj; 1 top 75 mm na NW dijelu o. Cresa — Prstenica; 2 topa 100 mm na rtu Stojan na o. Rabu (nađeni neispravni i postepeno dovedeni u ispravnost); 2 topa 75 mm na položajima četa MP Kraljevica — Bakar;

OST Rab, Omišalj, Baška i Lošinj.

Osim toga II. POS je u svom sastavu imao 4 parobroda, 18 koča i oko 45 m/jedrenjaka za prijevoz trupa, materijala i za održavanje pomorskih veza: obala — otoci. Na čitavom oslobođenom području Hrvatskog Primorja i otoka funkcionirala je lučka služba i lučke straže obavljajući zamašan posao oko evakuacije materijala, transportovanja novomobiliziranih boraca i čitavih jedinica, prijevoza soli sa o. Paga i niza sličnih zadataka.

Pod kontrolom II. POS-a nalazila su se sva brodograđilišta i škverovi na tom području, koji su vršili remont brodova za transport i adaptaciju kočara za patrolnu službu.

7. X. 1943. Nijemci su, prodirući iz Rijeke obalom prema Crikvenici, odbacili dijelove XIII. divizije kod Kraljevice i razbili čete MP, koje su zatim rasformirane, a borci ušli u sastav pomenute divizije.

13. XI. 1943. Nijemci su zauzeli otoke: Lošinj, Cres i Krk i obalu do Novog. Oslobođeni dio obale sveo se na područje od Senja do Jablanca. Ovaj komadić obale trebalo je što duže održati, jer je Štab mornarice sa Hvara i Visa

organizirao dotur municije, oružja, hrane i odjeće, koja je stizala od saveznika iz baza u Italiji. Izvlačenje ranjenika NOV Hrvatske ispred VI. ofanzive i evakuacija u bolnice u južnoj Italiji, bio je jednako važan zadatak.

Gubitkom obale i otoka od 13. XI. 1943. izgubljene su 2 čete MP, obal. baterije na Lošinj i Cresu, 2 PČ i oko 25 m/jedrenjaka. Od borbenih dijelova ostala su: 4 PČ; 1 četa MP (100 boraca) na o. Rabu; 1 četa bivše Komande kvarnerskog područja (150 boraca), koja se sa o. Krka povukla na o. Rab; jedna obal. baterija na rtu Stojan o. Rab. Tokom decembra 1943. i prve polovice januara 1944. četa MP prerasla je u bataljon MP (2 čete o. Rab — Jablanac, a 1 četa na o. Pagu).

Baterija na rtu Stojan ometala je neprijateljski saobraćaj kroz Kvarnerić i zaprečavala Senjska vrata. Na rtu Štokić kod Jablanca tih dana postavljen je top 75 mm. Zajedno sa flotilom PČ, koja je bazirala u Jablancu, Staroj Novalji ili Rabu, topovi sa naših položaja dosta uspješno su osiguravali slobodni dio obale sa morske strane. Međutim neprijatelj se, držeći obalu do Novog i na jugu položaje kod Karlobaga i sam Karlobag, mogao svaki čas probiti obalnim drumom i likvidirati ovaj komad slobodne obale, što bi predstavljalo ogroman gubitak, posebno za NOV Hrvatske.

U toj situaciji Glavni štab NOV Hrvatske naređuje XIII. diviziji da sa ojačanom brigadom spreči dalje neprijateljsko nadiranje od Novog duž drumu prema Senju, a II. POS-u dodjeljuje iz sastava iste divizije 2 bataljona i vod tenkova za sprečavanje neprijateljskog prodiranja od Karlobaga prema Jablancu i Senju. Za odbijanje neprijateljskih artiljerijskih prepada, koje je on vršio sa razaračima i eskortnim brodovima (biv. jugoslovenskim i talijanskim torpiljarkama) na obalu od Novog do Senja II. POS-u dodijeljena je baterija topova 75 mm, koja je postavljena u Senju. Osim odbijanja artiljerijskih prepada ova baterija je sprečavala upade njemačkih brodova u naše vode kroz Velebitski kanal iz pravca Rijeke. (Njemački brodovi upadali su u rejon naših voda napadali i zarobljavali jedrenjake).

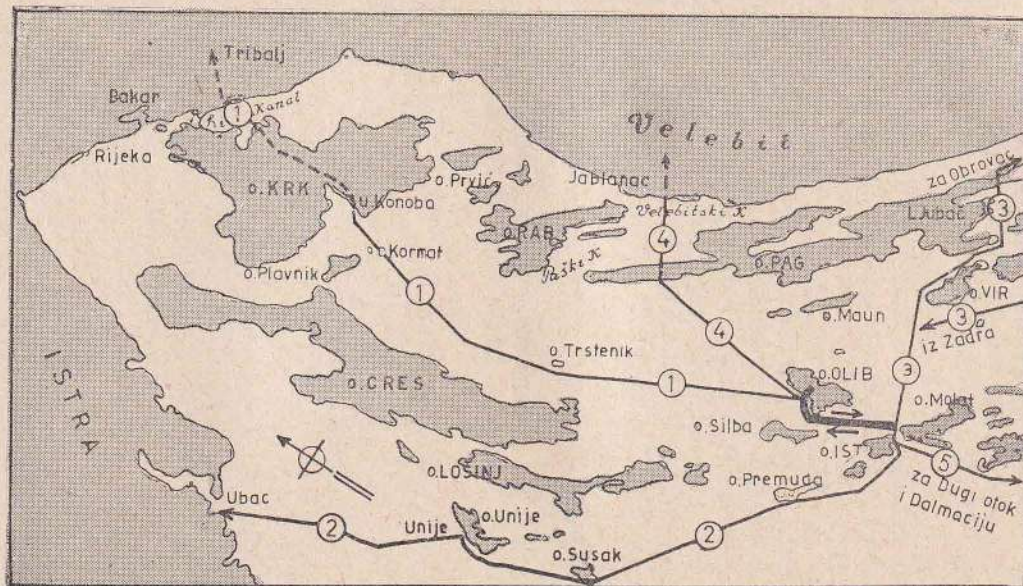
U takvom rasporedu branjen je preostali dio obale. 20. I. 1944. konačno je uspјelo Nijemcima da se preko Otočca — Brinja probiju u Senj i likvidiraju preostali dio obale. Ostao je još o. Rab, ali potpuno izoliran sa svih strana.

Tokom novembra, decembra i prve polovice januara transportirano je preko luka: Senj, Sv. Juraj i Stinica (kraj Jablanca) nekoliko stotina tona hrane, odjeće, municije i oružja i mnogo više soli, a u obratnom pravcu — za Vis i južnu Italiju — nekoliko stotina ranjenika; drugova koji su iz NOV Hrvatske i Slovenije odlazili za Mornaricu na Hvar i Vis; bivših talijanskih vojnika repatriranih u Italiju, i t. d. Sa ranjenicima je otišao iz II. POS-a i posljednji parobrod »Cetina«, jer gubitkom o. Paga više se nije mogao koristiti ugljen iz Kolana, a drugih mogućnosti za dobijanje uglja nije bilo.

GUBITAK SLOBODNE OBALE I ORGANIZIRANJE PARTIZANSKIH DEJSTAVA

Noću 16./17. I. 1944. Štab II. POS-a sa prištabskim dijelovima, flotilom PČ, oko 18 m/jedrenjaka, komandama mjesta Pag, Novalja i Jablanac, stražama tih komandi, četama bivše Komande kvarnerskog područja, povukao se na otoke Olib, Molat i Dugi otok. Bataljon MP sa o. Raba i Paga prebačen je u sastav XIII. divizije; vod tenkova i baterija topova 75 mm vraćeni su u sastav matične jedinice, a obal. baterija na o. Rabu onesposobljena.

Na o. Rabu ostala je Komanda mjesta sa oko 50 boraca, a patrolni čamci sa Dugog otoka i Oliba održavali su vezu sa ovom jedinicom. Zadatak je ove jedinice bio da u slučaju njemačkog iskrcavanja pruži otpor a zatim da se povuče u pošumljeni dio otoka i sačeka dolazak PČ koji će ih evakuirati. Nijemci nijesu žurili sa zauzimanjem Raba, jer im okružen okupiranim otocima i obalom nije predstavljao nikakvu opasnost. Tek su kasnije sagledali njegov operativni značaj i odlučili da ga zajedno sa Loši-

Pomorske veze sa o. Ista jeseni i zimi 1944

njem i Pagom pretvore u važnu odbrambenu liniju na riječkom pravcu, za koji se pravac pretpostavljalo da ga mogu iskoristiti saveznici za svoje iskrcavanje.¹⁾

Dok su Nijemci oklijevali sa iskrcavanjem na otok, Štab II. POS-a sa 4 PČ, i 2 NB koji su mu bili podčinjeni, stigao je na Rab da bi ga koristio kao uporište za svoja dejstva na neprijateljski saobraćaj u tom području. Na otoku je bilo bunkerirano nekoliko bačava nafte, a svaki je brod imao na sebi pune zalihe goriva i dovoljno municije. Sastav je mogao autonomno operirati nekoliko dana sa zalihom goriva i municije na sebi i u slučaju neprijateljskog zauzimanja otoka uvijek se mogao probiti do voda koje smo više-manje mi kontrolirali.

Na putu za o. Rab noću 28. II. 1944. PČ2 i PČ3 susreli su se sa 2 njemačka jedrenjaka 1½ Nm SW od Jakišnice (o. Pag), koji su vozili Nijemce iz Zadra za Rijeku. Nakon kratke borbe ubijeno je i zarobljeno 108 vojnika i podoficira; 1 jedrenjak potonuo, a drugi zarobljen. To je obećavalo dobre rezultate u akcijama koje smo namjeravali poduzeti sa o. Raba. Međutim Nijemci su se nakon nekoliko dana iskricali na otok, a naš sastav se, pokupivši preostali dio boraca sa otoka, povukao na Dugi otok.

Gubitkom oslobođene obale i otoka pred Štab II. POS-a postavljali su se drukčiji zadaci. Dok su ovi dotle bili pretežno organizatorski, sada su oni mogli biti samo borbeni — partizanske akcije na moru i otocima, koji su bili okupirani i zaposjednuti sa dosta jakim garnizonima. Sa preorijentacijom nije išlo lako, jer u Štabu II. POS-a većina drugova nije dotle učestvovala u borbi. Sam broj osoblja u Štabu se morao smanjiti na mjeru koju je zahtijevala operativna situacija. Zamjenik komandanta Mornarice NOVJ koji se u to vrijeme nalazio u Štabu POS-a pomogao je da se odmah u početku zauzme pravilna orijentacija i pristupi akcijama.

¹⁾ Nijemci su se iskricali na otok Rab i u roku od nekoliko mjeseci snažno ga utvrdili (11 topova 76—120 mm, više oruđa 20—37 mm, minobacači, tvrđavske jedinice i pješadijske jedinice iz sastava 97. korpusa). Tako utvrđen o. Rab trebao je da poveže čitavi sistem odbrane Pag — Lošinj — Pula.

Bilo je odlučeno da u toj situaciji II. POS radi na slijedećim osnovnim zadacima:

a) sa flotilom NB i PČ (2 NB i 4 PČ) napadati na neprijateljski pom. saobraćaj na komunikaciji Zadar — Lošinj — Pula i Zadar — Rab — Rijeka;

b) formirati udarne grupe od po 30 boraca i sa njima poduzeti partizanske i diverzantske akcije na kvarnerskim otocima i u Podvelebitskom primorju;

c) uspostaviti na teritoriji Sektora obavještajne centre sa radio-stanicama i ostvariti kontrolu nad neprijateljskim snagama i pokretima, radi davanja podataka našoj i savezničkoj avijaciji na o. Visu i južnoj Italiji;

d) organizirati veze sa svim otocima i ostvariti kontakt sa komitetima KPJ i NOO na otocima i duž obale u Hrv. Primorju i postepeno mobilizirati borce koji su bilo na koji način zaostali iza svojih jedinica i nove borce.

Izmijenjena je granica između II. i III. POS-a. Druhom POS-u pripalo je područje sjeverno-dalmatinskih otoka Silbe, Oliba, Molata, Ista i dr. Transportni brodovi predani su IV. POS-u, a Štab mornarice bi II. POS-u povremeno dodijelio po 2—3 radi snabdijevanja.

a) Dejstva flotile NB i PČ

Operativni dio Štaba II. POS-a ukrao se na brodove, a drugi dio Štaba i prištabski dijelovi smjestili su se u Luku (Dugi otok). Flotila NB i PČ je najčešće bazirala na o. Olibu, Molatu i u Solinama na Dugom otoku. Odatle joj je bilo najbliže isplivljavati u napade na komunikaciju Lošinj — Zadar. Ovi otoci nijesu bili okupirani nego je neprijatelj s vremena na vrijeme vršio pretraživanja radi otkrivanja naših jedinica.

Aktivnost flotile za 6 mjeseci dala je značajne rezultate: uništen je 1 remorker od 500 tona i zarobljena posada; zarobljena su dva neprijateljska dobro naoružana patrolna broda sa 35 mornara, podoficira i oficira; 4 motorna jedrenjaka sa teretom i posadama; posada i oružana pratnja jednog nasukanog jedrenjaka; uhvaćen je 1 transportni motorni brod sa 16 oficira, podoficira i mor-

nara natovaren živežnim namirnicama. Sve akcije su izvedene na komunikaciji Lošinj — Zadar kod Silbe, Oliba, Molata i Ista.

Prisustvo naoružanih brodova neposredno uz ovu komunikaciju zabrinulo je Nijemce i oni su se dali u potragu za flotilom sa avionima. Svako jutro i večer, prije nego bi naišla vazдушna patrola sa o. Visa, koja je nadlijetala ovo područje, spore »Rode« nadlijetale bi i kontrolirale svaku uvalu od Molata do Kornata i obratno. NB i PČ bi se sklonili po uvalama i maskirali, i to su bile sve mjere protivavionske odbrane. Bilo se uvrežilo mišljenje da je moguće ostati sakriven i da ne treba otvarati vatru i otkrivati se. Pokazalo se vrlo brzo da je to iluzorno kad avioni mogu da lete na visini od 150 do 200 m i da, ničim ne ometani, sasvim efikasno izviđaju. Prva žrtva bio je NB-1. Brod se zajedno sa ostalima vratio iz noćne akcije kada je izbio požar u mašinskom prostoru i zadao posadi prilično brige dok su ga pogasili, čak su ga morali i nasukati. Zamorena posada odmah po uplovljenju u zaliv Solinščica na NW strani Dugog otoka, maskirala je brod i legla spavati. Tri aviona su nenadano naletili iznad brjega nad zalivom i bacili bombe na ovaj i druge brodove, koji su se nalazili maskirani uz obalu u istom zalivu. Bombe su rastresle NB-1 i on je počeo propuštati vodu. Poslat je NB-6 da ga tegli u Tajer, na drugoj strani Dugog otoka, gdje su ga trebali brodograditelji iz Sala začepiti i osposobiti da otplovi za Vis na popravak. Međutim, avioni su ih sutra ujutro, 20. III. 1944. zatekli u Tajeru i NB-1 dokrajčili u uvali Dubokoj, a u večer istog dana potopili NB-6 u šipnatskoj luci na o. Kornatu. Tih dana potopljen je i jedan brzi čamac koji je služio za veze. U susjednom III. POS-u, u istim vodama, potopljeno je također nekoliko brodova. Avioni su žestoko počeli bombardirati i sela na Dugom otoku gdje su se nalazile čete mornaričke pješadije, štabovi i prištabski dijelovi II. i III. POS-a.

Ofanziva iz vazduha imala je dosta teške posljedice. Gubici su primorali štabove oba sektora da poduzmu niz mjera za odbranu od napada aviona. Izdata su stroga

naređenja brodovima da se maskiraju, ali da su posade obavezne ostati na oružjima u sate kad se znalo da nadlijeću avioni. Dok se ocijeni da je brod otkriven posada je morala otvarati vatru iz svih brodskih oružja. U lučicama u kojima su najčešće bazirali brodovi bili su postavljeni PA mitraljezi 20 mm kao pojačanje PA brodova. Rezultat poduzetih mjera bio je da su ubrzo srušena dva aviona. Osim toga vazdušne patrole sa Visa su uhvatile i oborile 2—3 aviona i napadi su popustili. U koliko su i nadlijetali to je bilo na visini sa koje bombardiranje iz »Rode« nije efikasno.

b) Akcije udarnih grupa

Udarne grupe oformljene su tokom marta i aprila 1944. iako je sa vezama išlo u to vrijeme vrlo teško. I. udarna grupa na o. Krku brzo je porasla na 40—50 boraca i to je bila dovoljna snaga za partizanske akcije na otoku. Brojčano veća jedinica ne bi mogla prema svojoj brojnosti vršiti krupnije akcije, jer to opća situacija na ovom i susjednim otocima nije dozvoljavala. S druge strane, u neprijateljskim ofenzivama, koje su često poduzimane sa jakim snagama od 1500—2000 vojnika bilo bi teškoća sa većom grupom na ograničenom prostoru otoka. Tek koncem 1944. i početkom 1945. grupa je povećana na 100 boraca i podijeljena u 2 čete. To je bilo kada je neprijatelj uslijed gubitaka na svim frontovima popuštao u ofenzivnosti, osim na glavnim frontovima i protiv grupacija naše vojske. Međutim, pred sam kraj rata, početkom marta 1945., grupa se morala povući sa otoka jer je neprijatelj bio poduzeo jaku ofenzivu. Prisustvo grupe na o. Krku značilo je infiltraciju u sistem njemačke odbrane. Nijemci su svaki čas očekivali napad snaga NOV sa fronta, i zato su grupu po svaku cijenu htjeli likvidirati.

II. udarna grupa kratko je dejstvovala a zatim povučena u sastav čete MP na Dugi otok.

III. udarna grupa na obali pod Velebitom (Senj — Karlobag) oformljena je u martu 1944. U početku je i ona brojala oko 20 boraca, ali je brzo porasla na 80, što je bilo dovoljno za akcije na tom dijelu obale gdje je neprijatelj držao slabe garnizone.

Uspjeh ovih grupa nije bio samo u pobijenim i zarobljenim neprijateljskim vojnicima i oficirima, iako su i ti rezultati značajni. Grupa na Krku zarobila je i pobila, od aprila 1944. do februara 1945., 180 neprijateljskih vojnika i oficira i više od toliko ranila; potopila p/b »Plav« koji je radio za Nijemce; teže oštetila 3 neprijateljska patrolna čamca u Baškoj Novoj i Puntu. Grupa pod Velebitom imala je ne manje rezultate za svega 5 mjeseci. Pobila je oko 50 neprijateljskih vojnika, a predalo joj se 90 legionara i domobrana. Ova grupa je u septembru 1944. povučena u sastav II. bataljona MP na Ist.

I. udarna grupa omogućila je da se tokom ljeta i jeseni 1944. i zimi 1945. godine prebaci preko o. Krka nekoliko stotina tona hrane, odjeće, municije i dr. za jedinice u Gorskom Kotaru i Lici. Neprijatelj je na otoku Krku morao uspostaviti 5 garnizona mjesto 2 koliko je držao odmah po zauzimanju otoka. Nijemci su bili satjerani u žicu i samo kad bi prikupili jake snage iz susjednih garnizona u Primorju, kretali su se van žice i poduzimali akcije. Takva situacija omogućila je na Krku normalan rad Kotarskog i mjesnih NOO-a, Komande primorsko-goranskog područja i nekoliko komandi mjesta.

Među najkrupnije uspjehe udarnih grupa treba ubrojati političko-moralni utjecaj što su one vršile. Zimi i proljeća 1944. one su bile jedine jedinice NOV na tom terenu. Poslije neprijateljskih uspjeha u VI. ofenzivi i povlačenja naše vojske sa obale, došlo je do opadanja našeg utjecaja kod dijela masa. Partijskim komitetima i aktivima NOP trebale su akcije oružanih jedinica NOV da se ponovo ostvari utjecaj na taj dio masa. U tom pogledu udarne grupe sa svojim akcijama i akcije patrolnih čamaca i naoružanih brodova značile su mnogo i ovu vrst njihovog doprinosa treba istaknuti na prvo mjesto.

c) Rad obavještajnih centara

Na o. Olibu uspostavljen je obavještajni centar koji je preko aktivista NOP-a i posebno šiljanih obavještajaca dobivao podatke o neprijateljskim snagama i pokretima sa o. Lošinja, Cresa, Raba i Paga. Zahvaljujući ovom centru Štab II. POS-a bio je obavještavan o prolazu brodova komunikacijom Zadar — Lošinj — Pula i mogao je poduzimati napade. Podaci su dostavljani i savezničkoj avijaciji, a kad je formirana eskadrila NOV Jugoslavije, onda njoj, i ova ih je obilato koristila i poduzimala napade.

Sa uspostavom obav. centra na o. Krku išlo je mnogo teže. Prvi pokušaj da se prebaci jedan rukovodilac iz štaba II. POS-a sa radio-stanicama, operaterom, kuririma i nekim savezničkim oficirima također sa radio-stanicama, propao je. Jaka bura pred Senjskim vratima noću 20./21. IV. 1944. ustavila je motorni čamac, kojim su ovi putovali, odbacila ga na o. Cres i potopila kod rta Zaglav. Svi su uspjeli isplivati i spasiti stanice. Preko dana uspostavili su radio-kontakt sa Štabom II. POS-a i ovaj je slijedeće noći poslao 2 PČ koji su ih dovezli natrag. Još jedan pokušaj brzim motornim čamcem bio je osujećen, opet od bure. Treći put je uspjelo pomoćniku komesara, narodnom heroju Bagatu, doći do o. Krka, uspostaviti obavještajni centar i uputiti ga u rad. (Drug Bagat je zajedno sa još nekoliko drugova na povratku sa Krka 1. VI. 1944. ujutro naletio u njemačku zasjedu na o. Olibu i zajedno sa mornarima poginuo, a čamac bio izgubljen).

Centar na o. Krku dostavljao je podatke o saobraćaju kroz Tihi i Velebitski kanal i Srednja vrata. Rijeka kao glavna luka za snabdijevanje njemačkih snaga na Jadranu nije se mogla preko ovog centra uspješno kontrolirati. Obavještajci nisu mogli blagovremeno dostavljati izvještaje. Zato je u jesen 1944. uspostavljen obav. centar kod Rijeke, na Grobničkom Polju, koji je zahvaljujući vezama u Rijeci, dostavljao solidne i pravovremene podatke.

Kako je već iznijeto, obavještajni centri davali su dragocjene podatke avijaciji, pogotovo centar sa Krka i centar iznad Rijeke. Podaci o otplovljenju stizali su blagovremeno i avioni koji bi uzlijetali sa Visa mogli su još prije mraka hvatati brodove koji bi pred noć isplivljavali iz Rijeke i drugih luka u Hrvatskom Primorju. Naša i saveznička avijacija potopile su na komunikacijama iz Rijeke za Dalmaciju i Pulu nekoliko desetaka manjih i većih neprijateljskih brodova, među njima nekoliko strażarskih brodova, minopolagača i desantnih brodova.

d) Aktivizacija pomoraca u NOB

Tokom marta 1944. g. pokrenuta je akcija za aktiviranje pomoraca u NOB-u. Organizacija — front pomoraca — koja je aktivno djelovala već od 1941. godine u Dalmaciji, nije pokazivala takvu aktivnost u Hrvatskom Primorju i po otocima, gdje je bilo mnogo pomoraca, kojima je ova forma uključivanja u NOB bila bliska. Sa Okružnim komitetom za Hrvatsko Primorje i kotarskim komitetima bile su dogovorene mjere u tom pogledu i prešlo se na djelo. Poslije jedan-dva mjeseca već se osjećao rad organizacije. Sa o. Krka — iz Klimna — upućena su tri veća motorna jedrenjaka na o. Vis; jedan motorni jedrenjak koji je radio za Nijemce potopljen je, a na nekoliko drugih prouzročene su havarije. Parobrod »Zrmanja« koji je održavao prugu Rijeka — Krk uputio se jednu noć, mjesto na svoju redovnu prugu, na oslobođene otoke u Dalmaciji i na putu tajanstveno nestao. Poslije rata nadeni su tragovi kod svjetionika Galiola, koji idu u prilog ranijoj tvrdnji da je brod naišao na minu u Velim vratima i potonuo.

U početku jeseni 1944. zamjenik komandanta Mornarice, a nešto kasnije i komesar II. POS-a, obišli su Hrv. Primorje i sa KK i OKKPH kao i sa Oblasnim komitetom za Istru utanačili su mjere koje je trebalo poduzeti da se spreči izvlačenje pomorskog materijala sa strane Nijemaca i razaranje pomorskih objekata kod povlačenja. Iskustvo pri povlačenju iz Dalmacije je pokazivalo da oni temeljito ruše sva lučka postrojenja i objekte koji su

nama poslije oslobođenja mogli služiti. Organizirano je prebacivanje alata iz brodogradilišta u Kraljevici, Žurkovu i Martinsćici za tehničku radionicu i škver na o. Istu i u Zadru.

U jesen 1944. bili su stvoreni kontakti sa posadama i nekim oficirima NDH mornarice u Rijeci i počeli dogovori o prebjegavanju torpednih čamaca iz sastava NDH flotile u Rijeci. Poziv Vrhovnog komandanta NOV i POJ, druga Tita, od 15. septembra 1944. neprijateljskim vojnicima i oficirima, i opća ratna situacija, imao je presudan utjecaj na držanje ovih posada. Bilo je ugovoreno sve potrebno da odred TČ, koji izađe na patrolu, kompletan prebjegne k nama. Nijemci su izgleda bili nešto doznali i rjeđe su ih slali na zadatke. Sa prebjegavanjem se otezalo i zbog kolebljivosti nekih oficira na torpednim čamcima. 14. XII. 1944. jedna grupa bila je spremna da isplovi na zadatak i prema dogovoru da prebjegne, kad su Nijemci provalili stvar i počeli sa hapšenjem. Naređeno je odmah da se barikade u luci zatvore. Jedan TČ, sa najodlučnijom posadom i komandantom, uspio se probiti i ujutro 15. XII. 1944. priključiti se kvarnerskom pomorskom sastavu na o. Istu.

Krupni rezultati postignuti su i na mobilizaciji pomoraca u NOV. Samo u II. POS-u stiglo je tokom ljeta i jeseni 1944. 800—1000 boraca sa otoka, iz Kraljevice, Sušaka i Rijeke, pretežno pomoraca.

PRETVARANJE O. ISTA U BAZU

Koncem ljeta 1944. snage II. POS-a su znatno porasle a pružale su se dalje mogućnosti za povećanje broja boraca i opreme. Štab II. POS-a sa jedinicama nalazio se u Velom Ratu i Solinama, odakle je poduzimao akcije. Nijemci su znali za ova naša uporišta i postojala je mogućnost da izvrše napad na ovaj dio Dugog otoka, koji se nije mogao utvrditi, bez znatno većih snaga nego što su bile naše. Došlo se do zaključka da treba utvrditi jedan manji otok na tom području, koji bi sa snagama kojima smo raspola-

gali mogli braniti, a koji bi u isto vrijeme pružao mogućnost za organizaciju baze: sidrišta, škvera, tehničke radionice, smještaja jedinica, i t. d. Izbor je pao na o. Ist. Na njemu su dvije, relativno dobre uvale — Široka i Kosirača. U Kosirači se dao improvizirati navoz za izvlačenje brodova, a tehničku radionicu se moglo u blizini uspostaviti. Smještaj jedinica bio je također moguć. Otok Ist je imao još krupne prednosti u tome što je stvor terena takav da ga je i sa relativno malim snagama bilo moguće lako braniti. Jedini ozbiljan nedostatak bio je taj da je suviše blizu o. Molatu te se prolaz Zapuntel lako mogao forsirati.

Štab mornarice NOVJ prihvatio je prijedlog II. POS-a o utvrđivanju o. Ista i uputio oruđa za formiranje obalskih i PA baterija; mine i žicu za zaprečavanje prilaza, naročito sa strane o. Molata. 20. IX. 1944. II. POS se prebacio na Ist i pristupio utvrđivanju. Tokom septembra i oktobra formiran je artiljerijski divizion za odbranu o. Ista. U svom sastavu on je imao: 2 topa 105 mm, 4 haubice 100 mm i 2 haubice 75 mm; 4 PT topa 57 mm i 10 topova PT 40 mm; 14 PA mitraljeza 20 mm i 10 bacača 81 mm.

Zaposjedanjem o. Ista baza jedinica se primakla svom operativnom području, i to ne samo time što je Ist bio bliže području II. POS-a za 10 Nm nego i time što se imajući Ist kao oslonac sa mnogo više sigurnosti mogao koristiti o. Olib, koji je bio 18 Nm bliže području na kome su se izvršavali zadaci.

Dolaskom na Ist zadaci su se nešto drugačije postavljali. II. POS je raspolagao sa 5 PČ i 1 NB, 2 bataljona MP sa pratećom artiljerijom, nekoliko jedrenjaka i leuta za prijevoz jedinica, sa kojima je mogao poduzimati akcije. Kad je u oktobru 1944. oslobođena Dalmacija, mornaričke jedinice na tom području nisu bile više angažirane. Bilo je odlučeno da se sve raspoložive snage prikupe i usmjere prema neoslobođenom dijelu obale i otoka — Hrv. Primorju i kvarnerskim otocima. 4. XI. 1944. Štab mornarice naređuje da se formira Kvarnerski pomorski sastav za pet flotila u sastavu: 1. flotila — 5 NB; 2. flotila — 6 većih PČ; 3. flotila — 6 srednjih PČ; 4. flotila — 8 malih PČ

(leuti) i 5. flotila — motorne barkase i leuti za prijevoz trupa. Odmah se formira i Kvarnerski odred MP u sastavu: 4 bataljona MP i 1 art. divizion. Oba ova sastava dodijeljena su II. POS-u za zadatke na neoslobođenom dijelu obale i otoka.

Pomjeranjem njemačke odbrane na područje sjev. Jadrana i grupacijom glavnine mornaričkih jedinica na tom sektoru, pred II. POS su se postavili odgovorni zadaci i znatno drugačiji od onih koje je on do tada izvršavao. Oni su se mogli svesti na slijedeće:

1. Sa Kvarnerskim pomorskim sastavom:

a) napadati na neprijateljski saobraćaj u Kvarneru, Kvarneriću i Velebitskom kanalu;

b) održavati veze sa Hrvatskim Primorjem i Istrom u svrhu prebacivanja novomobiliziranih boraca, oružja, hrane, odjeće i t. d.;

c) osiguravati transportne brodove koji su redovno vršili prevoze na liniji Zadar (ili Ist) — Poveljski kanal — Ljubački zaliv — Novigradsko more — Obrovac, od napada neprijateljskih snaga u Poveljskom i Velebitskom kanalu.

2. Sa Kvarnerskim pom. sastavom i Kvarnerskim odredom MP, vršiti stalne napade na neprijateljske garnizone na neoslobođenim otocima s ciljem konstantnog pritiska na neprijateljsku odbrambenu liniju Pula — Lošinj — Pag, koja je za neprijatelja postajala sve važnija kako se približavala opća ofenziva NOV.

Važan zadatak mornaričke pješadije bio je osiguranje pomorskog transporta na pomenutoj komunikaciji za Obrovac od napada sa kopna — otoka Paga.

3. Sve jedinice prema posebnom planu uzimale su učešća u odbrani o. Ista. Radi osiguranja sidrišta u uvalama Širokoj i Kosirači od napada neprijateljskih torpednih i eksplozivnih čamaca baziranih u Lošinj i Puli, tokom noći postavljana su po 2 PČ na patrolnu liniju, neposredno pred ulazom na sidrište, gdje su patrolirali po sistemu nepokretne patrole. Bataljoni MP zaposjedali su položaje na o. Istu. i Molatu. Jedan bataljon je bio uvijek u pripravnosti.

NAPAD NA NEPRIJATELJSKU KOMUNIKACIJU

Izvršavajući zadatke pod toč. 1. organizirane su zasede i patrole na komunikaciji Rijeka — Zadar (do oslobođenja Zadra) u Maonskom kanalu i kod o. Vira. Došlo je do nekoliko sukoba sa neprijateljskim transportnim brodovima i brodovima pratnje. Značajniji je od njih sukob 1 NB i 3 PČ sa tri njemačke torpiljarke 22. X. 1944. 2,5 Nm od uvale Koromačno (o. Maon) u pravcu o. Ista. Do sukoba je došlo nenadano. Nijemci su se vraćali iz Zadra kamo su preko noći pratili konvoj kroz Velebitski kanal — Ljubač za Zadar. Naš sastav se vraćao iz zasede koju je bio organizirao na liniji E rt o. Maon — o. Pag. Neprijatelj je imao znatne prednosti u brzini i gustini artiljerijske vatre kojom je obasipao sastav NB i PČ. Na koncu je gađao torpedom na PČ4. Znatna artiljerijska vatra kojom je raspomagao naš sastav, žilavost tih drvenih kočara i tunolovaca i hrabrost posada izdržala je i odbila neprijateljski napad. Gubitaka je bilo na obe strane u ranjenim posadama i lakšim oštećenjima brodova.

9. X. 1944. NB13 i PČ2 zarobili su u uvali Šimuni na o. Pagu jedan naoružani jedrenjak, a drugi potopili u Maonskom kanalu. Tom prilikom zarobljen je jedan njemački pukovnik-inžinjerac iz štaba za utvrđivanje jadranske obale.

U tom razdoblju zabilježena je i naročita aktivnost njemač. eksplozivnih čamaca. Izvršavajući zadatke u Kvarneriću oni su prolazili između o. Ilovik i o. Sv. Petar. Prolaz je obično osiguravala manja zaseda, i to samo za vrijeme dok bi čamci otišli na zadatak i vratili se. 27. XII. 1944. sa PČ24 upućena je jedna četa MP u zasedu eksplozivnim čamcima na o. Ilovik, da napadne i njih i njemačku zasedu u momentu prolaza čamaca između Ilovika i Sv. Petra. Nijemci su otkrili četu MP i poslali sa o. Lošinja grupu od 50 vojnika i 3 eksplozivna čamca da napadnu našu zasedu, koja se trebala povući budući da eksplozivni čamci nisu naišli kako se očekivalo. U momentu ukrcavanja 3 eksplozivna čamca napala su PČ24

a grupa sa kopna PČ24 i četvu MP. Došlo je do oštre borbe. Neprijateljska grupa na kopnu bila je odbačena a 2 eksplozivna čamca uništena.

Kad je o. Ist bio utvrđen prebazirao se tamo sa o. Visa jedan engleski pomorski sastav, koji je i prije toga samo mnogo rjeđe i manjim snagama patrolirao u sjevernom Jadranu. Sada je koristeći Ist kao bazu poduzimao redovno patroliranje i napade na neprijateljski saobraćaj u Kvarneru, uz istarsku obalu i u Kvarneriću. Tokom jeseni 1944. i zimi 1945. engleski sastav je izvršio nekoliko vrlo uspješnih akcija kod rta Mrlere, kod o. Vira, kod Luna (o. Pag), na Lošinju, potopivši Nijemcima 1 razarač, 2 eskortna broda (velike torpiljarke), više od 10 jednotrupnih i dvotrupnih peniša, oko 10 eksplozivnih čamaca i nekoliko motornih jedrenjaka. Sami su izgubili 1 razarač koji je kod o. Škarde naišao na minu i 3 ML (patrolna čamca) od kojih je jedan bio potopljen iz zasjede kod otoka Molata. Usput je korisno konstatirati da je jedan relativno mali sastav lakih jedinica — kakvim sastavima već dugo vremena raspolaže JRM — bio u stanju da u napadima na neprijateljski saobraćaj postigne znatne rezultate, zahvaljujući to podesnosti našeg otočnog arhipelaga za dejstva lakih snaga (TČ, PB, RE) i drugim povoljnim okolnostima koju je NOR stvorio na našoj obali.

ODRŽAVANJE VEZA I OSIGURANJE TRANSPORTA

Sa o. Ista održavane su veze kroz dva kanala. Jedan je preko o. Uniya vodio za Istru (rt Ubas) a drugi preko o. Krka za Hrv. Primorje. Veza sa o. Krkom, kako je već rečeno, uspostavljena je tokom proljeća i ljeta 1944. g. Sa o. Ista tokom jeseni i zime pojačan je intenzitet u oba pravca na tom kanalu. NB i PČ preko dana ukrcali bi materijal i »putnike« i još prije mraka isplovili za o. Olib. Padom mraka polazili bi sa o. Oliba i pravcem: o. Morovnik — o. Trstenik — uz obalu o. Cresa do uvale Koromačne — o. Kornat plovili bi za uvalu Konobe na o. Krku. Od Oliba do uvale Konobe ima 40 Nm. Za jednu noć je

tamo i natrag trebalo prevaliti 80 Nm, sačekati iskrcavanje materijala i ukrcavanje novomobiliziranih i još prije svanuća uploviti u luku Olib. Svako zakašnjenje moglo je koštati gubitka brodova, jer se moralo prolaziti kroz minske prepreke koje su bile štíčene baterijama sa Raba i Lošinja. Zato su se na te zadatke mogli upućivati brodovi, koji su imali brzinu bar 9 čv i dobra pomoračka svojstva. Sa druge strane, prekrcavanje na ribarske čamce u uvali Konobe moralo se što bolje organizirati. Organizacija koja je na koncu bila postignuta, ne samo u prekrcavanju u čamce, nego u prevozu materijala seljačkim kolima ispred nosa njemačkog garnizona u Krku na drugu stranu otoka, a odatle opet čamcima preko Tihog kanala na obalu u Primorje, odakle na leđima preko ceste Crikvenica — Kraljevica za Tribalj i dalje u planine, zaslužuje svako priznanje.

Drugi kanal Unije — rt Ubas bio je uspostavljen u jesen 1944. Do Unija su vozili NB a dalje do rta Ubas naoružani leuti koji su bili stalno bazirani na Unijama. Od Ista — južno Premude — južno Suska — do o. Unije ima 36 Nm pa je veza zahtijevala slične uslove kao za o. Krk. Broj veza na ovom kanalu bio je znatno manji, jer su bile prilične teškoće leutima da se probijaju kroz Kvarner do Istre.

Brodovi koji su održavali veze bili su izloženi napadu neprijateljskih patrola, iznenadnim susretima sa konvojima, a još više su bili ugroženi minskim preprekama koje su bile gusto posijane baš na pomenutim putevima, i stalno dopunjavane. 16. XII. 1944. jedan NB vozeći prema Krku naišao je na neprijateljske brodove i morao je odustatiti od zadatka. Kasnije je konstatirano da su tu i slijedećih noći Nijemci postavljali minsko polje AR-154 između o. Paga i o. Lošinja, južno od Trstenika. Sad je pogotovo postalo rizično održavati vezu, jer se točan položaj sa onim sredstvima sa kojima se onda raspolagalo nije moglo otkriti. Tek koncem rata mogli smo vidjeti da je put za Krk vodio preko nekoliko redova minskih prepreka i samo je slučaj da nijedan brod nije naišao na minu. Slična sreća pratila je i vezu na o. Unije dok

22. III. 1945. NB »Crvena Zvijezda« nije naišao na minu kod otoka Suska i potonuo. Time je izgubljen najveći NB kojim se tada raspolagalo.

Održavajući veze izgubljen je još jedan naoružani brod — NB13. Samo ovaj put ne od Nijemaca, nego od savezničkih aviona. Spremajuci se za o. Krk NB 13 nacrcao je teret i vezao se u luci Olib da sačeka noć i pođe na zadatak. Saveznički avioni vraćajući se sa zadatka nadletili su Olib napali NB13 raketama i mitraljezima i potopili ga.

Konvojirajući transportne brodove za Obrovac NB i PČ nijesu izvršavali tako rizične zadatke kao na vezama, ali su imali ne manje teškoća s obzirom da je područje prema Obrovcu navigacijski vrlo teško pogotovo u zimskim uslovima.

AKCIJE MORNARIČKE PJEŠADIJE

Napadi na neprijateljske garnizone po otocima u sjevernom Jadranu sa Kvarnerskim odredom MP bili su intenzivni čitavu jesen 1944. i dio zime 1945. 10. IX. 1944. izvršen je napad na Novalju; 26. IX. 1944. napad na njemačke posade u Osoru i Punti Križa (o. Cres); 8. X. 1944. napad na neprijateljske isturene položaje na o. Pagu; 30./31. X. 1944. napad na posadu u Vel. Lošinju; nekoliko diverzionih akcija tokom novembra na o. Pagu; čišćenje terena ispod Velebita od 10. do 18. XI. 1944.; 14. XII. ponovo napad na garnizon u Pagu, i t. d. Tokom čitavog novembra i dio decembra jedan bataljon MP je sa položaja rt Prutna — Vlašići — Miškovići na o. Pagu osiguravao prolaz transporata kroz Ljubački zaliv za Obrovac. 21. XII. 1944. osiguranje su preuzele jedinice iz sastava XIX. dalmatinske divizije.

Navedene borbe MP, iako nijesu po broju ubijenih i zarobljenih neprijateljskih vojnika davale velike rezultate, dapače bilo je znatnih gubitaka od Nijemaca, značile su stalan pritisak na neprijatelja i angažirale mu dosta velike snage. Za Kvarnerski odred MP to je bilo dragocjeno iskustvo, jer se radilo o mladim jedinicama sastav-

ljenim od novih boraca, koji nijesu imali gotovo nikakvog borbenog iskustva. Starješine jedinica nijesu imali iskustva u kombiniranim akcijama plovnih jedinica i pješadije i ono se kroz ove akcije, uz cijenu znatnih žrtava, sticalo.

NJEMAČKI NAPADI NA O. IST I MOLAT

Iz dosadašnjih izlaganja se vidi da su tokom jeseni 1944. vršeni uspješni napadi na njemački pomorski saobraćaj i garnizone po otocima sa o. Ista. Kao reakcija s njemačke strane došlo je do nekoliko prepadnih akcija na o. Ist, Molat, Silbu i Olib. 10. X. 1944. između 2200 i 2250 časova sa pozicije oko 2 Nm W od Velikog Rata 2 neprijateljska razarača tukli su artiljerijskom vatrom OST Bonaster i selo Molat. U isto vrijeme torpedni čamci izbacili su 2 torpeda — jedan na luku Lučinu a jedan u luci Zapuntel (ovi su došli iz Kvarnerića). Baterije sa o. Ista otvorile su vatru i osujetile neprijateljski torpedni napad na sidrište u uvali Široke (S uvala na o. Istu). Gubitaka nije bilo, osim porušenog mola u Molatu (Lučina).

19./20. XI. 1944. noću 4 njemačka diverzanta sa eksplozivom došli su na o. Silbu razrušili obalu i 2 kuće uz obalu. Dva dana kasnije eskortni brodovi (velike torpiljarke) otvorili su artiljerisku vatru na Olib i oštetili nekoliko kuća.

16./17. XII. 1944. noću Nijemci su, predhodno iskrcaвши grupu diverzanata na otok Molat, izvršili napad eksplozivnim čamcima na luku Široka i Zapuntel. Napad je bio odbijen vatrom obalskih baterija i naoružanih brodova. Jedan eksplozivni čamac naletio je na obalu u ulazu u prolaz Zapuntel i eksplodirao, a drugi je eksplodirao nedaleko svjetionika u Zapuntelu. Treći eksplozivni čamac čiji je motor havarirao bio je uhvaćen 16. XII. 1944. u 1300 časova od motornog jedrenjaka »Lahor« kod Oliba. Torpedni čamci koji su pratili eksplozivne čamce izbacili su torpeda, ali bez rezultata. Jedino je uspjelo grupi koja se iskrcala na o. Molatu porušiti molo u luci Jazi (Molat). Druga grupa diverzanata porušila je istu noć svjetionik Sestrice.

Nijemci su još nekoliko puta pokušali sa diverzijama ali bez naročito rezultata.

Početak januara 1945. II. POS se prebazirao u Zadar. Nastavljajući izvršenje već nabrojanih zadataka, jedinice i ustanove su vršile pripreme za završne operacije. Sam tok ovih operacija obradio je kap. boj. broda J. Tomšič u knjizi »Oslobođenje naših ostrva«²⁾ i ne spada u okvir ovog članka.

ZAKLJUČAK

Do danas u praksi postoje dva gledanja na način korišćenja i vrijednost iskustava Mornarice NOVJ. Jedno gledanje svodi se na to da je iskustvo našeg rata na moru moralno-političkog značaja: visoka svijest, hrabrost, upornost, inicijativa, i t. d. i da nema nikakve, ili skoro nikakve vojno-pomorske vrijednosti, jer se nijesu vodile grupne pomorske bitke i bojevi, koje bi zasluživale da ih se izučava sa taktičke strane. Drugo gledanje je, po mojem mišljenju, u drugoj krajnosti: želi se iz svake borbe koja je vođena između naših naoružanih brodova (NB) i patrolnih čamaca (PČ) sa neprijateljskim brodovima izvući taktičke pouke, pa se ove obično podvrgavaju analizi sa stanovišta taktičkih normi i principa djelovanja pom. sastava regularne mornarice, što bez obzira na namjere pisaca članaka i prikaza, umanjuje značaj ovih borbi. Jer kako god brigade i divizije NOVJ ne trpe analizu sa stanovišta klasičnih propisa ratne službe i borbenih pravila, jer one nisu bile to, još se manje aktivnost pom. obalskih sektora, flotila naoružanih brodova i patrolnih čamaca može ocjenjivati sa stanovišta dejstava sastava brodova bilo koje druge mornarice u prošlom ili u ranijim ratovima, čak kad bi ti bili sastavljeni od sličnih brodova i slično naoružanih kao što su bili naši.

O tome kako treba proučavati iskustva NOR-a bilo je već mnogo puta riječi. Stvar se svodi na to da se bogato iskustvo Oslobođilačkog rata ne podvlači pod kalupe bilo koje ratne službe i ranije stvorene vojne doktrine, nego da

²⁾ Izdanje: Vojno delo, Beograd 1946.

se njegova, jednako operativno-taktička kao i moralno-politička strana, proučava u stvarnim uslovima Revolucije i NOR-a koji se vodio 4 godine i pobjedonosno završio.

Mornarica NOVJ baš za to što nije imala ni pravih ratnih brodova, ni uređenih baza, ni pomorskog oružja kojim je raspolagao neprijatelj i druge pomorske zemlje, a izvršavala je sve, ili gotovo sve, vrste zadataka (ne kažem i u kom obimu) kao što ih je izvršavala svaka druga mornarica, govori da je to iskustvo vrlo značajno za JRM danas, jer će njeni zadaci u eventualnim budućim sukobima opet tražiti najsvrsishodniju upotrebu i korišćenje svih sredstava kojima raspolaže naša država i njeni ljudi na moru, bez obzira koliko brojna i kako naoružana bila naša operativna flota.

Osim toga, pogrešno bi bilo djelatnost pomorskih obalskih sektora, a to znači Mornarice NOVJ, svoditi na napade NB i PČ na neprijateljske brodove (napad na saobraćaj, na sidrišta). To je svakako bio važan dio zadataka Mornarice, ali su njeni zadaci kao što se to vidi i iz izloženog rada II. POS-a bili kudikamo širi:

— pomorske veze sa okupiranom obalom i otocima, preko desetak kanala, kroz koje je prošlo tokom rata 16 hiljada ranjenika, nekoliko kompletnih jedinica NOVJ, oko 35 hiljada zbijega;

— prevoženje, osiguranje na moru i podrška po iskrcavanju pješadijskih jedinica koje su poduzimale sa otoka Visa akcije na susjedne otoke i obalu;

— organizacija obalske i PA artiljerije za odbranu uporišta i skrovišta kako brodova tako zbjega i ranjenika, koji su se na putu za Vis i bolnice u južnoj Italiji zadržavali na otocima;

— organizacija mornaričke pješadije za napade na neprijateljske garnizone po otocima, i odbranu vlastitih baza i uporišta;

— uspostavljanje obavještajne i osmatračke službe na neoslobođenoj i poluoslobođenoj teritoriji duž obale i po otocima radi kontrole neprijateljskih pokreta;

— organizacija i rukovođenje pomorskim saobraćajem koji je funkcionirao kao sastavni dio Mornarice

NOVJ (skromnim sredstvima ova služba je transportirala oko 800 hiljada putnika sa kopna na otoke i obratno i više od 120 hiljada tona robe sa Visa i drugih otoka na obalu. Po svršetku rata ona je preuzela funkcije lučkih kapetanija u oslobođenim lukama i organizirala pomorski saobraćaj duž obale i na otoke);

— tehnička služba i brodogradnja se slično razvijala u sastavu Mornarice NOVJ. Za popravak plovnog parka, prvenstveno NB i PČ bili su improvizirani škverovi na Dugom otoku, Kornatu, Istu, Visu, a veći popravci su vršeni u bazi Mornarice NOVJ u južnoj Italiji. Slično pomorskom saobraćaju, ova služba je bila kadrovska jezgro brodogradnje koja se naglo iza rata razvila u našoj zemlji.

Iz ovog slijedi da je iskustvo NOVJ na moru mnogo šire od samih akcija NB i PČ. Dapače za same flotile ovih brodova vrijedi da su veći dio svoje aktivnosti iscrpljivale na održavanje veza i osiguranja transporta, i većina bojeva koje su naši brodovi vodili sa neprijateljem bio je u susretu, održavajući veze i osiguravajući transport. Posve je i razumljivo, kad se uzme u obzir omjer naših i neprijateljskih pom. sredstava, da se sastavima NB i PČ nijesu mogli postavljati zadaci: presjecanje neprijateljskih komunikacija, napadi na baze i branjena sidrišta, blokada neprijateljskih luka i t. d. Ovo se nije moglo ni onda kada je opća ratna situacija dozvoljavala da se većina NB i PČ sakupi na jednom području. To ne znači da nije bilo planiranih aktivnih dejstava naših flotila i sastava po neprijateljskim komunikacijama. Njih je bilo, naročito na području II. i III. POS-a, ali se to ne može uzeti kao glavna karakteristika aktivnosti naoružanih brodova i patrolnih čamaca Mornarice NOVJ.

Mislim da bi zbog svega do sada iznijetog bilo potrebno sređivati i proučavati materijal NOR-a na moru po pomorskim obalskim sektorima. To zbog toga što bi se na taj način mogla našim dejstvima i aktivnosti na moru dati prostorna i vremenska cjelina, jer bez obzira na postojanje centraliziranog rukovođenja i utjecaja na aktivnost pom. obalskih sektora iz Štaba mornarice NOVJ,

opća situacija na pojedinim sektorima obale, otoka i morskog područja, raspoloživa sredstva, važnost datih područja po periodima rata i t. d. nametali su različite zadatke pred pomorske obalske sektore i tražili različitu organizaciju jedinica i dejstava. A baš ti zadaci daju jednu cjelinu svim borbama koje su se vodile kao i svoj ostaloj djelatnosti na tom području. Proučavajući cjelinu, po periodima rata i pom. obal. sektorima, izbjeglo bi se svođenje iskustva NOR-a na moru na bilo koji detalj, jer je činjenica da ta iskustva kao cjelina predstavljaju onu pravu vrijednost. Naravno da ovo ne znači da ne treba posebno proučiti i neke dobro odabrane borbe pojedinačno, ali ovo treba neminovno da proizlazi iz jedne cjeline, kako je to u stvari i bilo.

Na osnovu ovako sređenog materijala bilo bi lakše proučavati vrste dejstava karakterističnih za čitavu Mornaricu NOVJ, koja su bila organizirana duž obale i na moru, bez obzira na vremenske razlike po područjima, kao što je već bilo uspješnih pokušaja u »Mornaričkom glasniku«.

Izvori i literatura: Dokumenti NOB na moru (ahiv VII, Beograd); Govor vice-admirala J. Černija povodom Dana Mornarice 1945.; Tomšič: Oslobođenje otoka, Beograd 1946; Mornarički glasnik 1951—1955.

(Članak uzet iz »Mornaričkog glasnika« br. 6/55)

Pukovnik FABIJAN TRGO

NEMAČKA OFANZIVA NA MAKARSKO PRIMORJE I SREDNJEDALMATINSKE OTOKE*

(oktobar—decembar 1943 godine)

Prilikom kapitulacije Italije (8 septembra 1943 godine), oslobođena je gotovo cijela Dalmacija. U Splitu je došlo do pravog narodnog ustanka. Pod rukovodstvom Komunističke partije i organa narodne vlasti organizovani narod je razoružao talijansku diviziju »Bergamo«. Zaplijene su velike količine oružja i druge ratne opreme. Tada su stvoreni još povoljniji uslovi za širi razvoj NOB u Dalmaciji. Masovan priliv novih boraca omogućio je formiranje novih i reorganizaciju i popunu postojećih jedinica. Naredbom Vrhovnog štaba (VŠ) od 7 oktobra formiran je 8 dalmatinski korpus,¹⁾ u koji su ušle, pored ranije formirane 9-te, i novoformirane divizije: 19, 20 i 26. U Korpusu je bilo ukupno oko 15.000 boraca, svrstanih

*) Borbe opisane u ovom članku ulaze u okvir tzv. Šeste neprijateljske ofanzive.

¹⁾ Naredba Vrhovnog štaba NOV i POJ od 7 X 1943 g., dok. br. 4—1/1, k. 516. Sva dokumenta koja se spominju u ovom članku, ukoliko nije posebno naznačeno, nalaze se u arhivi Vojnog istoriskog instituta.

— Operaciski dnevnik 8 korpusa za period oktobar—decembar 1943 g., dok. br. 361/6, k. 516.

u dvanaest brigada. Pored toga, pod njegovom komandom, odnosno pod komandom njegovih divizija, nalazio se veći broj odreda.²⁾

Istovremeno, dok se na kopnu formirao 8 korpus, na obali i otocima počele su da se razvijaju mornaričke jedinice. Po kapitulaciji Italije zaplijenjen je veći broj plovnih objekata (motornih jedrenjaka, ribarskih leuta i nekoliko parobroda). Veći dio pomoraca iz oslobođenih mjesta dobrovoljno se, sa svojim brodovima, stavio u službu Mornarice NOVJ koja je bila u formiranju. Izvjestan broj pomoraca i brodova bio je i mobilisan. Sve je to predstavljalo materijalnu bazu (istina, skromnu) za dalji razvoj mornaričkih jedinica. Poslije prelaznih organizacionih formi mornaričkih jedinica, u drugoj polovini oktobra formira se Štab Mornarice NOV Jugoslavije, a nešto kasnije i štabovi pomorskih obalskih sektora (2, 3, 4 i 5) na koje je podijeljeno obalsko područje Jadrana.³⁾

Međutim, dok se NOB u Dalmaciji široko razmahivala, sprovodila mobilizacija u najširem smislu i užurbano organizovale nove jedinice, Nijemci su nastojali da tu nastupajuću opasnost odmah u početku osujete. U novoj situaciji, oslobođena Dalmacija, sa novoformiranim jedinicama, za njih je predstavljala ozbiljnu opasnost. Stoga oni teže da što prije izbiju u taj, za njih najvažniji i najosjetljiviji dio Jadrana.⁴⁾ Pravac svog nadiranja oni su usmjerili prema oslobođenom Splitu, te prema lukama Zadru i Šibeniku gdje je takođe postojala mogućnost da

²⁾ Pod komandom 19 divizije bili su: Kninski, Sjevernodalmatinski i Zadarski odred; pod komandom 20 divizije: Grahovsko-peuljski, Glamočki, Livanjski, Dinarski, Mosečko-svilajski i Marinsko-segetski odred; pod komandom 26 divizije: Mosorski, Makarski, Neretvanski i Imotski odred. Vidi Operativni dnevnik 8 korpusa, dok. br. 34/6, k. 516.

³⁾ Naredba Vrhovnog štaba NOV i POJ od 24 X 1943 g.; izvještaj Štaba Mornarice NOVJ od 10 XI 1943 o organizaciji Mornarice; dok. br. 1—I, k. M—I, 6/1891.

⁴⁾ Vidi moj članak: Kapitulacija Italije i njemački plan »Achse«, Vojnoistoriski glasnik, br. 4, 1956.

se razoružaju talijanske jedinice i gdje su se eventualno mogli iskrcati i saveznici.⁵⁾

Jedinice NOV nastojale su spriječiti ovaj prodor Nijemaca. Borba za obalu Dalmacije traje od septembra sve do novembra, a za otoke do januara 1944. Naše jedinice, iako mahom tek formirane, bez dovoljno borbenog iskustva, pružile su Nijemcima žilav otpor i, poslije žestokih borbi i obostranih gubitaka, uspjele usporiti njihov prodor na obalu. No ipak, one nisu bile u stanju da potpuno onemoguće taj prodor. Nijemci su uspjeli da zauzmu Split⁶⁾ i posjednu važnije komunikacije. U borbama tokom septembra i oktobra, glavnina 8 korpusa odbačena je sa obale: 19 divizija u sjevernu Dalmaciju, sa osloncem na Velebit, a 9 i 20 divizija sjeverno od komunikacije Imotski — Sinj, sa osloncem na greben Dinare. Jedino se 26 divizija održala u Makarskom Primorju, na srednjedalmatinskim otocima i na poluotoku Pelješcu⁷⁾ (skica 1). Od mornaričkih jedinica, na ovom području su bila dva pomorska obalska sektora (POS): 4 POS (sa sjedištem na Hvaru) i 5 POS (sa sjedištem na Korčuli).⁸⁾

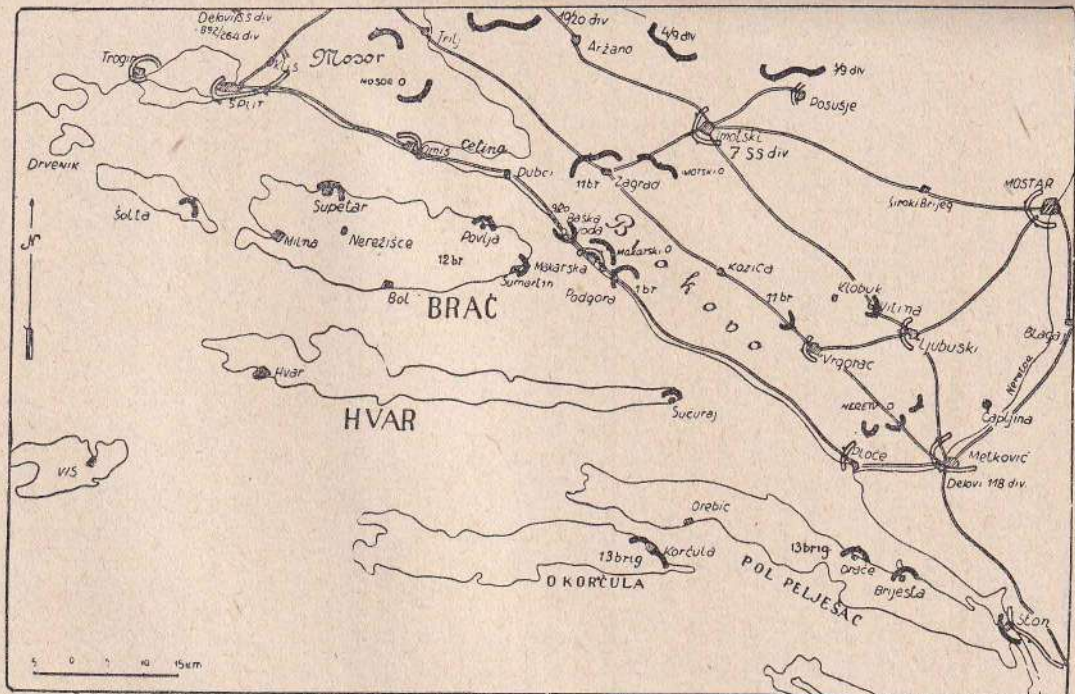
Zauzimanjem Splita i čvrstim držanjem komunikacije Mostar — Imotski — Sinj — Split, kao i ušća r. Neretve, Nijemci su prekinuli neposrednu operativnu vezu između snaga na operativnom području 26 divizije (Makarsko Primorje i srednjedalmatinski otoci) i ostalih snaga 8 korpusa. Pored 26 divizije, na ovom području u novem-

⁵⁾ 114 lovačka divizija nastupala je sa sjevera, iz doline r. Une prema dolini r. Krke, zatim jednom kolonom prema Zadru, a drugom prema Šibeniku i Sinju, a 7 SS »Prinz Eugen« divizija sa istoka, pravcem Mostar — Sinj — Split.

⁶⁾ Nijemci su ušli u Split 27 septembra 1943.

⁷⁾ Njen raspored u novembru bio je: 12 brigada sa glavninom na o. Braču i sa po jednim bataljonom na o. Šolti i na o. Hvaru; 13 brigada na o. Korčuli, na poluotoku Pelješcu i, s manjim dijelovima, na o. Mljetu; 11 brigada na području Makarskog Primorja i Biokova; Štab divizije u Podgori (Operativni dnevnik 8 korpusa, str. 25, dok. br. 34/13/6, k. 516).

⁸⁾ Operativno područje 4 POS-a bilo je od Rta Ploče (jugostočno od Rogoznice) do ušća Neretve, a 5 POS-a od ušća Neretve do Bojana.

Skica 1 — Obostrani raspored snaga oktobra 1943 godine

bru su se nalazile: 1 dalmatinska brigada 9 divizije⁹⁾ i 9 dalmatinska brigada 20 divizije,¹⁰⁾ koje su bile ovamo prebačene radi napada na Makarsku.¹¹⁾ Otsijecanje još slobodnog primorskog područja 8 korpusa imalo je krupne posljedice. Otežano je (namjeravano) uspostavljanje kanala za prebacivanje savezničke pomoći u unutrašnjost.¹²⁾ U takvoj situaciji, za naše novoformirane jedinice, sa skromnim sredstvima, zadatak odbrane obale i otoka bio je veoma težak.

Imajući u vidu uspostavljanje kontakta sa saveznicima na jadranskoj obali, dobijanje izvjesne pomoći u naoružanju i materijalnim sredstvima uopće¹³⁾ (što je bilo obećavano našim štabovima), smatralo se u VŠ i u Štabu 8 korpusa da ovo područje treba i dalje braniti. Pored iznijetog, za odbranu otoka i Makarskog Primorja postojao je još jedan važan operativni razlog: držeći ovaj dio obale, naše snage su neprijatelja sprečavale da održava pomorski saobraćaj duž obale i time znatno slabile njegovu odbranu u neposrednom zaleđu. U tom smislu je Štab 8 korpusa izdao naređenje 26 diviziji prema kojem je trebalo da ona sa 12 i 13 brigadom i sa otočkim odredima brani otoke a sa 1 dalmatinskom i 11 brigadom Makarsko Primorje.¹⁴⁾ Na takvu odluku navodio je, pored ostalog, i jedan veoma krupan razlog: dalji organizacioni razvoj i učvršćenje Mornarice NOVJ, jer bez ovog područja, ili bar bez jednog otoka kao osnovice i baze Morna-

⁹⁾ Ova brigada je sa sektora Imotski — Posušje 25 X krenula na operativno područje 26 divizije (Operativni dnevnik 8 korpusa, str. 2, dok. br. 34—2/6, k. 516).

¹⁰⁾ Deveta brigada prebačena je u Bašku Vodu 6 XI 1943 (izvještaj Štaba 20 divizije, dok. br. 12—I, k. 1029).

¹¹⁾ Do ovog napada nije došlo zbog iskrcavanja Nijemaca na poluotok Pelješac, jer je u našem protivnapadu bila upotrebljena 1 dalmatinska brigada. U Makarskoj su se nalazile 2 bojne 2 prometnog ustaškog zdruga i 10 i 11 satnija 3 bojne istog zdruga.

¹²⁾ Naređenje 8 korpusa od 11 X 1943 g., dok. br. 6—1/1, k. 516.

¹³⁾ Izvještaj 8 korpusa VŠ br. 30 od 21 X 1943 g., dok. br. 12—1/3, k. 516.

¹⁴⁾ Depeša Štaba 8 korpusa od 14 XI 1943 g., dok. br. 6/1, k. 2020.

rice, to se ne bi moglo postići. No, za održavanje u našim rukama pomenutog područja (obale i otoka), naše jedinice nisu imale materijalnih sredstava (počev od transportnih pa do naoružanja) i — što je od posebnog značaja — nisu imale iskustva u odbrani otoka. U tadanjim uslovima — njemačka ofanziva, s jedne strane, i nedovoljno borbena iskustvo tek formiranih jedinica 8 korpusa, odnosno 26 divizije, s druge — to područje je bilo teško i odbraniti. Pored toga, dotadanja iskustva NOR-a nisu govorila u prilog pozicione odbrane neke teritorije. Nema sumnje da je takva spoznaja uticala na naše štabove i njihove odluke.

Zauzimanjem Splita, Šibenika i Zadra, Nijemci nisu riješili pitanje sigurnosti dalmatinske obale. Izuzev pomenutih luka i Omiša i Makarske, 8 korpus je držao pod kontrolom gotovo svu dalmatinsku obalu tokom septembra, oktobra i do početka novembra. U istom vremenskom periodu jedinice 26 divizije potpuno su držale u svojoj vlasti Makarsko Primorje i srednjedalmatinske otoke i poluotok Pelješac. Jedinice 9 divizije raspoređene duž komunikacije s. Posušje — Imotski — s. Studenci — s. Trilj ugrožavale su povremeni saobraćaj Nijemaca na ovoj komunikaciji i obezbjeđivale vezu sa primorjem komunikacijom: s. Zadvarje — s. Šestanovac — s. Aržano — Livno. Jedno zbog bojazni od eventualnog iskrcavanja saveznika na srednjem Jadranu, što je bitno utjecalo na njihove odluke i angažovanje u Dalmaciji, a drugo zbog potrebe da uspostave pomorski saobraćaj između južnog i sjevernog Jadrana, Nijemci su htjeli na svaki način da uspostave punu dominaciju na jadranskoj obali. Osim toga, oni su nastojali da po svaku cijenu onemoguće uspostavljanje našeg kontakta sa saveznicima i prijem njihove pomoći, za što su srednjedalmatinski otoci i Makarsko Primorje bili veoma pogodni.¹⁵⁾ I dalje, njih je uznemiravala aktivnost naših jedinica na tom području. Tako je, napr., u toku oktobra 11 brigada u sadejstvu sa Imotskim od-

¹⁵⁾ Zapovijest Štaba 8 korpusa op. br. 88 od 14 XI 1943 g., dok. br. 24—1/1, k. 516 i zapovijest Štaba 9 divizije od 7 XI 1943 g., dok. br. 19—1/1, k. 516.

redom očistila nekoliko mjesta u okolini Vrgorca i na komunikaciji Vrgorac — Metković (Knezović, Kovačević, Pandžići, Prgomet, Selak) od ustaške milicije, sa kojom su Nijemci računali u borbi protiv naših jedinica.¹⁶⁾

Jedinice 11 brigade napale su 14 oktobra 1943 g. na neprijateljsko uporište Vrgorac čiju su posadu sačinjavale ustaške jedinice neutvrđene jačine. Tom prilikom naneseni su neprijatelju gubici od 20 mrtvih. Naši gubici bili su takođe osjetni: 12 mrtvih, među kojima i komandant 2 bataljona. Zbog zakašnjenja u napadu jednog bataljona, ova akcija nije potpuno uspjela.¹⁷⁾

Noću 23/24 oktobra 1 bataljon 11 brigade izvršio je napad na Nova Sela. Neprijateljsko uporište u samom mjestu sačinjavali su: 70 domobrana, 17 žandarma, oko 120 milicionera i 15 Nijemaca. U borbi je zarobljeno 12 milicionera, a broj mrtvih i ranjenih nije ustanovljen. Gubici 1 bataljona 11 brigade bili su: tri mrtva, osam ranjenih i jedan nestao. Uslijed intervencije neprijateljske motorizacije, jedinice 11 brigade morale su iste noći napustiti položaje. U drugoj polovini oktobra Imotski partizanski odred izvršio je uspješnu akciju na Perinuši, u blizini Imotskog. Tom prilikom ubijena su četiri neprijateljska vojnika, dok su tri zarobljena.¹⁸⁾

Makarski odred držao je u blokadi ustaški garnizon u Makarskoj i vršio povremene demonstrativne napade na sam grad. Neretvanski odred ometao je saobraćaj duž r. Neretve i napadao garnizon u Pločama. Dijelovi 13 brigade sa o. Mljeta, 14 oktobra, izvršili su prepad na neprijateljske posade na otocima Šipanu i Lopudu i tom prilikom zarobili 35 neprijateljskih vojnika, zaplijenili jedan parobrod i tri motorna čamca, 35 pušaka, 1 puško-mitraljez i drugu ratnu opremu. Pored toga artiljeriskom

¹⁶⁾ Operativni dnevnik 11 brigade, dok. br. 28—11, k. 1101 A.

¹⁷⁾ Operativni izvještaj Štaba 26 divizije od 2 XI 1943 g., dok. br. 3—1/4, k. 516.

¹⁸⁾ Operativni izvještaj Štaba 26 divizije od 2 XI 1943 g., dok. br. 3—1/4, k. 516.

vatrom sa o. Mljeta potopljen je jedan njemački parobrod, a jedan je oštećen.¹⁹⁾

Prema tome, ova slobodna teritorija predstavljala je za Nijemce stalnu opasnost. Pored ostalog, oni i zbog toga preduzimaju niz ofanzivnih poduhvata radi posjedanja poluotoka Pelješca, Makarskog Primorja i srednjedalmatinskih otoka. U ovom operativnom poduhvatu svakako je najvažnija tzv. operacija »Herbstgewitter« (»jesenja oluja«). Ova operacija imala je tri dijela: prvi: zauzimanje obale u rejonu ušća Neretve (što je izvršeno krajem septembra i u prvoj polovini oktobra); drugi: zaposjedanje poluotoka Pelješca; treći, kao glavni cilj cijelog poduhvata: zauzimanje otoka Korčule. Sva ova dejstva predstavljaju jednu operativnu cjelinu. Iako je to bila operativna cjelina autor nije mogao utvrditi da li i dejstva njemačkih jedinica na području Makarskog Primorja spadaju u operaciju »Herbstgewitter« ili su izvođena pod nekom drugom šifrom.

NJEMAČKI NAPAD NA POLUOTOK PELJEŠAC

(Skica 2)

Prvi objekt napada bio je poluotok Pelješac. Početkom oktobra, nakon zauzimanja Stona, jedinice 7 SS divizije nekoliko puta uzastopno pokušale su da se probiju duž poluotoka Pelješca. Ali njihovi poduhvati ostali su bezuspješni. Sudeći po razvoju događaja, Nijemci momentano, u toj situaciji, nisu imali dovoljno snaga za veće ofanzivne poduhvate na tom sektoru. Stoga oni u drugoj polovini oktobra i početkom novembra, za borbu na ovom području, dovlače iz Crnogorskog Primorja 118 lovačku diviziju. Pored jedinica 7 SS divizije, u borbi za Pelješac (sa pravca Stona), angažovani su i dijelovi 750 puka 118 njemačke divizije sa dijelovima 668 artiljeriskog puka iste divizije, a 738 puk, također ojačan dijelovima 668

¹⁹⁾ Izvještaj 8 korpusa VŠ od 22 X 1943 g., dok. br. 16—1/3, k. 516 i operativni izvještaj Štaba 26 divizije od 2 XI 1943 g., dok. br. 3—1/4, k. 516.

artiljeriskog puka, upotrebljen je u borbi za Makarsko Primorje sa linije Metković — Ljubuški.²⁰⁾

Pošto nisu uspjeli da prodru na Pelješac kopnenim putem, Nijemci su 5 oktobra pokušali da se iskrcaju na sjevernu obalu poluotoka (sektor s. Drače, s. Brijesta). Ovaj pokušaj iskrčavanja izvršio je jedan bataljon 7 SS divizije sa šest invazionih čamaca i jednim transportnim brodom. Brzom intervencijom naoružanih brodova naše Mornarice, iz luke Drače, Nijemci su poslije dvočasovne borbe odbijeni i prisiljeni na povlačenje. Jedan naš brod bio je oštećen. Istovremeno je 2 bataljon 750 puka napadao na položaje 13 brigade u rejonu Stona, nastojeći da se probije u pravcu Janjine.²¹⁾ Ali ni ovaj napad nije uspio i Nijemci su zaustavljeni.²²⁾

Poslije ovog neuspjelog pokušaja zauzimanja Pelješca, oko 120 ustaša iz 2 prometnog zdruga iz Makarske uspjelo je da se noću 21/22 oktobra iskrca na zapadni dio otoka Brača. Ustaše su se iskrcale sjeverno od Milne, u rejonu Bijaka.

Autor ovog članka pretpostavlja da su Nijemci ove ustaše poslali na Brač sa namjerom da tamo privuku pažnju jedinica 26 divizije, da stvore utisak nekog ofanzivnog dejstva na tom sektoru, kako bi što lakše ostvarili svoj plan o zauzimanju Pelješca, jer ponovni napad na ovaj poluotok preduzimaju svega jedan dan poslije iskrca-

²⁰⁾ Istorijat 118 njemačke lovačke divizije, dok. br. 3—3, k. 73A; zapisnik o saslušanju ratnog zarobljenika Antlej Mirka, dok. br. 20/3-a, k. 73A; Operativni dnevnik 11 dalmatinske brigade, dok. br. 28—11, k. 1101 A.

²¹⁾ O tim događajima na Pelješcu komandant 750 puka 118 divizije u svojoj izjavi kaže: »Ovaj 2 bataljon (750 puka — prim. F. T.) imao je zadatak da pruža pomoć tamošnjem SS puku Schmidhuber (ime komandanta puka — prim. F. T.) koji se nalazi u vrlo teškom položaju. I pored pomoći toga bataljona, SS diviziji nije uspjelo da slomi otpor na Pelješcu, tako da je morao čitav puk da učestvuje u toj akciji«. Izjava komandanta 750 puka Tribukeit-a Günther-a, dok. br. 10/3—4, k. 73—B.

²²⁾ Izvještaj Štaba Južnodalmatinske brigade (kasnije 13 brigade) od 8 X 1943 g., dok. br. 29—1, k. 1491; izvještaj Štaba 26 divizije od 2 XI 1943 g., dok. br. 3/4, k. 516; izvještaj Glavnog stožera domobranstva od 5 i 17 X 1943 g. (dokumenti u Muzeju narodnog oslobođenja u Zagrebu, 3/625, 671); istorijat 118 njemačke divizije, dok. br. 3/3—1, k. 73B.

vanja ustaša na o. Brač. S obzirom na jačinu ustaških snaga ne bi se moglo pretpostaviti da je njihov cilj bio zauzimanje o. Brača.

Pošto su jedinice 12 brigade linijski posjedale obalu o. Brača, to nije bilo dovoljno snaga da bi se mogao štititi svaki prilaz obali. Iskoristivši mrak, ustaše su se iskrcale u jednoj nebranjenoj uvali i odmah produžile nastupanje u pravcu Milne, koju su ubrzo zauzele (jer su se tu nalazile samo patrole 12 brigade), ubile 10 civila i otpočele sa pljačkom i hapšenjem ostalih. Jedan dio ustaša pokušao je da uništi baterije koje su štatile Splitska Vrata (južno od Milne), ali su u tome spriječeni od posade baterije.

U momentu kada su ustaše postrojavale civilno stanovništvo za strijeljanje, upao je u Milnu jedan bataljon 12 brigade i sprečio novi pokolj. Razvila se borba u samom mjestu. Poslije petočasovne borbe ustaše su izbačene iz Milne i nagnane u bjekstvo prema mjestu iskrcavanja. Pošto još nije bilo potpuno svanulo, veći dio ustaša, iako gonjen od strane bataljona 12 brigade, uspio je, pod borbom, da se ukrca na brodove i otplovi prema Makarskoj. U ovoj borbi ubijeno je 35 i zarobljeno 12 ustaša. Dvanaesta brigada imala je dva mrtva i dva lakše ranjena vojnika. Budući da su se ustaše ukrcavale pod jakom vatrom naših jedinica, pretpostavlja se da im je tom prilikom naneseo dosta gubitaka.²³⁾

Ova prva borba novoformirane 12 brigade pokazala je dvije stvari. Prvo: nedovoljno iskustvo jedinica — kako boraca tako i komandnog kadra; naprimjer, postavljanjem zasjeda prema mjestu neprijateljskog iskrcavanja ili zauzimanjem tog mjesta, ustaše su mogle biti potpuno uništene. I drugo, što je bitno ne samo za 12 brigadu već i za čitavu odbranu otoka: već tada se pokazalo da se linijskim posjedanjem položaja, čime se snage rascjepkavaju na veliku dužinu obale, ne mogu obezbijediti otoci od neprijateljskog iskrcavanja.

²³⁾ Izvještaj Štaba 26 divizije od 24 X 1943 g., dok. br. 20—3, k. 516 i dok. br. 31—3, k. 516.

Iste noći, neprijatelj (neutvrđenog sastava i jačine) pokušao je da se iskrca kod Pučišća i na obali između Povolja i Sumartina, ali mu to nije uspjelo zahvaljujući intervenciji 12 brigade. Ovo još više potvrđuje našu pretpostavku da je napad na o. Brač imao karakter demonstracije, kako bi se prikriilo iskrcavanje glavnih snaga na poluotok Pelješac.

Ponovni napad na poluotok Pelješac Nijemci preduzimaju 23 oktobra rano ujutro, i to: na sjevernu obalu poluotoka (u luku Crkvice i u obližnje uvale) borbena grupa 7 SS divizije, sastava: 3 bataljon 13 puka i 3 divizion 7 artiljeriskog puka, a pravcem Ston — s. Janjina 1 bataljon 14 puka 7 SS divizije i dijelovi 750 puka 118 divizije. Ukupna jačina njemačkih snaga iznosila je 1.500 — 1.800 vojnika.

Ne naišavši na značajniji otpor jedinica 13 brigade, koje su bile prilično iznenađene, Nijemci su se iskricali na sektoru s. Drače, s. Osobljava i stvorili čvrst mostobran. Iskrcavanju u rejonu s. Drače prethodila je jaka artiljeriska vatra iz baterija postavljenih duž obale. Zbog linijskog rasporeda, jedinice 13 brigade nisu bile u stanju da pruže značajniji otpor iskrcanim njemačkim snagama.²⁴⁾ Iskrcani Nijemci su već u toku prvog dana borbe uspjeli zauzeti s. Kuna i s. Pijavičino, a druga kolona je istog dana napala položaje 13 brigade zapadno od Stona. Drugog dana borbe, tj. 24 X, ova kolona je probila položaje 13 brigade u rejonu Stona i tokom jutra zauzela Janjinu.

Snagama 13 brigade (dva bataljona) istočno od Janjine, zaprijetila je opasnost da budu otsječene; zbog toga su se one u toku noći 24/25 povukle u Žuljanu, gdje su iste noći brodovima 5 POS prebačene u Orebić; na taj način su izbjegle njemačko okruženje. Po dolasku u Ore-

²⁴⁾ Jedinice 13 brigade bile su raspoređene ovako: dva bataljona oko Stona; jedan bataljon na položajima uz obalu, na sektoru Brijesta — Drače; jedan bataljon nalazio se na Blatu, na Korčuli; u momentu njemačkog iskrcavanja ovaj bataljon je, radi ojačanja tamošnjih položaja, prebačen na Pelješac.

bić ova dva bataljona pošla su u susret Nijemcima (koji su nadirali iz Kune) i izbacili ih iz s. Oskorušno.

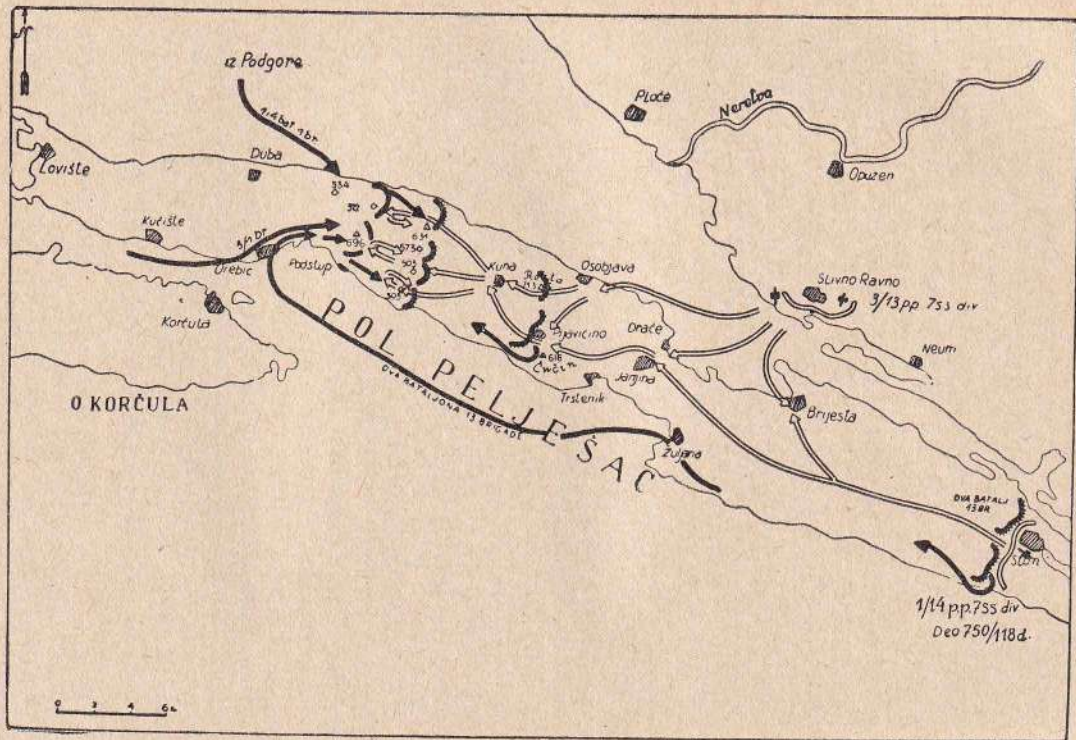
U toku 25 i 26 oktobra dijelovi 13 brigade su pružali otpor Nijemcima u rejonu s. Pijavičino i za izvjesno vrijeme zadržali njihovo napredovanje prema zapadnom dijelu poluotoka. Poslije trodnevnih borbi Nijemci su odbacili naše jedinice na liniju Trpanj, Oštri Vrh (k. 312), Vitar (trig. 631), Baba (k. 573), Bijela Ploča (k. 503), Vel. Rat (k. 303).²⁵⁾

Štab 26 divizije, uviđajući da snage novoformirane 13 brigade neće moći spriječiti Nijemce u njihovoj namjeri da zaposjednu Pelješac, uputio je na ovaj poluotok dva bataljona 1 dalmatinske brigade,²⁶⁾ i to 4 bataljon noću 26/27, a 1 bataljon noću 27/28 oktobra. Kasnije, u toku borbe, 2—3 dana pred napuštanje Pelješca, upućen je na ovaj poluotok i 3 bataljon 1 brigade.

Dvadeset osmog oktobra Nijemci su izbili do linije: s. Podstup, Zaramlje (k. 371), Supine (trig. 696), s. Novačići, Oštri Vrh (k. 312), Trpanj (isključno). U toku dana Nijemci su uspjeli zauzeti Vitar (trig. 631), Vrh (k. 312) i Osoje. Tako su se jedinice 13 brigade našle na liniji: Belačica (k. 334), Supine (trig. 696), Podstup. Na toj liniji Nijemcima je pružen odlučan otpor i sa te linije stupila su u dejstvo dva bataljona 1 dalmatinske brigade. Razvila se žestoka borba i u više navrata vođena je borba prsa u prsa. Jedinice 1 brigade pokazale su izvanrednu borbenost i odlučnost, što je pozitivno uticalo i na borbenost jedinica 13 brigade. U trodnevnim borbama, pretežno noćnim, dva bataljona 1 brigade uspjela su 1 novembra da zajedno sa jedinicama 13 brigade zauzmu dominantne položaje: Oštri Vrh (k. 312), Vitar (trig. 631), Banovine (k. 448), Baba (k. 573), Bijela Ploča (k. 503), Vel. Bat (k. 303). Nijemci su natjerani na povlačenje. Po izbijanju na nove

²⁵⁾ Operativni izvještaj Štaba 26 divizije Štabu 8 korpusa od 2 XI 1943 g., dok. br. 3—1/4, k. 516.

²⁶⁾ Prva dalmatinska brigada tada je bila u sastavu 9 divizije. Zbog predviđenog napada na Makarsku, Brigada je prebačena u Podgoru. Međutim, zbog njemačkog iskrčavanja na Pelješac, nije došlo do napada na Makarsku.

Skica 2 — Borbe na Pelješcu

položaje, naše jedinice su nastavile gonjenje neprijatelja i ubrzo ušle u Trpanj, s Kuna i s. Potomlje, protjerujući neprijatelja u pravcu Janjine.²⁷⁾ Poslije ovog uspjeha naših jedinica borba se nastavila uzajamnim napadima. Trećeg novembra jedinice 1 brigade izbile su na liniju Rota (trig. 713) — Čučin (trig. 616). Na pomenutim trigonometrima Nijemci su se jako utvrdili i pružali žilav otpor. I pored nekoliko uzastopnih juriša, naše jedinice nisu uspjele ovladati Rotom. Trig. Čučin bio je zauzet. Međutim, Nijemci su u četiri uzastopna juriša, uz podršku artiljerije iz Janjine, uspjeli zbaciti naše jedinice sa Čučina i nanijeti osjetne gubitke I bataljonu 1 dalmatinske brigade. Naše jedinice su imale 30 mrtvih, dok su Nijemci imali oko 80 izbačenih iz stroja. Četvrtog, 5 i 6 novembra na položajima je vladalo relativno zatišje bez obostranog pokreta jedinica. Jedino su bile aktivne minobacačke jedinice na jednoj i drugoj strani. Tih dana jedan naš naoružani brod napao je i potopio neprijateljski brod u rejonu s. Drače.

Sedmog novembra Nijemci na Pelješcu poduzimaju opći napad i uspijevaju zauzeti položaje na liniji Stražišće (k. 451), Sv. Juraj (k. 547) i obje kote uključno. Noću 7/8 i tokom dana 8 novembra jedinice 1 i 13 brigade vrše protivnapad i uspijevaju ponovo zaposjesti Stražišće (k. 451), s. Kuna i Sv. Juraj (k. 547).²⁸⁾ Devetog novembra nije bilo značajnijih događaja. Međutim, Nijemci su na području Biokova postigli značajne uspjehe. U tom trenutku Štab 26 divizije trebalo je da donese odluku u pogledu dalje odbrane Pelješca. Neposrednog uticaja na naše dalje namjere na Pelješcu imao je nepovoljan razvoj situacije na Makarskom Primorju, prouzrokovan njemačkom ofanzi-

²⁷⁾ Operativni izvještaji Štaba 26 divizije Štabu 8 korpusa od 2 XI i 28 XI 1943 g., dok. br. 3—1/1 i 22—1/5, k. 516.

²⁸⁾ Operativni dnevnik 8 korpusa, str. 23 i 24, dok. br. 34—12/6, k. 516; operativni izvještaj Štaba 26 divizije Štabu 8 korpusa od 4 XI 1943 g., dok. br. 6—1/4, k. 516.

Prema izjavi pukovnika Bogdana Stupara, tadanjeg komandanta jednog bataljona 1 dalmatinske brigade, u ovoj borbi učestvovao je i 3 bataljon 1 brigade, koji je posljednji prebačen na Pelješac.

vom. Ocijenivši da mu je na sektoru Biokova potrebna 1 brigada i da odbrana poluotoka Pelješca u slučaju gubitka Makarskog Primorja nema naročitog opravdanja, Štab 26 divizije donio je 10 novembra odluku, uz saglasnost Štaba 8 korpusa, da se jedinice 13 brigade prebace na o. Korčulu, a jedinice 1 dalmatinske brigade u Podgoru. Toga dana je Štab 4 POS prikupio brodove sa kapacitetom za oko 1.600 ljudi. U toku noći 10/11 novembra izvršena je »u potpunom redu i po utvrđenom planu evakuacija naših snaga sa Pelješca.«²⁹⁾ Jedinice 13 brigade prebačene su na o. Korčulu, a tri bataljona 1 brigade vraćena su u Podgoru, u sastav svoje brigade. Zaštitni dijelovi 13 brigade ostaju na Pelješcu do 13 novembra, kada ih Nijemci izbijanjem u Orebić, potiskuju, a oni se prebacuju na o. Korčulu. Sutradan, 14 novembra, Nijemci su ovladali poluotokom Pelješcem i izvršili drugi dio planirane operacije »Herbstgewitter«. Prema našim dokumentima, njemački gubici na Pelješcu iznose: 350 poginulih i 150 ranjenih, a naši: 45 poginulih i 230 ranjenih. Dočim, prema jednom izvještaju 7 SS divizije, gubici Nijemaca iznose: 350 (ne precizira se da li poginuli ili ranjeni), a naši: 270 poginulih. Prema dnevnom izvješću zapovjedništva Glavnog domobranskog stožera (br. 323 od 19 XI 1943 g.) Nijemci su na Pelješcu imali 350 mrtvih i ranjenih vojnika. Obostrane žrtve najbolje govore o žestini borbi na poluotoku Pelješcu.³⁰⁾

Zaključak. Zbog nedovoljne jačine naših snaga koje su branile poluotok Pelješac (posebno sjevernu obalu poluotoka), Nijemci su već u prvom naletu i kasnije, u trodnevnim borbama, postigli značajan uspjeh i ozbiljno ugrozili 13 brigadu, naročito njena dva bataljona u rejonu Stona. Štab divizije je pravilno ocijenio njemačke namjere i slabe mogućnosti 13 brigade da se njima suprotstavi.

²⁹⁾ Izvještaj Štaba 4 POS br. 62 od 16 XI 1943.

³⁰⁾ O borbama na Braču i Pelješcu vidi: izvještaje Štaba 26 divizije od 24, 26 i 29 X, 2, 4 i 26 XI 1943 g., dok. br. 20/3, 22/3, 22/5, 3—1/4, 6—1/4, k. 516; operativni izvještaj 8 korpusa za period od 7 X do 31 XII 1943 g., dok. br. 33/3, k. 105C; istorijat 7 SS divizije, dok. br. 3/2a, k. 72A; izvještaje Glavnog stožera domobranstva od 25 i 26 X, 3, 9, 10, 16, 17 i 19 novembra 1943 g. (do-

Zbog toga je on sasvim opravdano odustao od namjeravanog napada na Makarsku i u borbi na Pelješcu upotrijebio jedinice 1 dalmatinske brigade, nastojeći da onemogući zauzimanje poluotoka od strane Nijemaca. Opisani tok borbi pokazao je efikasnost i opravdanost ove intervencije. Ali ovdje treba primijetiti da Štab divizije nije odmah uputio na Pelješac sva tri bataljona 1 brigade, kako bi oni mogli energičnim napadom na početku borbi potisnuti i eventualno potpuno zbaciti Nijemce sa Pelješca. Sudeći po kasnijem razvoju borbi na poluotoku, postojale su mogućnosti da se Nijemci potpuno zbace sa Pelješca. Naravno, to ne znači da bi oni odustali od novih pokušaja da zaposjednu ovaj poluotok. Međutim, bataljoni 1 brigade stizali su na Pelješac jedan po jedan, »dolazili su kao kap po kap a bujica je izostala« — kako se slikovito izrazio tadanji komandant 13 brigade. To je omogućilo da se Nijemci učvrste na liniji Rota — Čučin.

Povlačenje sa Pelješca uslijedilo je prvenstveno zbog situacije na Makarskom Primorju. Iako povlačenje nije izvršeno zbog neposrednog neprijateljskog pritiska na samom poluotoku (jer je opći napad Nijemaca od 7 XI bio osujećen i protivnapadom od 8 XI oni su bili vraćeni gotovo na polazne položaje), ono je ipak bilo opravdano. Gubitkom Makarskog Primorja odbrana Pelješca ne bi imala naročite svrhe.

kumenti u Muzeju narodnog oslobođenja u Zagrebu); izvještaj komandanta Jugoistoka o dejstvu 7 SS divizije, dok. u mikroteci grupe »München« (arhiva V. I. I.); zapisnik o saslušanju komandanta 118 divizije 750 puka, dok. br. 31/10 i 36/10a, k. 9; izjave njemačkih zarobljenika: Roth-a, Rheinhardt-a, Wildner-a i Wilhelm-a Heine-a, dok. br. 4/2, k. 72, dok. br. 35/10a, 37/10a i 37/10, k. 9.

Za vrijeme borbi na Pelješcu Nijemci su počinili nekoliko krvavih zvjerstava. Tako su, napr., u s. Pijavičino ubili 31 muškarca (sve koje su zatekli u selu). U s. Kuni također su ubili 20 muškaraca, a u s. Oskorušno 9. Slične zločine izvršili su i u Osobljavi (broj žrtava nije ustanovljen). Tom prilikom Nijemci su pljačkali i palili sela: Pijavičino, Kunu, Sreser, Osobljavu, Oskorušno. Iz Janjine su deportovali sve muškarce od 16—40 godina starosti (operativni izvještaj Štaba 26 divizije Štabu 8 korpusa od 4 XI 1943 g.).

BORBA ZA MAKARSKO PRIMORJE

(Skica 3)

Još dok su se vodile borbe za Pelješac, Nijemci preduzimaju napade na područje ograničeno linijom: Split, Sinj, s. Studenci, Imotski, donji tok r. Neretve, sa ciljem da potpuno ovladaju komunikacijom Mostar — Imotski — Sinj — Split i na taj način prekinu vezu između glavnine snaga 8 korpusa NOV koje su se nalazile sjeverno od pomenute komunikacije i njegove 26 divizije koja se nalazila južno od iste komunikacije, odnosno na području Makarskog Primorja i srednjedalmatinskih otoka. Krajnji cilj Nijemaca bio je zauzimanje Makarskog Primorja (preostalog slobodnog dijela obale u Dalmaciji),³¹⁾ kao i deblokiranje ustaških jedinica u Makarskoj i Omišu.

Na prostori koja je bila zahvaćena njemačkim napadima nalazile su se 9 i 26 divizija NOV sa nekoliko odreda. Zadatak 26 divizije bio je da brani Makarsko Primorje i srednjedalmatinske otoke; 9 divizija, koja je bila raspoređena duž komunikacije s. Posušje — Imotski — s. Studenci — s. Trilj imala je zadatak da zatvara pravce prema Livnu i Duvnu (s. Posušje — Duvno, Imotski — s. Studenci — s. Aržano i Sinj — s. Han — Livno) i da obezbjeđuje održavanje veze duž komunikacije s. Aržano — s. Studenci — s. Šestanovac, radi prebacivanja ratnog materijala (iz Makarskog Primorja u Livno, sjedište Štaba 8 korpusa) koji je trebalo da dobijemo od saveznika.³²⁾

Raspored jedinica 1 novembra, odnosno pred početak neprijateljskih napada, bio je sljedeći:

— 9 divizija: 3 brigada zaposjedala je položaje sjeverno od s. Posušje, na liniji: Sniježnica (k. 1191), Starka (k. 963), Klenak (trig. 988), Jelinak (k. 862), Zagorje; 4 brigada sa po jednim bataljonom u rejonima s. Kobilić,

³¹⁾ Zapovijest Štaba 9 divizije od 7 XI 1943 g., op. br. 76, dok. br. 19—1/1, k. 516; izvještaj Štaba 9 divizije od 12 XI 1943 g. (tačka 3), dok. br. 19/4, k. 516.

³²⁾ Bojna relacija 9 dalmatinske divizije za period od 15 X do 31 X 1943 g., dok. br. 5/2, k. 842.

s. Ričice, s. Studenci, s. Ugljane; 10 brigada 20 divizije³³⁾ sa dva bataljona u rejonu s. Biorine zatvara pravac s. Trilj — Vrpolje — s. Aržano i sa dva bataljona u rejonu s. Bili Brig zatvara pravac Sinj — s. Han (u rejonu Obrovca) — Livno. Štab divizije bio je u Grabovici.³⁴⁾

— 26 divizija: 11 brigada zaposjedala je prostoriju: r. Grabovac, s. Kozica, Vrgorac (isklj.); u rejonu pomenutih mjesta nalazio se po jedan bataljon 11 brigade, sa Štabom brigade u s. Kozica; Imotski odred u rejonu s. Medov Dolac, s. Krstatica; Neretvanski odred u rejonu zapadno od Ploča; Makarski odred držao je u blokadi ustaški garnizon u Makarskoj i sa glavninom snaga zatvarao je pravac Makarska — Podgora.³⁵⁾ Radi planiranog napada na Makarsku (do koga nije došlo zbog njemačkih napada), prebačena je 6 novembra u Bašku Vodu i 9 brigada 20 divizije.³⁶⁾ U Podgori su bila dva bataljona 1 dalmatinske brigade, a nakon napuštanja poluotoka Pelješca, 11 novembra 1943, prebačena su u Podgoru i druga dva bataljona ove brigade; Mosorski odred nalazio se na južnim i sjevernim padinama pl. Mosora; Štab 26 divizije bio je u Podgori.³⁷⁾

Od njemačkih snaga u napadu su učestvovali: glavnina 7 SS divizije (dolaskom u Split 892 puka 264 divizije, jedinice 7 SS divizije bile su oslobođene za poduhvate na obalskom pojasu) i 738 puk 118 divizije. Pored njemačkih snaga u ovom napadu učestvuje i 1 domobranska dobrovoljačka pukovnija. Ovaj njemački poduhvat može se podijeliti na dvije faze. U prvoj fazi cilj je neprijatelja bio da zaposjedne komunikaciju s. Posušje — Imotski — s. Lovreč — s. Trilj i da na taj način zatvori

³³⁾ Ova brigada stavljena je pod komandu 9 divizije 22 X 1943 g. (odnosno nakon odlaska 1 dalmatinske brigade na operativno područje 26 divizije). Pod njenom komandom je ostala do 19 XI 1943 g. Dok. br. 5/2, k. 842, 28/1, k. 516.

³⁴⁾ Operativni dnevnik 9 dalmatinske divizije za period od 1 XI do 1 XII 1943 g., dok. br. 6/2, k. 842.

³⁵⁾ Operacijski dnevnik 11 brigade, dok. br. 28, k. 1101 A.

³⁶⁾ Izvještaj Štaba 20 divizije, dok. br. 12—1, k. 1020.

³⁷⁾ Ostale jedinice 26 divizije, koje su se nalazile na otocima, nisu mijenjale raspored.

obruč oko naših snaga južno od pomenute komunikacije. U ovoj fazi borbe, težište neprijateljskog dejstva bilo je usmjereno na položaje jedinica 9 divizije. U drugoj fazi cilj Nijemaca je bio da razbiju opkoljene snage na prostoru Makarskog Primorja i da ovladaju obalom. U ovoj fazi težište borbi je na jedinicama 26 divizije, odnosno jedinicama pod njenom komandom, a prema jedinicama 9 divizije, koje su bile odbačene sjeverno od komunikacije Imotski — s. Studenci — s. Trilj, Nijemci su postavili jače zaštitnice.

Tok borbi. U periodu od 30 oktobra do 5 novembra vodile su se manje borbe, sa naizmjeničnom inicijativom, na lijevom i desnom krilu rasporeda 9 divizije (odnosno u rejonu s. Posušje i Imotskog i u rejonu s. Trilj).³⁸⁾ U istom periodu Nijemci (jačine oko jednog bataljona) preduzeli su čišćenje područja pl. Mosora, nastupajući iz Splita sa dvije kolone, jednom pravcem: Plis — s. Dugo Polje — s. Kotlenice — Blato na Cetini — s. Kostanje, i drugom: s. Žrnovica — s. Tugari — s. Gata — s. Kostanje — s. Zadvarje. Desnoj koloni pridružile su se ustaško-domobranske jedinice koje su nastupale iz Omiša u pravcu s. Gata.³⁹⁾

³⁸⁾ Tako su jedinice 7 SS divizije (nije utvrđen tačan broj i jačina ovih jedinica) izvršile jači pritisak na jedinice 3 dalmatinske brigade na položajima sjeveroistočno od s. Posušje. U borbama tokom 30 i 31 oktobra Brigada je potisnuta sa položaja: Oluja (k. 1208), Sniježnica (k. 1191), Žukovac, Starka (k. 963). Noću 2/3 novembra 3 brigada je sa tri bataljona izvršila protivnapad pravcem Rakitna — Trebistovo i poslje žestoke borbe od nekoliko časova potisnula neprijatelja u s. Posušje i ponovo zaposjela ranije izgubljene položaje. Trećeg novembra Nijemci su pokušali potisnuti 1 bataljon 4 brigade koji je držao položaje u rejonu s. Kobilić. Istog dana 4 bataljon 4 brigade odbio je napad jedne neprijateljske kolone koja je nastupala iz s. Trilj u pravcu s. Ugljane. Noću 3/4 novembra 3 bataljon 4 brigade izvršio je napad na neprijateljsku posadu u s. Proložac. Tom prilikom zapaljen je most u mjestu. Gubici neprijatelja nisu utvrđeni. (Bojna relacija 9 divizije za period od 1 XI — 1 XII 1943 g., dok. br. 6/2, k. 842; operativni izvještaj Štaba 9 divizije od 4 XI 1943 g., dok. br. 7/4, k. 516.)

³⁹⁾ Izvještaj Štaba 9 divizije od 4 XI 1943 g., dok. br. 7/4, k. 516. Izvještaj Štaba 26 divizije od 28 XI 1943 g., dok. br. 22—1/5, k. 516.

Za to vrijeme na području 26 divizije, izuzev Pe-lješca, nije bilo značajnijih borbi.

Vjerovatno da bi skrenuli pažnju naših jedinica od njihovog glavnog cilja (prema ocjeni Štaba 9 divizije), Nijemci iz s. Posušje vrše 5 novembra jak pritisak na položaje 3 brigade, sa težnjom da se probiju u pravcu Duvna. Treća brigada izvršila je protivnapad i natjerala neprijatelja na povlačenje u s. Posušje. Istog dana uočena je koncentracija jačih njemačkih snaga na sektoru Imotski, s. Proložac.⁴⁰⁾ Takođe je uočena koncentracija njemačkih jedinica u Pločama (vjerovatno 738 puk 118 lovačke divizije).⁴¹⁾

Šestog novembra Nijemci preduzimaju napad glavninom snaga. Jedna njemačka motorizovana kolona, sa dijelovima 1 domobranske dobrovoljačke pukovnije nastupala je pravcem: Imotski — s. Proložac — s. Studenci — s. Lovreč. Prema procjeni Štaba 9 divizije, jačina ove kolone bila je oko 2.000 vojnika iz sastava 7 SS divizije, 1 domobranske pukovnije, sa oko 100 kamiona i nekoliko tenkova.⁴²⁾ Druga kolona, sastava: po jedan bataljon 13 i 14 puka 7 SS divizije i jedan motorizovani bataljon nastupala je iz s. Trilj u dva pravca: s. Vedrine — Vrpolje i s. Čaporice — s. Biorine — s. Provo.⁴³⁾

Njemačka kolona koja je nadirala iz Imotskog preko s. Proložac u pravcu s. Studenci, poslije nekoliko časova borbe sa dijelovima 4 brigade u rejonu s. Studenci, uspjela je da se prvog dana borbe, do pada mraka, probije u s. Lovreč, gdje su njemačke jedinice zanoćile. Njemačke snage koje su nastupale iz s. Trilj u dvije kolone, naprijed pomenutim pravcima, zaustavljene su od jedinica 4 i 10

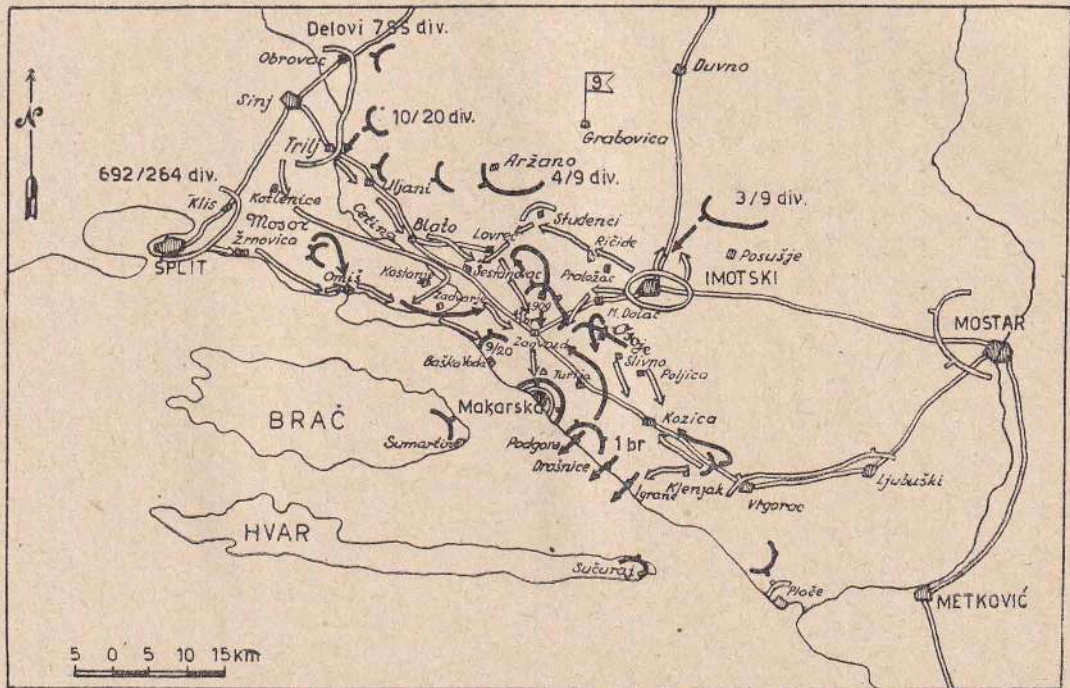
Neprijateljski garnizon u Omišu sačinjavale su 26 ustaška bojna, jedna satnija 27 ustaške pukovnije i, vjerovatno, 3 bojna 1 domobranske dobrovoljačke pukovnije.

⁴⁰⁾ Izvještaj Štaba 9 divizije od 6 XI 1943 g., dok. br. 11/4, k. 516.

⁴¹⁾ Bojna relacija Štaba 9 divizije, dok. br. 6/2, k. 842.

⁴²⁾ Izvještaj Štaba 9 divizije 8 korpusa od 9 XI 1943 g., dok. br. 13/4, k. 516; bojna relacija 9 divizije (str. 2) za period od 1 XI — 1 XII 1943 g., dok. br. 6/2, k. 842.

⁴³⁾ Operativni dnevnik 9 divizije (str. 2) za period od 1 XI — 1 XII 1943 g., dok. br. 6/2, k. 842.

Skica 3 — Borba za Makarsko Primorje od 30 oktobra do 16 novembra 1943 godine

brigade. Borba se vodila čitav dan i naveče je neprijatelj odbačen prema s. Trilj, uz gubitke od 13 mrtvih. Naši gubici iznosili su pet mrtvih i nekoliko ranjenih.⁴⁴⁾

Poslije prvog dana borbi Štab 9 divizije pravilno je procijenio namjere neprijatelja. Uočena je težnja Nijemaca da opkole naše snage južno od komunikacije Imotski — s. Trilj i da ih na tom sektoru unište. Na osnovu direktiva Štaba 8 korpusa, Štab 9 divizije izdao je 7 novembra zapovijest⁴⁵⁾ kojom se naređuje 3 brigadi da vrši jak pritisak na s. Posušje i da djeluje na komunikaciju Imotski — s. Studenci, 4 brigadi je naređeno da djeluje na komunikaciju Imotski — Trilj, a 10 brigada je dobila zadatak da sa dva bataljona zatvara pravce: s. Trilj — Vrpolje — s. Tijarica i s. Trilj — s. Biorine — s. Cista.⁴⁶⁾

Neprijateljska kolona koja je 7 novembra poslije podne iz Imotskog stigla u s. Lovreč, produžila je nastupanje u pravcu s. Šestanovac bez otpora naših jedinica. Nijemci su se u s. Šestanovac zadržali oko dva sata i ponovo se povukli u rejon s. Provo, s. Lovreč. (Dalje napredovanje ove kolone obustavljeno je, vjerovatno, zbog sačekivanja kolone iz pravca Sinj — s. Trilj.) Odmah nakon odlaska njemačkih jedinica, stigla su predveče u s. Šestanovac dva bataljona 9 brigade, 20 divizije (koja je 6 novembra prebačena u Bašku Vodu). Istog dana Nijemci su iz s. Trilj ponovo pokušali da se probiju istim pravcima, ali i ovog puta bez uspjeha.

Njemačke snage koje su nastupale iz Splita ka području Mosora stigle su 7 novembra u s. Gata, a sutradan u s. Zvečanje, potiskujući Mosorski odred pravcem s. Podgrađe — s. Zadvarje. Kolona koja je nastupala iz s. Trilj pokušavala je tokom 8 i 9 novembra da se probije pravcem s. Trilj — s. Biorine, ali u tome nije uspjela. Desetog no-

⁴⁴⁾ Izvještaj Štaba 9 divizije od 12 XI 1943 g., dok. br. 12/4, k. 516.

⁴⁵⁾ Zapovijest Štaba 9 divizije od 7 XI 1943 g., op. br. 76, dok. br. 19—1/1, k. 516.

⁴⁶⁾ Uslijed njemačke ofanzive, bataljoni 10 brigade koji su zatvarali pravac Sinj — s. Han — Livno, u rejonu s. Bili Brig, prebačeni su u rejon s. Podi, s. Biorine, a položaje u rejonu s. Bili Brig preuzele su jedinice 20 divizije.

vembra Nijemci su ponovo krenuli u napad, ali ovaj put komunikacijom s. Trilj — s. Nova Sela — s. Katuni — s. Blato na Cetini. Na ovom pravcu otpor naših jedinica bio je slabiji, i Nijemci su do poslije podne izbili u s. Blato na Cetini. Istoga dana kolona koja je nastupala iz Imotskog preko s. Provo nastavila je nastupanje u pravcu s. Šestanovac i s. Blato gdje se sastala sa kolonom koja je nastupala iz s. Trilj. Toga dana i njemačke jedinice duž komunikacije s. Gata — s. Kostanje uspjele su da izbiju u s. Zadvarje i potisnu Mosorski odred istočno od komunikacije s. Dubci — s. Zadvarje.⁴⁷⁾ Dva bataljona 9 brigade koja su bila u s. Šestanovac povukla su se u pravcu Žeževica. Tako se 10 novembra na prostoriji s. Blato, s. Šestanovac, s. Zadvarje našla glavovina njemačkih snaga koja je učestvovala u napadu.⁴⁸⁾ Time je ujedno prvi dio njemačkog poduhvata bio završen.

U drugoj fazi, koja traje od 11 do 16 novembra, neprijatelj se glavnim snagama orijentisao na područje pl. Biokova, odnosno Makarskog Primorja.⁴⁹⁾ Za to vrijeme Ni-

⁴⁷⁾ Posebno treba istaći snažan otpor Mosorskog odreda i 1 bataljona 9 brigade 9 i 10 XI na položajima u rejonu Slimena, sprečavajući Nijemcima prelaz preko r. Cetine kod Pavić mosta. U dvodnevnim borbama ove naše jedinice imale su 34 poginula i 40 ranjenih. Neprijatelju su nanijeti gubici od 40 mrtvih i 20 ranjenih.

⁴⁸⁾ Izvještaji Štaba 9 divizije 8 korpusa od 9 i 12 XI 1943 g., dok. br. 13/4, 19/4, k. 516 i zapovijest Štaba 9 divizije od 15 XI 1943 g., dok. br. 25/1, k. 516.

⁴⁹⁾ Raspored naših snaga na području pl. Biokova na dan 11 novembra bio je sljedeći: Deveta brigada sa tri bataljona i Mosorskim odredom držala je položaje od s. Pejkovići (j.i. od s. Žeževica), pa do s. Dubci (isklj.); sa jednim bataljonom u s. Baška Voda zatvaran je pravac Makarska — s. Dubci.

Jedanaesta brigada, sa 1 bataljonom u rejonu s. Grabovac, na položaju Orljača (trig. 909), jedan bataljon u rejonu s. Medov Dolac, Velenjak, a jedan bataljon i dalje je vršio blokadu Vrgorea; Imotski partizanski odred nalazio se na položajima: Velenjak (k. 888), Vardišće, Poljica; Makarski partizanski odred vršio je blokadu Makarske sa težištem zatvaranja pravca Makarska — s. Podgora; Neretvanski partizanski odred nalazio se u rejonu zapadno od Ploča. (Operativni dnevnik Štaba 8 korpusa za period od 1 XI — 1 XII 1943 g., dok. br. 34/6, k. 516 i Operativni dnevnik 11 brigade, dok. br. 2811, k. 1101 A.)

jemci su prema jedinicama 9 divizije, u mjestima: Studenci, Lovreč, Provo, Cista i dr. postavili jače zaštitnice i nisu ispoljavali naročitu aktivnost.

Još u toku 10 novembra Nijemci su sa manjim snagama uspjeli da zauzmu Sidaču (trig. 849) i da sa nje potisnu zaštitne dijelove 1 bataljona 11 brigade.

Sutradan, 11 novembra, Nijemci nastupaju u pravcu s. Grabovac u dvije kolone: jednom iz s. Lovreč preko Sidače i drugom iz s. Šestanovac preko Žeževice. Jedinice 9 brigade odbačene su na padine pl. Biokova, u pravcu s. G. Brela, a jedinice 11 brigade odbačene su iz s. Grabovac na padine Sr. Gore (k. 490) i Orljače. Toga dana jedna neprijateljska kolona (neutvrđene jačine) pokušala je da se iz Timotskog preko Runovića i Rimskog Puta probije u pravcu s. Zagvozd. Ali u tome su je spriječili Imotski odred i jedan bataljon 11 brigade. Oko 15 časova istog dana Nijemci su sa tenkovima pokušali prodrijeti u pravcu s. Zagvozd, ali su odbijeni. Predveče su izvršili juriš i uspjeli zauzeti s. Dujmovići.

Dvanaestog novembra neprijatelj je uporno nastojao da se probije u s. Zagvozd, i to pravcem s. Grabovac — s. Zagvozd, gdje su ga zadržale jedinice 11 brigade, i pravcem s. Kamenmost — s. Poljica — s. Zagvozd, gdje ga je zadržao Imotski odred. Toga dana neprijatelj je jačim snagama nastupao iz s. Zadvarje u pravcu s. G. Brela — s. Dubci. Jedinice 9 divizije i Mosorskog odreda nisu mogle zaustaviti nastupanje neprijatelja, te su bile prisiljene da se pod borbom povlače u pravcu s. D. Brela — s. Baška Voda.

Zbog jakog pritiska neprijatelja na pravcu s. Zagvozd — s. Kozica, Štab 26 divizije je odlučio da 1 dalmatinsku brigadu, kao opću rezervu, prebaci iz s. Podgora u rejon s. Kozica. Već tokom 12 novembra jedan bataljon je kamionima prebačen iz s. Podgora u rejon s. Zagvozd (Lovrinčevići). Istog dana Nijemci su uspjeli odbaciti jedinice 11 i 1 brigade i zaposjesti Sr. Goru i Orljaču.

Noću 12/13 novembra Mosorski odred prebacio se iz s. Baška Voda podnožjem Biokova (zaobilazeći Makarsku) u s. Podgora. Iste noći dva bataljona 9 brigade prevezena

su brodovima iz s. Baška Voda u s. Podgora, a druga dva bataljona su ostala i dalje na sektoru s. Dubci, s. Baška Voda.

Trinaestog novembra Nijemci su i dalje napadali. Na sektor Kozica — Zagvozd prebačena je cijela 1 dalmatinska brigada.

Na sektoru Imotskog odreda neprijatelj je uspio zauzeti Osoje. Toga dana Nijemci su u nastupanju bili naročito uporni. Gubici naših jedinica bili su 10 mrtvih i 25 ranjenih, dočim neprijateljski gubici nisu utvrđeni.

Na osnovu procjene novonastale situacije, štabovi 1 i 11 brigade donijeli su zajedničku odluku da svoje jedinice povuku na pogodnije položaje u pravcu Turije. Prva dalmatinska brigada zaposjela je položaje na Turiji (jedan njezin bataljon nalazio se u s. Dragljan kao rezerva na pravcu Vrgorac — s. Kozica), dok su se 1 bataljon 11 brigade i Imotski odred, uslijed iscrpenosti u borbi, povukli u rejon s. Raščani. Drugi bataljon 11 brigade nalazio se u rejonu Kitice i vršio obezbjeđenje iz pravca s. Slivno. Treći bataljon i dalje je držao Vrgorac u blokadi.⁵⁰⁾

Tih dana primijećena je koncentracija jedinica 738 puka 118 njemačke divizije na području Ljubuški, Vrgorac, Ploče. Pretpostavlja se da su se tu koncentrisali i neki dijelovi 750 puka iste divizije koji je učestvovao u borbama na Pelješcu.

Situacija je za naše snage na sektoru pl. Biokova postajala sve kritičnija. Na malom prostoru zbijen je velik broj jedinica i okružen od neprijatelja. Pored toga treba imati u vidu da je borbena gotovost bila slaba, jer su to bile mahom novoformirane jedinice (izuzev 1 dalmatinske brigade), u dotadanjim borbama prilično iscrpene.

Nalazeći se u takvoj situaciji, Štab 26 divizije je odlučio da sa 1 i 11 brigadom noću 14/15 novembra probije neprijateljski обруč, nastupajući sa pl. Biokova u pravcu

⁵⁰⁾ Operativni dnevnik 11 brigade, dok. br. 28—11, k. 1101A; Operativni dnevnik 8 korpusa, str. 24, 25 i 26, dok. br. 34/6, k. 516; izvještaj Štaba 9 divizije od 12 i 13 XI, dok. br. 20/4 i 21/4, k. 516; izvještaj Štaba 26 divizije od 28 XI 1943 g., dok. br. 22—1/5, k. 516.

sjevera, odnosno pravcem s. Aržano i da na taj način omogućí ostalim jedinicama (Mosorski i Neretvanski odred i jedinice 9 brigade) izlazak iz obruča. Međutim, ovaj napad je ostao bezuspješan.

Shvatajući težinu situacije, Štab 8 korpusa je odlučio da noću 15/16 novembra izvrši napad na neprijateljske snage u rejonu s. Studenci, s. Lovreč, s. Zadvarje i na taj način olakša situaciju našim jedinicama na području pl. Biokova, i da eventualno prisili Nijemce na povlačenje sa obale. Štab 8 korpusa imao je ovakav plan: sa sjevera će napadati 5 i 6 brigada 19 divizije i 4 brigada 9 divizije (ove jedinice trebalo je da likvidiraju neprijateljska uporišta: s. Studenci, s. Lovreč, s. Provo i s. Cista); sa juga (sa područja pl. Biokova) 1 brigada 9 divizije, 11 brigada 26 divizije i 9 brigada 20 divizije (ove jedinice imale su zadatak da razbiju neprijatelja na cesti s. Grabovac — s. Šestanovac i da pravcem s. Zagvozd — s. Rimski Put potpomognu likvidaciju s. Lovreč); 3 brigada 9 divizije vršiće pritisak na Imotski i s. Posušje, a 10 brigada pritisak na s. Trilj i obezbjeđenje sa pravca s. Lovreč — s. Aržano.⁵¹) Ali i ovaj napad naših jedinica nije urodio očekivanim rezultatima.

Nijemci su u toku 15 i 16 novembra, sa jačim kolonama iz s. Zagvozd i Vrgorca, preduzeli nastupanje u više pravaca ka obali, odnosno ka Makarskom Primorju. Pravci nastupanja neprijateljskih kolona bili su: iz s. Zagvozd, s. Poljica, s. Slivno, Vrgorca, sa po jednom kolonom u pravcu Kozice. Neprijateljske snage iz Vrgorca istovremeno su nastupale u pravcu s. Kljenak i s. Živogošće. U žestokim borbama, naše jedinice su bile potiskivane i sabijane na sve manji prostor. Na pravcu s. Baška Voda — Makarska odbačeni su 9 brigada (dva bataljona) i Makarski odred, tako da se njemačka kolona koja je nastupala iz s. Zadvarje preko s. Dubci i s. Baške Vode 15 novembra spojila sa ustaškom posadom u Makarskoj. Šesnaestog izjutra Nijemci su sa jednom kolonom izbili na Sv. Juru (trig. 1762) i na taj način ovim manevrom zaprijetili da

⁵¹) Zapovijest Štaba 8 korpusa od 14 XI 1943 g., dok. br. 24—1/1, k. 516.

potpuno presijeku otstupnicu našim snagama u pravcu obale (u slučaju njihovog daljeg nastupanja pravcem Sv. Jure — Staza). Istog dana jaka neprijateljska kolona, koja je nastupala iz Vrgorca, potisnula je bataljon 11 brigade i jedan bataljon Mosorskog odreda (koji je ovamo prebačen iz s. Podgora radi pojačanja položaja).

Poslije bezuspješnih pokušaja da zaustavi Nijemce, ili pak da se probije u pravcu s. Lovreč — Aržano, a imajući u vidu i zamorenost naših jedinica u višednevnim borbama, Štab 26 divizije donosi odluku da se sa svojom 11 brigadom, 1 brigadom i 9 brigadom 20 divizije i pomenutim odredima povuče na srednjedalmatinske otoke.⁵²⁾ U tom cilju odmah su angažovane plovne jedinice 4 POS-a i iz luka: Podgora, Drašnice i Igrane. Tokom dana 16 XI naše jedinice vodile su uporne borbe sa nastupajućim neprijateljskim kolonama, sve do 16 časova. Tada je otpočelo, pod borbom, povlačenje jedinica prema mjestima ukrcavanja. Nijemci su u stopu pratili otstupanje naših jedinica i minobacačkom vatrom tukli mjesta ukrcavanja. Radi obezbjeđenja evakuacije na mjestima ukrcavanja jedinice su stvorile mostobran. Noću 16/17 novembra, napred navedene jedinice, zahvaljujući vanrednom zalaganju naših pomoraca (po dosta slabom vremenu), prebačene su na otoke Hvar i Brač (u luke: Sućuraj, Bristovo, Vrboska i Sumartin). Tom prilikom je prebačen na o. Hvar veliki broj civilnog stanovništva iz Makarskog Primorja, koje je bilo mahom u NOP, te se bojalo njemačkih represalija. Evakuacija je završena 17 XI u 8 časova, kada su posljednji brodovi stigli na otoke Hvar i Brač. Na području Biokova ostala je samo jedna četa Neretvanskog odreda, jačine 60 boraca. Dvije čete Makarskog odreda takođe su dobile zadatak da ostanu na sektoru Biokova. Međutim, ovo naređenje nije izvršeno i pomenute čete su se povukle na otoke. Zbog toga je Štab Makarskog odreda uzet na odgovornost.

Ovim svojim poduhvatom Nijemci su uspjeli zaposjesti čitavu obalu od Splita do ušća r. Neretve. U toku no-

⁵²⁾ Operativni dnevnik 8 korpusa za period od 1 XI — 1 XII 1943 g., str. 25, dok. br. 34—13/6, k. 516. Izvještaj 26 divizije od 28 XI 1943 g., dok. br. 22—1/5, k. 516.

vembra odbranu ovog područja preuzela je 118 lovačka divizija, a 7 SS divizija prebačena je na prostoriju Ljubuški, Mostar, Nevesinje.

Prema operativnom izvještaju 26 divizije, Nijemci su u borbama na području Makarskog Primorja i na sektoru Mosora imali oko 400 izbačenih iz stroja, uništena 4 tenka i 2 kamiona. U istim borbama jedinice 26 divizije imale su 80 mrtvih i oko 170 ranjenih. Podaci za 9 diviziju nisu mogli biti utvrđeni. No oni se vide iz zbirnih podataka.

Prema našim dokumentima, u svim ovim dosada opisanim borbama (na Pelješcu i za Makarsko Primorje) Nijemci su imali 683 mrtva i 453 ranjena, dok su gubici naših jedinica iznosili oko 182 poginula i 529 ranjenih.⁵³⁾

BORBE NA SREDNJDALMATINSKIM OTOCIMA

Organizacija odbrane. Napustivši poluotok Pelješac i Makarsko Primorje, 26 divizija — sa tri novoformirane brigade⁵⁴⁾ i 1 dalmatinskom brigadom (koja je u operativnom pogledu bila pod njenim rukovodstvom, a kasnije je

⁵³⁾ Operativni dnevnik 8 korpusa za period od 1 XI — 1 XII 1943 g., str. 26, dok. br. 34/14, k. 516. Operativni izvještaj 26 divizije od 28 XI 1943 g., dok. br. 22—1/5, k. 516.

⁵⁴⁾ Raspored brigada bio je sljedeći: otoke Brač i Šoltu branila je 12 brigada sa Bračko-šoltanskim odredom; Hvar — 1 i 11 brigada (bez 1 bataljona) i jedan bataljon Hvarsko-viškog odreda; Korčulu, Lastovo i Mljet — 13 brigada sa Korčulansko-mljetskim odredom; na o. Visu nalazio se jedan bataljon 11 brigade i 1 bataljon Hvarsko-viškog odreda. Pomenuti otočki odredi bili su pod rukovodstvom Štaba mornarice. Jačina pojedinog odreda bila je 400—500 boraca, svrstanih u dva bataljona. Dva bataljona 1 dalmatinske brigade određena su u opću rezervu (jedan bataljon u Hvaru a drugi u Starigradu). Sjedište Štaba 26 divizije i Štaba mornarice bilo je u mjestu Hvar. Krajem novembra 9 brigada 20 divizije prebačena je preko o. Brača i o. Šolte na sektor Trogir, Rogoznica, a Mosorski odred prebačen je na pl. Mosor.

Na osnovu izmijenjenih depeša između Štaba 8 korpusa s jedne strane i Štaba mornarice i 26 divizije s druge strane (u periodu od 11 XII — 14 XII 1943 g.) može se utvrditi da je Štab 8 korpusa insistirao na prebacivanju 1 dalmatinske brigade sa otoka na kopno. No na uporno traženje Štaba 26 divizije i Štaba mornarice, Štab korpusa je odustao od ove svoje namjere. Pored

i potpuno ušla u njen sastav) — našla se na srednjedalmatinskim otocima, odvojena od ostalih snaga 8 korpusa. U takvoj situaciji, koja se u operativnom smislu, za 8 korpus, i dalje nepovoljno razvijala, zbog njemačke tzv. Šeste ofanzive, stalo se na stanovište da treba braniti srednjedalmatinske otoke. Razlozi su opet bili isti: obezbjeđenje tog područja kao baze za dalji razvoj Mornarice NOVJ, koja je bila u formiranju; i eventualno dobijanje materijalne pomoći od saveznika, pa je držanje ovih otoka bilo neophodno radi prijema i odašiljanja te pomoći u unutrašnjost zemlje.

U vezi sa takvom ocjenom situacije, Štab 8 korpusa je naredio da se brane otoci.⁵⁵⁾ Radi objedinjavanja rukovodstva nad svim jedinicama (mornaričkim i pješadiškim), formiran je u toku novembra Operativni štab za odbranu otoka.⁵⁶⁾ Ovaj je svoje operativno područje podijelio na tri sektora: I sektor o. Brač, o. Šolta; II sektor o. Hvar, o. Vis; III sektor o. Korčula, o. Mljet, o. Lastovo. Formirane su komande sektora, u čiji sastav su ušli članovi štabova brigada i članovi mornaričkih štabova (POS i odreda).⁵⁷⁾

Glavnina snaga zauzimala je raspored duž obale otoka, uglavnom u dvije linije odbrane. Na samom obalском rubu bila je jedna linija odbrane, a iza ove, na istaknutim visovima, bila je glavna odbranbena linija na kojoj su od kamena sagrađeni bunkerri. Svaka uvala u

toga, Štab 8 korpusa je namjeravao da 26 diviziju sa otoka prebaci na kopno, a 9 diviziju na otoke. Na osnovu ove dvije činjenice, tj. insistiranja na prebacivanju 1 dalmatinske brigade na kopno, koja je jedina bila u stanju da pruži u svakoj situaciji odlučan otpor neprijatelju, i namjere da u dosta teškim uslovima vrši pregrupaciju divizija, stiče se utisak da Štab 8 korpusa nije bio potpuno u kursu situacije na obali i otocima. Tome je sigurno doprinijela udaljenost Štaba korpusa od 26 divizije i Mornarice, i njegova zauzetost tzv. Šestom neprijateljskom ofanzivom koja je tada bila u jeku na području Dalmacije i Bosne.

⁵⁵⁾ Knjiga depeša Štaba mornarice, depeše br. 33, 36, 44 i 202, dok. br. 49/6, k. 2021.

⁵⁶⁾ Naredba Operativnog štaba za odbranu otoka od 18 XI 1943 godine.

⁵⁷⁾ Naredba Štaba 12 brigade od 18 XI 1943 godine.

kojoj je bilo moguće iskrcavanje branjena je automatskim oružjem. Veće uvale i luke bile su branjene minobacačima i protivtenkovskim puškama. Na najosjetljivijim pravcima bile su postavljene bataljonske, odnosno brigadne rezerve. Za upotrebu rezerve svaka brigada je raspolagala sa 1—2 kamiona.⁵⁸⁾

Danas sve te događaje iz prošlosti treba analizirati s dužnom pažnjom i prilikom ocjena i kritika staviti se u ulogu ondašnjeg rukovodstva. Neka pitanja se svakako mogu postaviti na diskusiju. Naprimjer: da li se pri ovakvom stanju stvari (noviformirane jedinice bez dovoljnog iskustva, nedostatak mornarice, odnosno naoružanih brodova, itd.) trebalo odlučiti na odbranu svih otoka? Da li je linijskim rasporedom jedinica postignut najcjelishodniji način odbrane? Već prvi susret sa neprijateljem (iskrcavanje ustaša na o. Brač) pokazao je slabost tog sistema odbrane, a i kasnije, u borbama na o. Korčuli (prilikom njemačkog desanta 22 decembra 1943). Naime, neprijatelj je u tadanjoj situaciji mogao stvoriti premoć u snagama i, uz manje ili veće žrtve, iskrcati se na svakom izabranom mjestu. Prema tome, bez podrške mornarice i avijacije, samo pješadijske jedinice, potpuno razvučene na položajima, tj. bez potrebne gustine odbrane, teško su mogle spriječiti protivnika da se iskrca na neki otok. To znači da u slučaju eventualnog neprijateljskog iskrcavanja ne bi bila presudna borba za sam obalski rub, već borba za zbacivanje neprijatelja (upotrebom rezervi). Da li je možda pri takvom stanju stvari bilo cjelishodno na svaki otok rasporediti po jedan bataljon 1 dalmatinske brigade (s obzirom na njeno borbeno iskustvo i neiskustvo ostalih jedinica), u svojstvu rezerve za svaki pojedini otok? Istina, time bi se razbila jedna udarna brigada, no u konkretnoj situaciji udarna moć ove brigade teško je mogla doći brzo do izražaja osim na samom o. Hvaru.

Da bi se podigao ofanzivni duh i borbeni moral kod naših jedinica, Operativni štab za odbranu otoka naredio je 20 novembra potčinjenim jedinicama da izvrše pripreme

⁵⁸⁾ Operativni izvještaj 26 divizije Štabu 8 korpusa od 16 XII 1943 g., dok. br. 17—1/6, k. 516.

za izvođenje manjih ofanzivnih akcija na obali koju je zaposjeo neprijatelj.⁵⁹⁾ Međutim, sve do polovine decembra nije bilo nekih značajnijih akcija.

Za to vrijeme, od polovine novembra do polovine decembra, Nijemci su se pripremali za zauzimanje otoka. Uočeni su pokreti njihovih jedinica na kopnu. Njemački avioni su češće preko dana nadlijetali otoke. Zapazila se i izvjesna koncentracija brodova u Neretvanskom Kanalu.

Upravo u takvoj situaciji, kad se pretpostavljalo, zbog učestalih pokreta, avio-izviđanja i artiljerijske vatre, da bi neprijatelj mogao da preduzme napad na otoke, Operativni štab je odlučio da sa po jednom četom 12 i 1 brigade preduzme ofanzivna dejstva na sektor Omiš, Split, a s 13 brigadom na poluotok Pelješac.

Uz podršku dva saveznička ratna broda,⁶⁰⁾ dvije čete 26 divizije su noću 18/19 decembra 1943 g. izvršile sa o. Brača desantni prepad diverzionog karaktera na ustaško-njemačko uporište Dugi Rat. Borba je trajala oko četiri časa. Uspjeh je bio zadovoljavajući.

⁵⁹⁾ Naredenje Operativnog štaba za odbranu otoka od 20 novembra 1943 godine.

⁶⁰⁾ U toku novembra i decembra 1943 g. pojedini oficiri engleske i američke armije dolazili su iz Italije (Bari) u sjedište Štaba mornarice i 26 divizije (Hvar) radi ostvarenja saradnje u eventualnim zajedničkim akcijama na neprijatelja (duž obale) i radi prikupljanja podataka o neprijatelju. Ovu saradnju odobrio je VŠ uz napomenu da se vodi računa o našem suverenitetu (depeša 8 korpusa Štabu mornarice od 30 XI 1943 g., dok. br. 49/10, k. 2021). Međutim, sve do gore opisane akcije, nije došlo do zajedničkog dejstva naših i savezničkih jedinica, niti je na našim otocima u to vrijeme bilo ma kakvih savezničkih jedinica. Jedino bi saveznički ratni brodovi (čija je baza bila u Italiji) ponekad napadali njemačke brodove u našim teritorijalnim vodama. Pomenuta dva saveznička ratna broda za učešće u ovoj akciji došla su iz baza u Italiji. Tek u kasnijem periodu (januar—mart 1944 g.), za vrijeme odbrane o. Visa, na ovaj otok su iz Italije prebačena dva komando-a (Comando — specijalna jedinica obučena za pomorsko-desantna dejstva, jačine 300—500 vojnika), a nešto kasnije prebačeni su na o. Vis dijelovi još dva komando-a. Pored toga na o. Vis je prebačeno nekoliko poljskih i protivavionskih baterija. Vis je ujedno bio baza za lake savezničke pomorske jedinice. (Vidi moj članak: Strategisko-politički značaj o. Visa u NOR, Vojnoistorijski glasnik br. 3, 1954.)

Naše jedinice prevozili su brodovi Bračke flotile.

Za vrijeme borbe na kopnu, saveznički brod koji je patrolirao u Bračkom Kanalu (istočno od Omiša) sukobio se sa jednim njemačkim naoružanim brodom i tri motorna broda. Poslije kraće borbe, njemački naoružani brod je zapaljen a ostala tri su potopljena.

Ovaj naš desant, iako mali po razmjeri, bio je značajan po svom moralnom efektu, jer je izvršen u toku njemačke ofanzive na jadranskoj obali. Osim toga, ovom prilikom je prvi put ostvareno zajedničko dejstvo naših i savezničkih snaga.⁶¹⁾

Poslije ove akcije, 12 brigadi je naređeno da ispita i utvrdi neprijateljske snage na o. Drveniku i da izvrši napad na njemačku posadu, ali do toga nije došlo.

Iste noći se na sektoru s. Drvenik (Makarsko Primorje) iskrkala jedna četa 1 dalmatinske brigade sa zadatkom da likvidira neprijateljsko uporište u samom selu. Uspjeh je bio djelomičan. Neprijatelj se utvrdio u zidanim kućama i pružao žilav otpor. Prema našim dokumentima, neprijatelju su nanijeti osjetni gubici, dok je pomenuta četa imala dva poginula i jednog ranjenog borca.⁶²⁾

U duhu direktiva Operativnog štaba, 13 brigada se spremala da izvrši desant na poluotok Pelješac i da napadne njemačke posade. Međutim, upravo za vrijeme pripreme i smjene naših jedinica, 22 decembra Nijemci su preduzeli desant na o. Korčulu, što je veoma nepovoljno utjecalo na čitav tok događaja na ovom području.

NJEMAČKI POMORSKI DESANT NA O. KORČULU

(Skica 4)

Poslije zauzimanja poluotoka Pelješca i Makarskog Primorja, Nijemci nisu odmah mogli nastaviti napade na otoke, zbog toga što nisu imali dovoljno snaga i zbog anga-

⁶¹⁾ Operativni dnevnik 8 korpusa, str. 26, dok. br. 34—14/6, k. 516 i operativni izvještaj 26 divizije od 15 I 1944 g., dok. br. 2/3, k. 1100.

⁶²⁾ Operativni dnevnik 8 korpusa, str. 26, dok. br. 34—14/6, k. 516.

žovanja na kopnu. Međutim, do polovine decembra, glavnina 8 korpusa je bila potisnuta iz većih centara i sa glavnih komunikacija u Dalmaciji. Nijemci su sada mogli izdvojiti dio snaga za ofanzivna dejstva.

Njemački vice-admiral Lüstmann, odmah po dolasku na dužnost komandujućeg admirala Jadrana (poslije kapitulacije Italije), predložio je zauzimanje dalmatinskih otoka, prvenstveno Visa i Lastova. Njemačka Vrhovna komanda je 11 decembra 1943 g. odobrila ovaj plan.⁶³⁾ Ova operacija, koja je nosila naziv »Freischutz«, imala je početi 1 januara 1944 g. Međutim, dolazak na Jadran izvjesnih engleskih pomorskih snaga izazvao je kod Nijemaca bojazan da će se ove tu učvrstiti, zbog čega Nijemci ubrzavaju početak operacija i 22 decembra preduzimaju desant na o. Korčulu.

U okviru njemačkih ofanzivnih poduhvata za zaposjedanje naše obale poslije kapitulacije Italije, svakako je najznačajniji i sa najvećim posljedicama desant na o. Korčulu ili — kako su ga Nijemci nazvali — treći dio operacije »Herbstgewitter« (»jesenja oluja«).

Prema njemačkim dokumentima, može se utvrditi da je ova operacija bila veoma brižljivo pripremana. Postavljeni zadaci su se morali »izvršiti po svaku cijenu«.

Zašto su Nijemci, prije svih ostalih srednjedalmatinskih otoka, izabrali baš o. Korčulu za svoj prvi objekt napada? Za to postoji više razloga. Jedan od glavnih je: otvaranje pomorske komunikacije kroz Pelješački Kanal. Zatim, oni su pretpostavljali da se na o. Korčuli nalaze naše glavne snage, što međutim nije bilo tačno. Pored toga, oni su smatrali da je ovaj otok veoma pogodan za uspostavljanje veze između naših jedinica i saveznika, i za prihvatanje savezničke pomoći. U tom pogledu njihova predviđanja su bila tačna, jer je zaista postojala namjera da se na o. Korčuli prihvati saveznička pomoć u naoružanju i materijalu.⁶⁴⁾ U tu svrhu, na o. Korčulu je bio došao i šef engleske vojne misije pri VŠ, general Maclean.

⁶³⁾ Dudley Pope: Flag 4, izdanje William Kinbert, London 1954.

⁶⁴⁾ Tom prilikom smo od saveznika dobili neznatnu pomoć: nekoliko protivavionskih topova.

Od njemačkih snaga u desantu su učestvovali: dva bataljona 750 puka 118 lovačke divizije, jedan artiljerijski divizion 668 puka iste divizije i jedan bataljon »obalskih lovaca«. Brojno stanje ovih jedinica iznosilo je oko 2.000 vojnika.⁶⁵⁾ Na ovom dijelu Jadrana Nijemci nisu raspolažali sa dovoljno pomorskih snaga. Ali su za ovaj desant ipak sakupili preko 20 brodova, od kojih šest naoružanih dvotrupnih maona,⁶⁶⁾ a ostali su bili transportni brodovi raznih tipova, naoružani protivavionskim mitraljezima i topovima, među njima i motorni jedrenjaci. Prema nepotpuno provjerenim podacima, u desantu su učestvovala i motorne torpiljarke.⁶⁷⁾

Odbrana o. Korčule bila je povjerena 13 brigadi (bez jednog bataljona), 1 prekomorskoj brigadi,⁶⁸⁾ Korčulanskom odredu⁶⁹⁾ i 5 POS. Komandovanje je bilo formalno objedinjeno u Operativnom štabu, u čiji sastav su ušli komandant i komesar 13 brigade, referent pješadije Štaba mornarice i komandant 5 POS. Međutim, u praksi ovaj štab, kao jedinstveno tijelo, nije došao do izražaja.

Raspored naših snaga bio je sljedeći:

— Trinaesta brigada: 2 bataljon od rta Ražnjića do mjesta Korčule (uklj.), 4 bataljon od Korčule do s. Račišće (uklj.), 3 bataljon u brigadnoj rezervi u s. Pupnat (1 bataljon nalazio se na o. Mljetu i o. Lastovu).

— Prekomorska brigada branila je sektor: uvala Samograd (zapadno od s. Račišće), sjeverozapadna i zapadna obala otoka, rt Proizd — Vela Luka, rt Troten — Trsteno, uvala Karbuni, Brna (isklj.). Brigada je u svo-

⁶⁵⁾ Izvod iz istorijata 118 njemačke lovačke divizije, dok. br. 3/3, k. 73 A, i saslušanje zarobljenika Rheinhardt-a Wildner-a, dok. br. 3/3, k. 1100.

⁶⁶⁾ Izvještaj Štaba 26 divizije, dok. br. 1/3, k. 1100.

⁶⁷⁾ Prema izjavama njemačkih ratnih zarobljenika, dok. br. 3/3—4, k. 73 B i dok. br. 3/3, k. 73 A.

⁶⁸⁾ Po kapitulaciji Italije, septembra 1943 g., na njenom tlu formirane su 1 i 2 prekomorska brigada, a 3, 4 i 5 prekomorska brigada bile su formirane tokom 1944. Borci ovih brigada bili su pretežno Slovenci, bivši politički zatvorenici i internirci, koji su po izlasku iz logora i zatvora formirali svoje jedinice. Vidi: Primorske brigade, izdanje »Ljudske pravice«, Ljubljana, 1953.

⁶⁹⁾ U nekim dokumentima ovaj odred se naziva i Korčulansko-mljetski.

me sastavu imala oko 800 boraca, formiranih u četiri bataljona.

— Korčulanski odred, sastava: dva bataljona (ukupna jačina oko 400 boraca), branio je sektor od Brne (uklj.) do rta Ražnjića (isklj.).

— Artiljerija: tri topa 105 mm (sa oko 50 granata) — jedan sjeverozapadno od s. Lubarde (k. 108) a dva u rejonu Kampuša, Bilušin (trig. 230); dva brdska topa 75 mm (sa manje od 100 granata) — jedan iznad Račišća a drugi iznad Oskorušice; i šest protivtenkovskih topova⁷⁰⁾ (na svaki oko 150 granata) — dva kod 13 brigade radi izvođenja obuke, dva kod Prekomorske brigade (jedan postavljen za odbranu Prigradice a drugi u Blatu za izvođenje obuke) i dva za odbranu Vele Luke i Brna.⁷¹⁾

Prije opisa borbi na o. Korčuli treba istaći činjenicu koja je bitno uticala na njihov tok i, konačno, na poraz naših jedinica. Operativni štab za odbranu otoka pogrešno je ocijenio situaciju. Precijenivši stvarne mogućnosti naših snaga, on je donio odluku da se izvrši desant na poluotok Pelješac i napad na njemačka uporišta.⁷²⁾ Radi toga, trebalo je da se 13 brigada prikupi na istočnom dijelu o. Korčule, a njene položaje da preuzme Prekomorska brigada. Smjena ovih jedinica vršena je upravo u momentu njemačkog napada. Pretpostavljalo se da je njemačka obavještajna služba uspjela doznati namjeru Operativnog štaba o napadu na Pelješac, no neki konkretni dokazi o tome ne postoje.⁷³⁾

Nijemci su snage određene za napad privukli na sektor: Orebić, s. Kučišće, s. Viganj. Na istom tom sektoru bila je postavljena artiljerija koja će podržavati desant.

⁷⁰⁾ Ovi topovi dobiveni su od saveznika 20 XII, tako da ni ljudstvo nije bilo dovoljno uvježbano u rukovanju.

⁷¹⁾ O rasporedu naših jedinica vidi operativne izvještaje Štaba 26 divizije od 6 I i od 15 I 1944 g., dok. br. 1/3 i 2/3, k. 1100.

⁷²⁾ Prema izjavi kontra-admirala B. Pecotića, na o. Korčulu su, pet-šest dana prije njemačkog desanta, došli komandant 26 divizije, pomoćnik komandanta Mornarice i referent za pješašiju, radi pripreme pretstojećeg napada.

⁷³⁾ Izvještaji partiske komisije koja je ispitivala uzroke poraza na o. Korčuli, dok. br. 4878, arhiva CK SKJ.

Prema naknadnim izjavama zarobljenika iz ovih jedinica, određena mjesta za iskrcavanje na o. Korčuli bila su: s. Račišće i grad Korčula, na sjevernoj obali, gdje su za dejstvo određena dva bataljona 750 puka, i uvala Brna, na južnoj obali, gdje je trebalo da se iskrca bataljon obalskih lovaca.

Tok borbi. Dvadeset drugog decembra ujutru, u 4 časa, otpočela je artiljeriska i minobacačka priprema na s. Račišće i uvalu Banje. Oko 6 časova, pod zaštitom artiljeriske vatre, desantna formacija približila se na nekoliko stotina metara od obale o. Korčule. Tada su Nijemci otvorili jaku artiljerisku i mitraljesku vatru sa naoružanih brodova. Prve invazione tačke za stvaranje mostobrana bile su s. Kneža i uvala Banje. Nijemci su dočekani jakom mitraljeskom vatrom. Prvi pokušaj iskrcavanja u s. Kneža nije uspio. Međutim, desantne snage su krenule prema uvali Samograd (zapadno od s. Račišće) gdje su tukli jakom artiljeriskom i mitraljeskom vatrom i iskricali se bez otpora naših jedinica. Tu su Nijemci uspostavili prvi mostobran i iskricali oko 200 vojnika, koji su odmah zaposjeli k. 315 i k. 308. U toku prijepodneva nove snage iskrcale su se u Samograd i pješačkom stazom izbile prema s. Račišće. U međuvremenu Nijemcima je uspjelo da se iskrcaju u uvali Kneža, čime je poluotok između Račišća i Sadina bio otsječen. Na tom sektoru našla se jedna četa Prekomorske brigade. Ova četa došla je u rejon Račišća oko pola sata prije početka borbe. Poslije usiljenog marša iz s. Pupnat do s. Račišće, četa nije odmah posjela položaje, već se odmarala u omladinskom domu. Ondje su je napali Nijemci, pa je tom prilikom pretrpjela teške gubitke. Većina boraca je poginula.⁷⁴⁾

⁷⁴⁾ Poraz i gubici pomenute čete Prekomorske brigade najbolje nam ilustruju teškoću situacije, nesnalažljivost komandnog kadra, pomanjkanje borbenog iskustva itd. Ova četa je upravo te kritične noći trebalo da smijeni 4 bataljon 13 brigade. Ona još nije upoznala položaje niti ih zaposjela, a već je uslijedio napad. Vrlo je karakteristično da je baš na tom sektoru izvršen napad. Komanda čete nije odmah po dolasku preduzela potrebne mjere za osiguravanje dodijeljenog obalskog sektora (pa ni za vlastito obezbjeđenje). Nijemci su je iznenadno napali. Od cijele čete, koja je brojila 64 borca, spaslo ih se svega 14.

Njemačke jedinice iskrcane u Kneži i Samogradu spojile su se u Račišću. Tako su Nijemci uspjeli da u lukama pogodnim za iskrcavanje novih snaga stvore čvrst mostobran dužine nekoliko kilometara.

Prvi pokušaj Nijemaca da se iskrcaju u uvalu Banje istovremeno sa iskrcavanjem u Samograd nije uspio. Međutim, Nijemci su i dalje uporno napadali i oko 11 časova uspjeli da savladaju otpor naših jedinica. Da bi spriječio Nijemce da učvrste mostobran kod Banje, Štab 13 brigade uputio je iz s. Podstrana u pravcu Banje jednu četu 1 bataljona (brigadna rezerva). Međutim, Nijemci su jakim artiljeriskom vatrom osujetili intervenciju ove čete, nastavili sa vlastitim napadima u pravcu juga i predveče zauzeli Prvo Selo. Jedna njemačka kolona upućena je prema s. Račišće, tako da je u toku poslijepodneva bio povezan cio neprijateljski mostobran od uvale Banje do Samograda.

Štab 13 brigade, da bi lokalizovao mostobran u Samogradu i s. Račišće, odlučio je da ubaci u borbu brigadnu rezervu, odnosno 3 bataljon koji se nalazio u s. Pupnat. Nijemci su do početka borbi sa rezervom izbili na Oblo Brdo (k. 314) i Unčinovo Brdo (k. 388) gdje se sa njima sukobio 3 bataljon. Na tim položajima vodila se borba do 15 časova. Jedinice 13 brigade bile su potisnute i prihvatile su borbu na Velikom Vrh (k. 473). Energičnim napadom na prilično demoralisane jedinice, Nijemci su oko 16,30 časova uspjeli da zauzmu ovaj dominantni vis, čime im je bio otvoren put za s. Pupnat i stvorena mogućnost za presijecanje otoka i ugrožavanje naših snaga, naročito onih na istočnom dijelu otoka.

U toku poslijepodneva Nijemci su pokušali da se iskrcaju u mjesto Korčulu uz istovremeni napad jedne kolone sa pravca zapada, obalom iz uvale Banje. Jedinice u gradu uporno su se branile, naročito sa zvonika Sv. Nikole na zapadnom rtu mjesta Korčule, i Nijemcima nije uspjelo da se iskrcaju u samo mjesto. Međutim, pred noć Nijemci su izvršili napad sa jugozapadne strane i izbili iza leđa naših jedinica. Drugi bataljon 13 brigade, koji je branio obalski sektor Lubarda — Korčula, pokušao je

izvući dio snaga za pomoć posadi u mjestu Korčuli. No, pošto su jedinice bile raštrkane po položajima, to je prošlo dosta vremena dok je izvučena jedna četa, i njezina intervencija je kasno uslijedila, jer su snage iz Korčule bile prisiljene da se povuku u pravcu Lumbarde, da ne bi bile otsječene i uništene. Nijemci su zauzeli s. Podstrana i s. Žrnovo.⁷⁵⁾

U takvoj situaciji, kad je neprijatelj zauzeo mjesto Korčulu i dominantni vis — k. 473, prijetila je opasnost da snage 13 brigade na istočnom dijelu otoka budu potpuno otsječene i uništene, te Štab 13 brigade donosi odluku o izvlačenju ovih snaga. Trećem bataljonu naređuje da vrši protivnapad na k. 473, a u sporazumu sa Operativnim štabom za odbranu otoka donosi odluku da se sve jedinice povuku na zapadni dio otoka i zauzmu odbranbeni položaj na liniji: Ljubak (k. 346), k. 333, Oblik (k. 462), k. 560, k. 566, zaključno sa Koritima. Položaje od Ljupka do Klupca (isklj.) trebalo je da zaposjedne 13 brigada, a od Klupca do Samograda (Korita) Prekomorska brigada sa jednom četom Korčulanskog odreda.

Obaviješten o događajima na o. Korčuli,⁷⁶⁾ Operativni štab za odbranu otoka donio je 22 decembra do 15 časova odluku da na o. Korčulu uputi dva bataljona 1 dalmatinske brigade koja su se nalazila u rezervi Operativnog štaba, sa komandantom 26 divizije i pomoćnikom komandanta Mornarice. Ova dva rukovodioca bila su ovlašćena od strane Operativnog štaba da na licu mjesta preduzmu potrebne mjere. Trebalo je da jedinice 1 brigade stignu na o. Korčulu noću 22/23 decembra. Međutim, prikupljanje dvaju bataljona 1 brigade bilo je veoma sporo. Do 20 časova na mjesto ukrcavanja (luka Hvar) stigao je samo jedan bataljon. Uzrok ovako sporom prikupljanju bataljona leži u tome što je Štab 1 brigade neovlašćeno, na svoju ruku, dijelove ovih bataljona uputio na položaje na

⁷⁵⁾ Bojna relacija 26 divizije za period od 16 XII do 31 XII 1943 g., dok. br. 2/3, k. 1100.

⁷⁶⁾ Ovaj štab je o iskrcavanju Nijemaca bio obaviješten oko 7 časova, tj. tri sata nakon iskrcavanja, preko engleske radio-stanice koja se nalazila na o. Korčuli, jer u tom momentu naša radio-stanica nije dejstvovala.

Hvaru. Pošto je drugi bataljon stigao tek u 23 časa, to su komandant 26 divizije i pomoćnik komandanta Mornarice odlučili da te noći ne otputuju na Korčulu, već su-tradan uveče, budući da se brodovi iste noći ne bi mogli vratiti na Hvar, a plovidba danju bila je riskantna zbog mogućnosti napada neprijateljske avijacije. Prema operativnom izvještaju Štaba 26 divizije,⁷⁷⁾ pomenuti rukovodioci sa bataljonima nisu otputovali na Korčulu prve večeri. Vjerovatno da je i loše vrijeme uticalo na njihovu odluku. No, iz jednog izvještaja⁷⁸⁾ komisije koja je ispitala uzroke našeg poraza na Korčuli, kao i iz izvještaja Oblasnog komiteta KPJ Centralnom komitetu KPJ,⁷⁹⁾ vidi se da rukovodioci iz Operativnog štaba nisu shvatili ozbiljnost situacije na o. Korčuli, i otuda njihovo oklijevanje da pođu na ovaj otok. U tim izvještajima se konstatuje (po priznanju odnosnih rukovodilaca) da bi njihov dolazak makar i sa onim jednim bataljonom koji je na mjesto ukrcavanja stigao blagovremeno, pa čak i bez njega, pozitivno uticao na tok događaja na o. Korčuli. Vjerovatno je da dolazak ovih bataljona i njihovo ubacivanje u borbu ne bi prisilili Nijemce da odustanu od svojih ofanzivnih namjera. No, da su im se još na početku borbi suprotstavile prekaljene jedinice kao što su to bili bataljoni 1 brigade, Nijemci bi, svakako, svoje namjere teže ostvarili, uz daleko veće žrtve, a naše jedinice bi se mogle uredno i sa mnogo manje gubitaka povući. Pored ostalog, spora intervencija Operativnog štaba, odnosno dugo prikupljanje bataljona govori nam o tome da Operativni štab nije stvorio uslove za brzu intervenciju svojih rezervi.

Rezimirajući rezultate prvog dana borbi, mogu se istaći sljedeće činjenice: Nijemci su energičnim napadom razbili i dezorganizovali ionako slabu odbranu o. Korčula; zbog toga je u jedinicama zavladao panika i demoralizacija. Već toga prvog dana borbi izbačeno je iz stroja više od trećine boraca 13 brigade. Ovdje valja primijetiti da je

⁷⁷⁾ Dok. br. 1/3, k. 1100.

⁷⁸⁾ Dok. br. 4878, arhiva CK SKJ.

⁷⁹⁾ Izvještaj Oblasnog komiteta KPJ za Dalmaciju Centralnom komitetu KPJ od 12 I 1944 g., dokumenat u arhivi CK SKH.

jedan broj mještana iz razbijenih i raspršenih jedinica tražio sklonište po otoku ili nastojao otići u zbijeg. Naša artiljerija gotovo nije ni djelovala, a u onakvom rasporedu nije ni mogla djelovati koncentrično, pa prema tome ni efikasno. Osim toga, nije bilo dovoljno municije. Topovi su bili stacionirani bez opreme za vuču, tako da je veći dio artiljerije već prvi dan borbi pao neprijatelju u ruke ili bio uništen. Veza između jedinica bila je veoma slaba. Održavana je uglavnom pomoću kurira. Mnogi kuriri, zbog nepoznavanja situacije i slabog držanja, nisu izvršavali svoje zadatke, te su tako jedinice ostale neobaviještene o odlukama svojih štabova. Veza između 13 i Prekomorske brigade gotovo nije ni postojala, a između bataljona i četa unutar brigada bila je slaba i u presudnom momentu je zatajila. Intendantska i sanitetska služba potpuno su podbacile. Jednom riječju, već prvog dana borbi nastala je prava dezorganizacija.⁸⁰⁾

U toku noći 22/23 decembra 3 bataljon je dvaput vršio napad na k. 473, ali oba puta bez uspjeha. U zoru je sa o. Lastova, kao pojačanje, prebačena jedna četa 1 bataljona 13 brigade.

Nijemci su preko noći i zorom prebacili u s. Račišće nove snage, a jedan divizion artiljerije i šest tenkova u Korčulu.

Čim je svanulo, otpočela je borba na naprijed pomenutoj liniji. Oko 8 časova Nijemci su otpočeli nastupanje u pravcu Kupca (trig. 568). Drugi, 3 i 4 bataljon 13 brigade vodili su borbe na liniji Oblik (k. 462), k. 554, Kupac (trig. 568). Oko 16 časova neprijatelj je iskoristio gustu maglu i probio se u pravcu zapada na spoju između 13 i Prekomorske brigade.

Njemačke pješadijske jedinice, podržavane sa šest tenkova, koji su prešli postavljene barikade, probile su se do na 2 km ispred s. Čara i našle se iza leđa jedinicama 13 brigade, koje je tada zahvatila panika tako da su ne-

⁸⁰⁾ Izvještaj Štaba 26 divizije od 6 I 1944 g., dok. br. 1/3, k. 1100 i izvještaj Oblasnog komiteta KPJ za Dalmaciju Centralnom komitetu KPJ, dokumenat u arhivi CK SKH.

organizovano napuštale položaje. Time je neprijatelj presjekao oštupnicu glavnini snaga 13 brigade koja se nalazila na istočnom dijelu o. Korčule.

U s. Čara su se nalazili štabovi 13 brigade i Korčulanskog odreda, koji su iznenadno bili od Nijemaca napadnuti. Tu se zatekla i jedna četa 1 bataljona 13 brigade, koja je u borbi razbijena. Na tenkove je otvorena vatra iz dva protivtenkovska topa koji su bili u s. Čara, te su se oni povukli u pravcu s. Pupnat. Istog dana Nijemci su sa dva broda pokušali da se iskrcaju u uvali Prigradica, ali su bili odbijeni. Toga dana drugih borbi nije bilo.

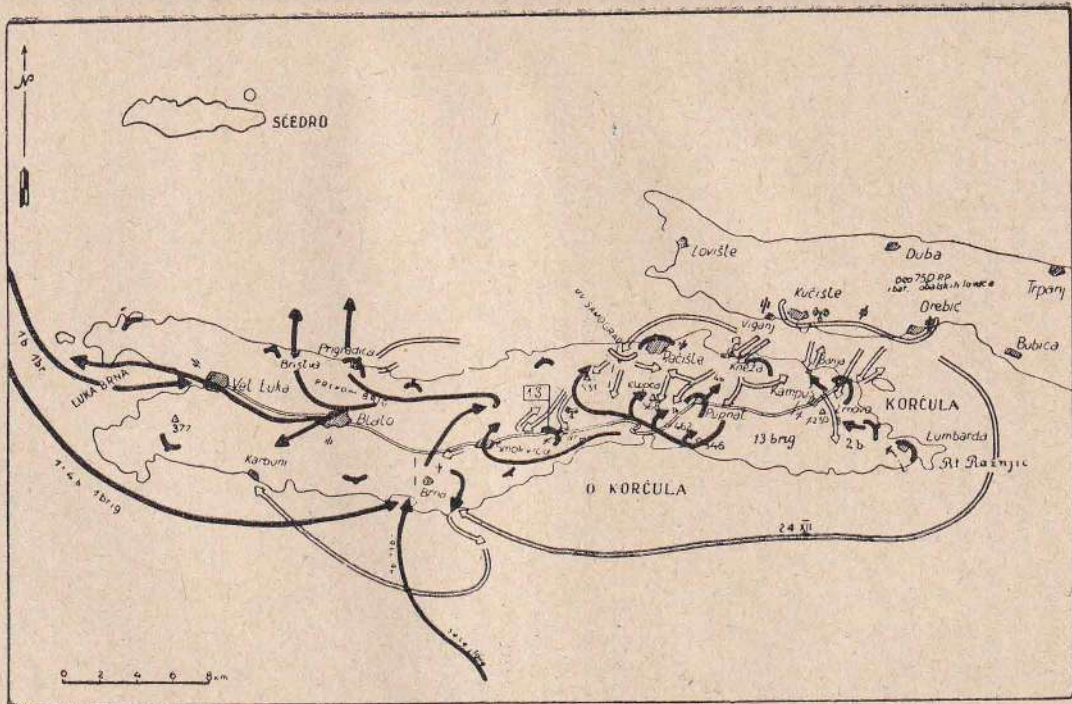
U toku noći 23/24-og rušena je cesta s. Pupnat — s. Čara — s. Smokvica i postavljene su barikade koje su štitali protivtenkovski topovi. Raspršeni dijelovi 13 i Prekomorske brigade skupljali su se u toku cijele noći, s namjerom da posjednu položaje sjeverno i južno od s. Smokvica.

Operativni štab za odbranu otoka nije bio obaviješten o toku događaja na o. Korčuli na dan 23 decembra. Jedino su engleski pretstavnici na o. Hvaru dobili dvije depeše iz kojih se vidjelo da je situacija kritična.

Zorom, 24 decembra, na južni dio otoka stigla su sa o. Hvara dva bataljona (1 i 4) 1 dalmatinske brigade sa komandantom 26 divizije, komandantom 1 brigade i pomoćnikom komandanta Mornarice.

Bataljoni 1 brigade zauzeli su položaje pred s. Smokvica: jedan sjeverno od komunikacije, u rejonu Čela (k. 367), a drugi južno od komunikacije, u rejonu k. 140. Sakupljeni dijelovi 13 i Prekomorske brigade trebalo je da vrše bočna osiguranja duž obale, i to 13 brigada sa južne, a Prekomorska sa sjeverne strane.

Oko 10 časova Nijemci su napali na položaje 1 dalmatinske brigade. Borba je trajala do 12 časova, kada je neprijatelj odbačen do pod samo s. Čara, izgubivši 20 poginulih i pet zarobljenih. Predveče su neprijateljski tenkovi iz s. Čara krenuli u pravcu s. Smokvica, ali su vatrom iz protivtenkovskih topova vraćeni u s. Čara. Prema od-

Skica 4 — Borbe na Korčuli od 22 do 25 decembra 1943 godine

luci članova Operativnog štaba, bataljoni 1 dalmatinske vršili su pripremu za noćni napad na s. Čara.⁸¹⁾

Članovi Operativnog štaba su vjerovali da će namjeranim protivnapadom uspjeti dobiti u vremenu, stabilizirati situaciju i potisnuti Nijemce. Pri tome su oni računali na pomoć savezničke avijacije i mornarice, ali je ona potpuno izostala. Možda se moglo postaviti pitanje da li je već tada (tj. u toku 24 decembra) trebalo donijeti odluku o što bržem organizovanom povlačenju razbijenih jedinica (13 i Prekomorske brigade) sa o. Korčule, pri čemu bi bataljone 1 brigade trebalo upotrijebiti za zaštitu evakuacije i povlačenja, jer je dalji tok događaja ionako vodio takvoj odluci. Analiza stvarnih mogućnosti daljeg držanja o. Korčule sopstvenim snagama nesumnjivo bi navela na odluku o povlačenju.⁸²⁾

Pred samu noć, sedam neprijateljskih brodova — dvotrupnih maona — plovilo je od istoka u pravcu zapada, paralelno sa južnom obalom otoka, na dvije milje udaljenosti od obale. Na brodovima se nalazio njemački bataljon obalskih lovaca. Brodovi su pokušali da pristanu u Brnu, da tu iskrcaju jedinice koje bi s leđa napale na naše snage, ali su bili dočekani mitraljeskom i protivtenkovskom vatrom i primorani da produže plovidbu u pravcu zapada. Bez većeg otpora iskricali se u uvalu Karbuni, koju su štitili manji dijelovi Prekomorske brigade.

⁸¹⁾ Knjiga depeša Štaba mornarice, dok. br. 49/1, k. 202.

⁸²⁾ Da je već toga dana situacija bila veoma kritična govori nam i depeša komandanta 26 divizije i pomončika komandanta Mornarice upućena (24 XII sa Korčule) Štabu mornarice. Ova depeša glasi:

»Š. M. Situacija: 13 brigada ne postoji praktično. Ona je ispresecana i dezorganizovana. Nemci danas ušli u Čaru manjim odeljenjima. Mi uopšte nemamo front. Tek bat. I brigade organizuje front. Prekomorska i odred zaštićuju obalu. Borbe su bile oštre. Snage neprijatelja nepoznate. Drski su. Njihovi gubici znatni. Pokušali iskrcati se na još tri mesta juče i odbijeni. Pripremite i ostala dva bat. Prve (brigade, prim. F. T.) a mi ćemo prema situaciji javljati da li da šaljete ili ne. Pitanje zbjega vrlo ozbiljno. Sve beži prema Vela Luci. Ipak se nadamo stabilizirati situaciju i dobiti u vremenu. Bombardovati treba svom silom istočno od Čare... Imaju blindirane automobile. Javljaćemo se i preko Engleza.« (Knjiga depeša Štaba mornarice, dok. br. 49/1, k. 202.)

Posljednja naša rezerva upotrijebljena je bila za suzbijanje iskrcavanja u Brni, tako da nije bilo više snaga za sprečavanje njemačkog iskrcavanja u Karbunima.

Članovi Operativnog štaba ipak su uvidjeli da neće moći potisnuti Nijemce, pa su odlučili da pomoćnik komandanta Mornarice ide na o. Hvar, radi prikupljanja brodova za evakuaciju, i da se upute zahtjevi saveznicima da uzmu učešća u borbi.

U međuvremenu, u toku poslijepodneva, ranjen je komandant 26 divizije,⁸³⁾ koji se nalazio na izvidnici sjeverozapadno od s. Smokvica. Upoznat sa iskrcavanjem neprijatelja u Karbunima, Štab 13 brigade, u saglasnosti sa ranjenim komandantom 26 divizije i članom Oblasnog komiteta Partije Ivom Mordinom, donio je odluku da se preduzme izvlačenje snaga sa o. Korčule, s tim da se dio snaga orijentiše u pravcu Karbuna, da ne bi odavde njemačke snage ugrozile određena mjesta za ukrcavanje.

Po donesenju odluci o napuštanju o. Korčule, Štab mornarice je naredio štabovima 4 i 5 POS da prikupe brodove za pretstojeću evakuaciju. U tu svrhu bilo je prikupljeno oko 20 transportnih brodova sa kapacitetom od oko 3.500—4.000 ljudi. Za neposrednu zaštitu konvoja određen je NB (naoružani brod) 5, a za šire osiguranje Korčulanskog Kanala određeni su NB 7 i NB 9. Za pojedine jedinice bile su određene sljedeće luke: za 1 dalmatinsku i Korčulanski odred: Vela Luka; za 13 brigadu: Bristova; za Prekomorsku: Prapatna. Kasnije je promijenjena luka za ukrcavanje 1 brigade i određena je Prigradica.

Prilikom evakuacije iskrsele su nove teškoće. Brzo napuštanje o. Korčule demoralizatorski je djelovalo na ionako zamoreno ljudstvo, a zbog bojazni od njemačkih represalija, većina brodova je noću 24/25-og bila upotrijebljena za prebacivanje naroda na o. Vis. Tako se te noći uspio da povuče samo dio jedinica. Ovo povlačenje, kao

⁸³⁾ Zbog velikog izliva krvi prilikom ranjavanja, i zbog kasno pružene liječničke pomoći, sutradan, 25. XII, u divizijskoj bolnici na o. Hvaru, podlegao je ranama komandant 26 divizije Niko Martinović.

i ukrcavanje u brodove, bilo je slabo organizovano i pod uticajem opće panike. Neki motorni jedrenjaci, uslijed panike nekolicine mornara, prazni su isplovili sa o. Korčule u pravcu o. Hvara, ali su vraćeni natrag.

Dio snaga je pod djelimičnom zaštitom savezničke lovačke avijacije koja je izvjesno vrijeme nadlijetala naše brodove, evakuisan i u toku dana 25 novembra. Manji dijelovi, raspršeni po otoku, prebacivali su se u toku narednih noći: 25/26, 26/27 i 27/28-og.⁸⁴⁾ Prema odluci Operativnog štaba za odbranu otoka, na Korčuli je trebalo da se formira partizanski odred jačine oko 50 boraca,⁸⁵⁾ koji bi vršio manje akcije i diverzije.

Rezultati borbe. Konačan ishod borbi na o. Korčuli bio je veoma porazan za naše snage. Trinaesta brigada bila je prepolovljena. Na početku borbi brojno stanje Brigade iznosilo je 1.057 boraca i rukovodilaca, a na o. Hvar je prebačeno svega 525 boraca.⁸⁶⁾ Jedan dio je poginuo ili bio zarobljen, a drugi, kad je jedinica bila razbijena, raštrkao se po otoku, dok je jedan manji broj boraca-mještana ostao da se skriva na otoku. Zbog demoralizacije i dezorganizovanosti, dio 13 brigade koji se prebacio na o. Hvar nije pretstavljao neku borbenu snagu, što je i razumljivo poslije ovako teškog poraza. Istina, treba imati u vidu da su ovi podaci dati prema izvještaju Štaba 13 brigade od 2 januara 1944. Jedan dio boraca 13

⁸⁴⁾ Istovremeno kad je donesena odluka o napuštanju o. Korčule, naredeno je jedinicama na o. Mljetu (Orjenskom odredu i 1 četi 1 bataljona 13 brigade) da se prebace na kopno kod Dubrovnika. Međutim, jedinice to nisu izvršile, već su se brodovima evakuisale u pravcu o. Visa. Prilikom plovidbe za o. Vis, u blizini o. Sušca, njemački avioni napali su na brodove, i tom prilikom utopilo se 14 boraca a 2 su poginula.

Poslije povlačenja čete 13 brigade sa o. Lastova, na njemu su ostale samo manje partizanske jedinice.

⁸⁵⁾ Naredba Štaba mornarice br. 235 od 30 XII 1943.

⁸⁶⁾ Izvještaj Štaba 13 brigade od 2 januara 1944.

Pri ocjeni uzroka razbijanja jedinica i gubitaka 13 brigade pored ostalog treba imati u vidu činjenicu da je iz ove brigade upućeno oko 100 odabranih boraca u 1 proletersku diviziju (izvještaj Štaba 26 divizije Štabu 8 korpusa od 4 XI 1943 g., dok. br. 6—1/14, k. 516).

brigade, koji se skrivao na o. Korčuli, naknadno je prebačen na o. Vis, no o tome ne postoje tačni podaci.

U pogledu gubitaka i razbijanja jedinica slično je bilo i sa Prekomorskom brigadom. Na o. Hvar odnosno o. Vis prebačeno je nešto više od 500 boraca. Prema tome, ova brigada je imala gubitke, u poginulim i nestalim, oko 300 boraca. Ali se pretpostavlja da je jedan dio boraca i ove brigade naknadno prebačen na Hvar ili Vis. Od Korčulansko-mljetskog odreda sa o. Korčula se prebacilo svega nekoliko desetina. Jedino su se bataljoni 1 dalmatinske brigade povukli u vojničkom redu.⁸⁷⁾

Naše jedinice pretrpjele su velike materijalne gubitke. Zaplijenjen im je veliki dio ratnog materijala, pored ostalog i svi topovi, izuzev jednog koji je uspjela izvući Prekomorska brigada.⁸⁸⁾

Gubici Nijemaca bili su mali; prema izjavama zarobljenika, bilo ih je manje od stotine izbačenih iz stroja. I ove gubitke su im nanijeli pretežno bataljoni 1 dalmatinske brigade.

Zauzimanjem o. Korčule Nijemci su stvorili povoljnu operativnu osnovicu za dalja dejstva na srednjedalmatinske otoke.

Zaključak. Naš poraz na o. Korčuli teško se odrazio na sve jedinice na otocima. To je bio jedan od većih neuspjeha koje smo u toku cijelog rata na tlu Dalmacije doživjeli.⁸⁹⁾ Kod jednog dijela boraca i rukovodilaca stvarao se utisak da se ovakvim sistemom odbrane, pogotovo sa novoformiranim jedinicama, teško možemo oduprijeti Nijemcima na tako širokom frontu, i da bi, možda, sudbinu o. Korčule i 13 brigade, u to vrijeme, doživio svaki drugi otok i svaka jedinica koja bi ga branila.

⁸⁷⁾ Izvještaj Oblasnog komiteta KPJ za Dalmaciju Centralnom komitetu KPJ od 12 I 1944, dokumenat u arhivi CK SKH.

⁸⁸⁾ Izvještaj Štaba 26 divizije od 6 I 1944 g., dok. br. 1/3, k. 1100.

⁸⁹⁾ Izvještaj Oblasnog komiteta za Dalmaciju Centralnom komitetu KPJ od 12 I 1944 g. (str. 16 i 17), dokumenat u arhivi CK SKH.

Za ovakav ishod borbi na o. Korčuli, upravo — za ovakav naš neuspjeh, postojalo je više objektivnih i subjektivnih razloga, od kojih ćemo neke posebno istaći.

Pri ocjenjivanju opisanih događaja treba prvenstveno imati u vidu činjenicu da su se na o. Korčuli borile mlade, tek formirane jedinice NOV: 13 i Prekomorska brigada. Ove jedinice, kao i veći dio komandnog kadra, bile su bez borbenog iskustva; mnogim borcima je to bila prva borba. Naši štabovi takođe nisu imali nikakvog iskustva u odbrani otoka. Razumljivo je onda što se takve jedinice nisu mogle uspješno suprotstaviti Nijemcima i potpuno ih spriječiti u njihovom ofanzivnom poduhvatu. Ali, ipak, smatram da istaknuta činjenica ne opravdava u cijelosti ovakav razvoj događaja. Jer to je bila jedna objektivna činjenica sa kojom je trebalo da računa i Operativni štab (odnosno Štab mornarice i Štab 26 divizije). Istina, ovdje ne treba prenebregnuti i to da naši štabovi nisu imali iskustva u odbrani otoka. Pored toga, za efikasnu odbranu otoka nismo posjedovali dovoljno borbenih i materijalnih sredstava.

U ovako složenoj situaciji, pitanje organizacije komandovanja bilo je jedan od glavnih problema. Taj problem se u suštini svodi na odnose između Štaba mornarice i Štaba 26 divizije. S njim je, naravno, povezano i pitanje organizacije odbrane.

Zamisao o formiranju Operativnog štaba za odbranu svih otoka nije bila necjelishodna i neprihvatljiva, ali se u praksi pokazalo da uspostavljanje Operativnog štaba sa nedovoljno preciziranim kompetencijama, a bez regulisanog pitanja odnosa između Štaba mornarice i Štaba 26 divizije, nije bilo srećno rješenje. Odnosi između ovih dvaju štabova bili su zategnuti, nije postojalo jedinstvo pogleda, vodile su se duge diskusije o nadležnostima, problemi odbrane otoka nisu produbljavani, itd., što je sve imalo negativne posljedice pri organizaciji odbrane otoka.⁹⁰⁾ Ustvari, ovaj Štab, formalno cjelina, u praksi nije

⁹⁰⁾ Takvoj atmosferi pogodavala su i neka naređenja Štaba 8 korpusa, koji je u početku bio neodlučan u pogledu stvaranja Operativnog štaba. U tim naređenjima davala se Štabu mornarice

funkcionisao kao jedinstveno operativno rukovodstvo. To se može potvrditi nizom argumenata.

Prije svega, nije izgrađeno jedinstvo pogleda u operativnom smislu; nije realno procijenjena situacija, niti borbena sposobnost naših jedinica; potcijenjen je neprijatelj. Preduzimanje priprema za napad na poluotok Pelješac u onako nepovoljnoj situaciji — najbolja je potvrda za to. Operativni štab u ovom pitanju nije imao jedinstven stav. Pojedini članovi Štaba divizije bili su rezervisani prema ovoj odluci i sumnjali su u uspjeh cijelog poduhvata. Ali oni nisu svoj stav uporno branili, a kao što smo vidjeli, stvoreni odnosi u Operativnom štabu takvim diskusijama nisu pogodovali za rasvjetljavanje pojedinih pitanja. Na ovaj korak se odlučilo bez dovoljno analize svih faktora. A kao što smo vidjeli, priprema za napad na Pelješac, odnosno smjena jedinica u vezi s tim, bila je fatalna, jer su Nijemci baš u toku smjene izvršili napad. Zatim, poslije gubitka poluotoka Pelješca, štabovi Divizije i Mornarice nisu realno procijenili sljedeće namjere neprijatelja, odnosno nisu predviđali (ili ne bar tako skoro) napad na Korčulu. S obzirom na težnju Nijemaca da otvore prolaz kroz Pelješачki Kanal, zauzimanje o. Korčule bilo im je neophodno.

Pri organizovanju odbrane otoka, mjere Operativnog štaba su se svele na izdavanje naređenja za raspored jedinica. Prema tome naređenju, jedinice su linijski posjele otoke.

Linijski raspored jedinica duž obale otoka bio je slabo rješenje. Snage su se potpuno rascjepkale, a borbena sredstva dekoncentrisala, čime su rezerve za taktičku upotrebu svedene na minimum. Prema tome, sigurno je da takvim

prednost u nadležnosti, što je negativno uticalo na Štab 26 divizije, koji se smatrao odgovornim za stanje na otocima i koji je pod svojom komandom imao udarnu snagu: četiri brigade. Jednom depešom je bilo naređeno da se dvije brigade 26 divizije stavljaju pod komandu Štaba mornarice i da ovaj ima prednost u rukovođenju odbranom otoka. Vidi: knjiga depeša Štaba mornarice, dok. br. 49/1, k. 2021.

rasporedom nismo mogli spriječiti Nijemce da se iskrcaju na otok koji izaberu.⁹¹⁾

Iz ovakve konstatacije ne treba izvući zaključak da otoke nije trebalo braniti. Ali je trebalo procijeniti da li možemo sve otoke braniti, ili se orijentisati samo na otoke koje, prema našim snagama, možemo i odbraniti. Ako smo već branili sve otoke, onda je odbranu trebalo postaviti elastično, tako da možemo u otsudnom momentu povući jedinice, sačuvati borbeni sastav, suziti front itd. Pored ostalog, linijski raspored znatno je otežao rad na organizacionom i moralno-političkom učvršćenju jedinica, i onemogućio je izvođenje vojne obuke, što su ostali uslovi dozvoljavali. Nesumnjivo je da bi izvođenje obuke u jedinicama bar donekle nadoknadilo pomanjkanje borbenog iskustva, što nam potvrđuje primjer 11 i 12 brigade koje su, pored ostalog, zahvaljujući intenzivnoj obuci (na o. Visu) postale dobre vojne jedinice.

Kad su se Nijemci već iskricali na o. Korčulu, Operativni štab je intervenisao veoma sporo i neenergično. U tom momentu nisu pravilno procijenjene situacija i naše mogućnosti. Naime, članovi Operativnog štaba, po dolasku na o. Korčulu sa dva bataljona 1 dalmatinske brigade (kao općom rezervom), namjeravali su da potpuno zbace Nijemce sa otoka. To svakako nije bilo realno. U toj situaciji najejelishodnije bi bilo da su se preduzele mjere za što brže prikupljanje i izvlačenje 13 i Prekomorske brigade sa o. Korčule pod zaštitom dvaju bataljona 1 brigade. Takav predlog su i davali pojedini članovi Štaba 13 brigade.

Stiče se utisak da se Operativni štab u izvjesnoj mjeri oslanjao na obećavanu intervenciju saveznika iz Italije. Međutim, ta je pomoć u momentu njemačkog napada potpuno izostala.

Operativni štabovi za odbranu pojedinih otoka takođe nisu funkcionisali. Slični problemi javljali su se i u nji-

⁹¹⁾ Kao primjer navodim odbranu o. Brača. Njega su branili 12 brigada (bez jednog bataljona koji je bio na Šolti) i Bračko-šoltanski odred sastava: dva bataljona. Ukupno je bilo oko 1.500 boraca, naoružanih sa puškama, lakim mitraljezima, 27 teških mitraljeza i 6 topova.

hovem radu, s tom razlikom što su štabovi brigada bili daleko zreliji od komandi mornaričkih jedinica. Operativni štab za odbranu o. Korčule, kao takav, uopće nije djelovao za vrijeme napada. Za sve štabove uopće može se reći da su se pokazali nedovoljno budni.

Obavještajna služba bila je slabo organizovana. Ali treba istaći da Operativni štab za odbranu svih otoka i Operativni štab za odbranu o. Korčule nisu poklanjali pažnju podacima do kojih su dolazili.⁹²⁾ Konkretno, Operativni štab za odbranu otoka znao je 21 decembra za koncentraciju njemačkih brodova na ušću r. Neretve i za koncentraciju Nijemaca na poluotoku Pelješcu. To je mogao biti signal za pretstojeći napad na o. Korčulu. Operativni štab za odbranu o. Korčule znao je, naprimjer, za izjave njemačkih oficira na poluotoku Pelješcu da će Božić slaviti na o. Korčuli. Ali, na osnovu svih tih podataka, nisu preduzete nikakve mjere predostrožnosti.

Očigledno je da su bile potcijenjene mogućnosti neprijatelja. Operativni štab je bio uvjeren da Nijemci, ako dođe do napada, neće moći tako lako savladati naše snage.

Veza između Operativnog štaba za odbranu otoka i Operativnog štaba za odbranu o. Korčule nije bila stalna. Slučaj sa našom radio-stanicom na o. Korčuli vrlo je karakterističan; on nam ilustruje nenormalne odnose između Štaba mornarice i Štaba 26 divizije, čije su diskusije oko nadležnosti i kompetencija, pored ostalog, imale teške posljedice po ishod borbi na o. Korčuli. Naime, naša radio-stanica na o. Korčuli prelazila je nekoliko puta u nadležnost Štaba 5 POS i Štaba 13 brigade, a u otsudnom momentu, za vrijeme neprijateljskog iskrcavanja, uopće nije funkcionisala. Veza između dviju brigada na o. Korčuli gotovo nije ni postojala. Također i veza unutar brigade, između bataljona, bila je slaba, svela se na kurirsku vezu, koja je umnogome zatajila.⁹³⁾

⁹²⁾ Izvještaj Oblasnog komiteta KPJ za Dalmaciju Centralnom komitetu KPJ od 12 I 1944 g. (str. 16), dokumenat u arhivi CK SKH.

⁹³⁾ Borbe na o. Korčuli obrađene su na osnovu sljedećih dokumenata: operativni izvještaji Štaba 26 divizije od 15 I 1944, za period od 16 XII do 31 XII 1943 g., dok. br. 2/3, k. 1100; poseban

*

Neuspjeh na Korčuli doveo je u pitanje dalju odbranu ostalih srednjedalmatinskih otoka. Ovaj poraz je prilično uticao na moralno stanje jedinica. U jedinicama se počela javljati bojazan da ne dožive sudbinu 13 brigade. Situacija je zahtijevala preduzimanje hitnih mjera u vezi sa daljom odbranom otoka i radom naših jedinica. Operativni štab izvukao je pouke iz događaja na o. Korčuli. Već 26 decembra na o. Hvaru je održan zajednički sastanak štabova Mornarice, Divizije i Oblasnog komiteta. Sastanku je prisustvovao tadanji načelnik Štaba 8 korpusa Maks Baće, koji se u tom momentu zatekao na otocima. Na tom sastanku pretresen je slučaj o. Korčule, analizirane su ispoljene slabosti. Tom prilikom je odlučeno da se otoci i dalje brane, ali da se od linijskog rasporeda prijeđe na grupni sistem odbrane. Međutim, u toku narednih dana, duž obale, na zauzetim otocima Korčuli i Drveniku i na poluotoku Pelješcu primijećena je veća pokretljivost neprijatelja. Neprijateljska izviđačka avijacija bila je sve aktivnija, a isto tako i artiljerija postavljena duž obale. Sve je to nagovještavalo skori napad na ostale otoke. Trebalo je imati u vidu činjenicu da su Nijemci mogli ostvariti premoć u snagama za napad na bilo koji otok. Zbog svega toga, Operativni štab (odnosno štabovi Mornarice i Divizije), u saglasnosti sa načelnikom Štaba 8 korpusa, revidirao je svoju odluku o daljoj odbrani otoka. Dvadeset devetog decembra je odlučeno da se jedinice 26 divizije, 4 i 5 POS, sa štabovima Divizije i Mornarice prebace na o. Vis i na njemu organizuje uporna od-

operativni izvještaj Štaba 26 divizije o borbama na o. Korčuli od 6 I 1944 g., dok. br. 1/3, k. 1100; operativni izvještaji 5 pomorskog obalskog sektora za period od 20—31 XII 1943; istorijat 118 njemačke lovačke divizije, dok. br. 3/3, k. 73 A; izjave ratnih zarobljenika: Rheinhardt-a Wildner-a, Otta Primavessi-ja, Mirka Antleja, dok. br. 3/3—4, k. 73 B, dok. br. 1/3, k. 73 A, dok. br. 20/3a, k. 73 A; materijali partijske komisije Oblasnog komiteta koja je ispitivala slučaj Korčule, dokumenti u arhivi CK SKJ pod br. 4878; izvještaj Oblasnog komiteta KPJ Centralnom komitetu od 12 I 1944, dokumenat u arhivi CK SKH.

brana. Do 1 januara 1944 g. na Vis su prebačeni 1 i 12 brigada i preostali dijelovi 13 brigade, a noću 19/20 januara prebačena je i 11 brigada.⁹⁴⁾

Ova odluka pokazala se sasvim pravilnom. Nijemci su uskoro nastavili zaposjedanje otoka napuštenih od 26 divizije. Noću 30/31 decembra 1943 Nijemci su se iskrcali na o. Mljet, noću 12/13 januara 1944 na otoke Šoltu i Brač i noću 19/20 januara 1944 na o. Hvar. Na svim ovim otocima ostavljeni su partizanski odredi jačine 40—50 boraca, koji sve do ponovnog oslobođenja (septembra 1944) izvode razne diverzije i manje akcije.

Od posebnog je operativnog i političkog značaja odluka da se uporno brani o. Vis, jer bi bez ovog otoka — kao naše čvrste baze i oslonca — situacija na Jadranu dobila sasvim drugi obrt.⁹⁵⁾

(Članak uzet iz »Vojnoistoriskog glasnika« br. 5/56)

⁹⁴⁾ Operativni izvještaj Štaba 26 divizije Štabu 8 korpusa od 15 I 1944 g., dok. br. 2/3, k. 1100, arhiva V. I. I.

⁹⁵⁾ Vidi moj članak: Strategisko-politički značaj otoka Visa u NOR-u, Vojnoistoriski glasnik, br. 3/1954 g.

Pukovnik u penz. DRAGOSLAV SIMONIĆ

NEKI PROBLEMI SADEJSTVA LAKIH POMORSKIH SNAGA I AVIJACIJE

Opšta načela za ostvarenje uspešnog sadejstva između vidova — rodova oružanih snaga, odnose se u svemu i na sadejstvo lakih pomorskih snaga i avijacije, s tim, što izrazita složenost takvog sadejstva ističe potrebu znatnog pooštravanja pojedinih uslova. Ovde se želi ukazati na neka iskustva sa vežbi u odnosu na određivanje vremena i izvršenja zajedničkog udara, kao i na potrebu potpunijih proračuna pri određivanju veličine i sastava snaga avijacije u taktičkim vežbama sadejstva.

SLOŽENOST SADEJSTVA I OSNOVNI USLOVI ZA USPEH

Uslovi taktičkog sadejstva lakih pomorskih snaga i avijacije u etapi pripreme i tokom ostvarenja takve su prirode, da se gotovo kao redovan njihov pratilac pojavljuje veći broj okolnosti, koje je pri donošenju odluke i razradi plana sadejstva vrlo teško, ma i približno, odrediti. Može se sa sigurnošću tvrditi, da taktičko sadejstvo u našim uslovima, na primer torpednih čamaca i avijacije, pri odbijanju napada neprijateljskih pomorskih snaga, čini najslabiju varijantu sadejstva, uzimajući pri ovom

u obzir i mnogobrojne zadatke sadejstva između vidova — rodova oružanih snaga u celini. U prilog tome smatram, da je dovoljno navesti sledeće:

Napad avijacije i torpednih čamaca, kao što je poznato, mora se ostvariti u razmaku od 1—3 minute. U slučaju da se pređe naznačeno vreme, napad avijacije znatno gubi od svoje efikasnosti neutralisanja neprijateljske vatre, usled čega i uvođenje torpednih čamaca u borbu postaje osetno nepovoljnije. Pri tome je potrebno imati u vidu i stalno jačanje brodske artiljerije, kao i njenu sve veću mehanizaciju, što osetno povećava tačnost i manevar vatrom. Ova činjenica ubuduće će biti jače istaknuta i pooštravaće svakako potrebu vremenske tačnosti napada. Udar avijacije sa greškom u vremenu većom od 5—6 minuta praktično ne koristi mnogo torpednim čamcima. Neosnovana su mišljenja, da se udar avijacije može ponavljati i ovim kompenzirati greškama u vremenu prvog udara. U dnevnim uslovima i neprijatelj, koji prodre do našeg obalskog područja, svakako će imati jaku zaštitu, te se sa više od maksimuma dva udara ne može računati.

Da bi se ova neophodna tačnost nanošenja zajedničkog udara, na primer pri odbijanju napada na jedan objekat obalske odbrane i ostvarila, potrebno je blagovremeno otkriti pokret i sastav neprijateljskih snaga, zauzeti početnu poziciju za napad, izviđanjem pratiti poziciju, kurs i brzinu neprijatelja, te na osnovu toga proveriti ispravnost pretpostavke o verovatnom objektu — cilju napada, mestu (vatrenom položaju), odrediti vreme izvršenja udara, zauzeti polazni položaj za napad, pozvati blagovremeno avijaciju za izvršenje udara i lovce zaštite i sam udar izvršiti u određeno vreme i na približno unapred određenoj poziciji. Pri ovome neprijatelj je na jednoj poziciji, koja u momentu otkrivanja može biti udaljena i preko 100 Nm; od ove pozicije ima široke mogućnosti manevra i kursom i brzinom. Pomorske snage odbrane imaju svoju poziciju i mogućnosti manevra brzine, avijacija takođe svoju poziciju i mogućnosti brzine manevra. Ukratko, suština problema je u sledećem: sa tri pozicije, među-

sobno udaljene često i više od 300 km, sa tri različita kursa, od kojih je jedan stalno i jedino zavisano od volje i namera neprijatelja, i sa tri veličine brzina treba dovesti do susreta svoje pomorske snage i avijaciju (sa ograničenim vremenom zadržavanja u vazduhu) u isto vreme i na unapred određeno mesto sa neprijateljskim snagama. Sve to zbiva se uz protivdejstvo neprijateljske avijacije, što će u dnevnim uslovima biti redovna pojava.

Ako se pritom uzme u obzir, da su sve tri brzine osetno veće nego kod kopnenih snaga i da manevarsko područje na pomorskom ratištu nije ograničeno brojem i kvalitetom komunikacija i konfiguracijom zemljišta, kao i to da je objekat neprijateljskog napada neizvesniji, usled stalnog postojanja velikog broja međusobno bliskih ciljeva na obalskom području, onda se specifičnost ove varijante taktičkog sadejstva lakih pomorskih snaga i avijacije osetno ističe svojom složenošću.

Ova složenost sama po sebi imperativno nameće znatno pooštrenje pojedinih opštih uslova za uspeh sadejstva i neophodno iziskuje:

- a) vrlo temeljnu pripremu i razradu sadejstva u većem broju mogućih varijanti;
- b) odlično poznavanje međusobnih mogućnosti sadejstvujućih snaga i taktike neprijatelja, što bolje uživljavanje u situaciju i njeno neprekidno praćenje;
- c) potpunu sigurnost i zagwarantovanu brzinu radioveze i dobro proučenu i izvežbanu pregovornu tablicu i tablicu signala;
- d) odlično uvežbane oficire za navođenje na kopnu i brodovima sa izdvojenim sredstvima veze i neprekidnu organizaciju prijema i prenošenja podataka službe VOJIN na komandnom mestu.

Pre početka vežbe — zadatka potrebno je ovo prekontrolisati i po potrebi odložiti vežbu, dok se navedeni uslovi ne ostvare. Zadaci sadejstva lakih pomorskih snaga i avijacije isuviše su složeni, da bi trpeli veće improvizacije, koje unapred ukazuju na neuspeh.

ODREĐIVANJE VREMENA UDARA TORPEDNIH ČAMACA
I AVIJACIJE

Pored ostvarenja navedenih opštih uslova, najvažniji činilac za uspeh taktičkih vežbi sadejstva, s temom nanošenja zajedničkog udara torpednih čamaca i avijacije, je odluka o vremenu njegova izvršenja, a u vezi s blagovremenim pozivanjem avijacije. Ovde se i u taktičkim zadacima — igrama i vežbama ponekiput greši. Uzmimo za primer zadatak dnevnog odbijanja napada brodske udarne grupe i avijacije na jedan objekat obalske odbrane. U odbijanju napada učestvuju torpedni čamci i avijacija. Detalji sastava snaga i situacije neće ovom prilikom biti potrebni, jer ćemo samo uopšteno razmatrati pojedine elemente nanošenja zajedničkog udara.

Odluka o vremenu napada donosi se na osnovu uzastopno dobivenih podataka o poziciji, kursu i brzini neprijateljskog sastava, te ako je polazni položaj za napad torpednih čamaca udaljen od predviđenog mesta udara 6—8 Nm, odluku o tačnom vremenu napada za torpedne čamce dovoljno je doneti 12—16 minuta pre izvršenja napada. Za avijaciju je ovo vreme znatno veće. S obzirom na udaljenost aerodroma i veličinu jedinice, vreme, potrebno za poletanje, zbor i dolet, prosečno iznosi oko 30—40 minuta. (Pri mešovitom sastavu: lovaca bombardera, lovaca i torpednih aviona, može se računati, da je naznačeno vreme osetno veće).

Iz prednjeg proizlazi, da je minimalno potrebno vreme ranijeg tačnog određivanja »Č« za avijaciju 3—4 puta veće, nego što je za torpedne čamce. Zadržimo se malo na ovome i razmotrimo, šta napadač za to vreme, u cilju izbegavanja zajedničkog udara braniočevih torpednih čamaca i avijacije može da učini, pod pretpostavkom, da je branilac odlučio, da izvrši zajednički napad sa torpednim čamcima i avijacijom na vatrenoj liniji napadača, ili na MAP-u. (Postoji tendencija da se za mesto zajedničkog udara torpednih čamaca i avijacije, pri rešavanju taktičkih zadataka u igrama i vežbama sadejstva, vrlo često predviđa vatrena linija »Plavih«, ili MAP — to će »Plavi« jednom uočiti). Pretpostavimo, da je po poslednjim poda-

cima pozicije, kursa i brzine, na osnovi kojih je branilac odlučio o vremenu udara i pozvao avijaciju, brzina napadača iznosila 30 čvorova. Ako on ovu brzinu, kad dođe na otstojanje od 20 Nm ispred vatrene linije — mesta udara — smanji na 10 čv, njegova pozicija biće udaljena oko 14 Nm od vatrene linije predviđene za udar u vremenu »Č«. Ako bi se ustalila praksa, da se zajednički udar vrši na vatrenoj liniji, ne vidim razloga, da napadač manevrom brzine ne stvori sebi povoljnije uslove — izbegne zajednički udar. (Na ovoj udaljenosti napadač je van dometa odbrane objekta sa kopna). Ako bi se u ovom slučaju hteo ostvariti zajednički udar u predviđenom vremenu, a na ovoj novoj poziciji, avijacija bi morala čekati oko 25 minuta, da torpedni čamci pređu ovo otstojanje. Za to vreme avijaciju će najčešće napasti protivnička avijacija, verovatno razbiti i delomično uništiti. (Pri tom je teško pretpostaviti da će se napadači odlučiti na dnevni napad bez sadejstva jačih snaga avijacije). Ako napadač, pored manevra brzinom, menja još i kurs, što je vrlo lako moguće, — vreme se produžava i situacija postaje još složenija, a zajednički udar neizvodljiv.

Pri rešavanju takvih zadataka na igrama i vežbama, vreme udara se još i redovno produžava ranijim pozivanjem avijacije u »rejon očekivanja«. Ranije pozivanje ponekad iznosi čitavih 40 minuta, čime se stvaraju još šire mogućnosti za izbegavanje zajedničkog udara. Savremeni lovci-bombarderi, na malim visinama, potrebnim za napad na brodove i radi smanjivanja mogućnosti radarskog osmatranja, mogu se zadržati oko 1.30—1.40 časova u vazduhu, te promena kursa i smanjenje brzine, u ovako produženom vremenu, koje napadač može da koristi, vrlo verovatno može dovesti do potpunog onemogućenja zajedničkog napada torpednih čamacica i avijacije. Avijacija u ovom slučaju mora samostalno napasti, ili se vratiti na aerodrom. No na ovom se stvar ne završava. Napadač određuje vreme udara na objekat obalske odbrane i s obzirom na određeno vreme poziva svoju avijaciju, koja će u ovakvom sticaju okolnosti neometano udarati i po torpednim čamcima branioca i po objektu obalske odbrane.

Avijacija branioca, pozvana 1 sat ranije, spuštaće se u to vreme na svoj aerodrom. Napominjemo, da ovo nije nikakvo navlačenje i suvo nabranje eventualnih mogućnosti. Ako se zajednički udar predviđa uvek na istoj poziciji (vatreni položaj), a avijacija poziva i u rejon očekivanja, to će se verovatno dešavati. Rejon očekivanja, po mome mišljenju, u uslovima savremene borbe na pomorskom ratištu, treba smatrati samo kao odraz krajnje nužde, i vreme bavljenja avijacije na njemu mora se ograničiti najviše na 5—8 minuta. Pri tome napominjem, da pretstavnik avijacije sa iskusnim oficirima za navođenje može ovo vreme dobiti pogodnim manevrom formacije, kursom pri doletu ili zadržavanjem avijacije po izvršenom poletanju i zboru nad sopstvenim aerodromom, gde je svakako mnogo sigurnije. Zadržavanje nad sopstvenim aerodromom smatram kao najpovoljnije rešenje. Udaljenja od aerodroma do predviđenog mesta udara normalno iznose najviše 200—250 km, što za već prikupljenu i sređenu formaciju iznosi oko 20 minuta leta na maršruti. U jednoj su vežbi lovci »Plavih« otkrili i najvećim delom uništili lovce-bombardere »Crvenih« u rejonu očekivanja, koji je bio udaljen oko 30 km od predviđenog mesta zajedničkog udara. Određeni rejon očekivanja u datoj situaciji očito nije imao nikakve svrhe. Vreme, potrebno torpednim čamcima od polaznog položaja do predviđenog mesta udara, iznosilo je isto toliko, koliko je avijaciji bilo potrebno za let na maršruti od aerodroma do cilja. Iako se zadržavanje avijacije, u ovom slučaju na aerodromu, nametalo samo po sebi, ipak je ona bila pozvana 30 minuta ranije u rejon očekivanja. Nad aerodromom avijacija bi bila izvan opasnosti. U ovoj situaciji bilo je potpuno jasno, da će avijacija »Plavih« doći u niskom letu preko mora, a nikako maršrutom, koja bi vodila preko aerodroma lovaca »Crvenih«. Ako se ima u vidu, da svi savremeni razarači imaju i PA radare, onda će se vrlo retko moći da nađe mesto rejona očekivanja zaklonjeno od radarskog osmatranja na udaljenju 20—30 km. Pri mešovitom ili većem sastavu avijacije pojavljuju se ograničenja u vremenu i usled vrlo zamornog niskog leta, koji

je uslovljen ostajanjem u terenskoj maski. Pored toga, terenske maske, pogodne kao zaklon od radarskog osmatranja, onemogućuju održavanje sigurne radio veze, a bez njene potpune sigurnosti i udvojenosti besmisleno je dovođenje i zadržavanje avijacije u rejonu očekivanja.

Sadašnje stanje i perspektive razvoja savremene elektronske opreme na brodovima ukazuju, da će u većini slučajeva avijacija biti otkrivena u rejonu očekivanja i, najverovatnije, napadnuta od neprijateljskih lovaca. U budućim vežbama i taktičkim igrama potrebno je, stoga, izbegavati rejone očekivanja, ili u krajnjem slučaju predvideti minimalno zadržavanje pozvane avijacije u njima.

No ovim još nismo konkretnije izneli, kako odrediti vreme zajedničkog udara i kad pozvati avijaciju. Pokušaću da ovo uopšteno iznesem:

1. Izviđanjem, do dobijanja radarskog kontakta, svakog sata pratiti poziciju, kurs i brzinu neprijatelja.

2. Svravnjivati neprestano podatke izviđanja sa podacima radarskih stanica službe VOJIN.

3. Nakon dobijanja sopstvenog radarskog kontakta, utvrditi otstojanje, na primer, od 20 Nm od predviđenog mesta udara. Veličina ovog otstojanja treba da odgovara vremenu potrebnom za zbor i dolet avijacije — odnosno vremenu, koje je neprijateljskom sastavu potrebno da, koristeći maksimalnu brzinu, dođe do određenog položaja za napad tj. na vatrenu liniju.

4. Ovom vremenu dodati sigurnosno vreme od najviše 5—8 minuta. Ovo vreme utrošiti na paralizovanje eventualnosti, koje mogu izazvati zadržavanje avijacije, ili ga utrošiti na paralizovanje neprijateljskog manevra. Ako nije potrebno, utrošiti ga promenom kursa na maršruti ili u zadržavanju nad aerodromom.

U svakom slučaju, ukupno vreme pozivanja avijacije ne bi trebalo da iznosi više od 40 minuta pre predviđenog »Č«.

5. Nastale promene kursa i brzine neprijatelja u ovom vremenu ne mogu biti naročito velike, no ako do njih dođe, poći u susret i blagovremeno početi gonjenje sa torpednim čamcima, tj. odreći se udara na prvobitno

predviđenoj poziciji. Iskusan oficir za navođenje navešće bez teškoća avijaciju na udar u određeno vreme. Ovo ističe neophodnu potrebu iskusnog oficira za navođenje na torpednim čamcima.

Ako promene kursa i brzine budu tako velike, da torpedni čamci ne mogu stići neprijateljski sastav za vreme mogućeg zadržavanja avijacije u vazduhu, odmah preći na samostalni napad avijacijom.

Zajednički udar torpednih čamacu i avijacije, radi odbijanja napada neprijateljskih pomorskih snaga na unapred predviđenim pozicijama, teško je uvek ostvariti. Potrebno je pretpostaviti, da napadač neće uvek šablon-ski vršiti prilaženje najvećom brzinom, bez ikakve promene kursa. Navedena složenost zajedničkog udara neophodno iziskuje, da se na komandnom mestu pomorskih snaga nalazi jedan od iskusnijih komandanata vazduhoplovnih pukova ili jedan od operativnih oficira štaba, koji ima dosta iskustva u dejstvima avijacije na pomorskom ratištu.

NEOPHODNOST DETALJNOG PRORAČUNA PRI ODREĐIVANJU VELIČINE I SASTAVA AVIJACIJSKIH SNAGA U TAKTIČKIM VEŽBAMA SADEJSTVA

U praksi, pri taktičkim vežbama, naiđe se ponekad, i pored vrlo dobro postavljene teme, cilja, nastavnih pitanja i situacije, na nedovoljno celishodan sastav i veličinu avijaciskih snaga. Tako je u jednoj vežbi odbijanja dnevnog napada brodske udarne grupe na obalsku bateriju patrolnim brodovima, torpednim čamcima i avijacijom, »Plavima« dato previše avijacije. Odnosno, data avijacija i po najstrože vršenim proračunima mogla je sa sigurnošću uništiti jednu obalsku bateriju na otvorenom položaju i to pod znatno povoljnijim uslovima pri samostalnom napadu, nego pri zajedničkom udaru brodovima. U ovom napadu, avijacija je imala zadatak neutralisanja baterije. U datoj situaciji vežbe, za uništenje jednog topa na otvorenom položaju potrebno je maksimum 12—15 raketnih zrna, što je potvrđeno i iskustvom Korejskog

rata. »Plavi« su odredili dvostruko više snaga za neutralisanje, nego što je to potrebno za uništenje baterije. Samostalni napad na bateriju avijacija bi mogla izvršiti pod sledećim okolnostima: doći neotkriveno u niskom letu preko mora, izvršiti udar i neometano se vratiti u bazu. U takvoj situaciji, avijacija »Crvenih« nikako nije mogla u toku celog dana patrolisanjem u vazduhu štititi bateriju, a nikakvih indicija o vremenu udara nije bilo. Vreme udara (jutro, podne, večer) potpuno je ovisilo o volji i nameri »Plavih«. Pri zajedničkom udaru brodskom udarnom grupom, koja je otkrivena 4—5 sati ranije i stalno praćena, »Crveni« su mogli, sa dosta tačnosti, odrediti vreme i pretpostaviti, da će udar na bateriju biti izvršen, uz njeno prethodno neutralisanje, avijacijom. Za ovakvu pretpostavku bilo je dovoljno osnova. »Plavima« je pretpostavkom data avijacija, a dnevni napad duboko u našem području, bez učešća avijacije, bio bi i odviše smeo pothvat. Da je nastala situacija studioznije ocenjena i da su lovci »Crvenih« pravilno iskorišćeni (bili su u vazduhu u neposrednoj blizini), udar avijacije »Plavih« bio bi verovatno bar delomično odbijen. Lovci-bombarderi »Plavih« izvršili su udar bez zaštite, svi maksimalno opterećeni. Ovako izvršen zajednički udar brodskom udarnom grupom očit je mogao onemogućiti avijaciji iznenađenje i izložiti je dejstvu lovaca »Crvenih«. Naročito sam izabrao ovaj primer i iznosim ga, što je greškom »Crvenih« udar brodske grupe i avijacije »Plavih« bio potpuno uspešan, te je greška ostala nedovoljno zapažena i istaknuta. Pri ovom, nemam nameru upuštati se u detalje proračuna i potpunije objašnjenje, što u ostalom nije ni bitno za svrhe ovog članka. Želim samo da istaknem uzroke ovakvih grešaka i laku mogućnost njihova otklanjanja. Po mom mišljenju, osnovni uzrok ovome leži u nedovoljnom kontaktu razrađivača zadatka sa pretstavnikom avijacije tokom celog procesa rada, tj. od početka pa do definitivnog završetka elaborata vežbe. Razrađivač se osloni na mišljenje vazd. oficira o sastavu i veličini snaga avijacije, dato pri postavljanju zadatka, a ta se

mišljenja, kad se zadatak razradi i situacija postavi u celini često promene. Nije dovoljno osloniti se samo na mišljenje, već je neophodno tražiti od pretstavnika avijacije najdetaljnije razrađeni proračun potrebnih snaga avijacije za izvršenje predviđenih zadataka u vežbi. Nedostatak proračuna često pruža mogućnost kasnije diskusije, da li je avijacije dovoljno ili ne. Da bi se ovo izbeglo, elaborat zadatka — vežbe — igre morao bi biti priložen i potpuno obrađen temeljan proračun mogućnosti avijacije na konkretne ciljeve (sa ucrtanim objektima dejstva) i u uslovima postavljene situacije u zadatku. Mislim, da bi na ovaj način sastav snaga uvek bio znatno realniji, a proračun ne bi bilo teško izraditi. Elaborat jedne vežbe — zadatka obuhvata i preko četrdeset stranica, te se može naći mesta i za neophodne proračune. Proračuni pogađanja i mogućnost uzimanja u obzir i stepena obučenosti posada, te dalje diskusije »može«, »ne može«, »malo je«, »mnogo je«, bez ovih proračuna treba energično prekinuti.

Isto tako, često usled neracionalnog sastava snaga nastaju izlišne diskusije »ko nanosi glavni udar«. Kažem izlišne, zato što praktično lake pomorske snage u većini slučajeva, u obimu taktičkog sadejstva ne bi mogle sadejstvovati avijaciji, ako bi avijacija vršila glavni udar. U takvim okolnostima, avijacija bi osetno gubila od svojih osnovnih preimućstava, smanjila bi se mogućnost iznenađenja, a sloboda u izboru mesta i vremena udara bila bi ograničena i mogućnostima pomorskih snaga.

U okviru taktičkog sadejstva, naročito pri odbijanju napada neprijateljskih pomorskih snaga na obalsko područje, a kad već postoje patrolni brodovi i torpedni čamci, avijacija je svojim znatno većim mogućnostima brzine i manevra predodređena da sadejstvuje pomorskim snagama, što ne isključuje mogućnosti da rezultati dejstva avijacije budu veći od postignutih rezultata torpednih čamaca. Neosporno je, da je zajednički udar torpednih čamaca i manjih snaga avijacije uvek osetno efikasniji od samostalnog udara jačim sastavom torpednih čamaca.

Takav zajednički udar razvlači vatru neprijatelja, slabi pažnju i znatno ograničava manevar, te stvara osetno povoljnije okolnosti za postizanje uspeha. A manje snage avijacije, pri pogodnom aerodromskom rasporedu na obalskom području, mogu se uvek izdvojiti za ovu svrhu. No pri tom je bitno, da se pri dodeljivanju avijacije proračunom nađe pravilan odnos avijaciskih i pomorskih snaga i izvrši njihova podela po ciljevima, mestu i vremenu udara.

(Članak uzet iz »Mornaričkog glasnika« br. 5/56)

VOJNIČKE VJEŠTINE I NAVIKE

Teško da bismo mogli nazvati pismenim čovjeka koji pri pisanju mora da razmišlja o svakom slovu, o njegovom obliku, o tome kako se piše i povezuje sa drugim slovima u riječi. Naprotiv, pismen čovjek piše ne razmišljajući o tehnici pisanja slova, pisanje za njega nije niz odvojenih problema koje mora pojedinačno rješavati, već jedinstven proces oslobođen nepotrebnih detalja, koji je rezultat razvijene sposobnosti spretnog primjenjivanja stečenog znanja.

Slično je i kod rukovanja oružjem. Dobro izvježban vojnik ne razmišlja o svakoj radnji i pokretu posebno, kao što je to u početku morao da radi. Sada su se sve te pojedinačne radnje slile u jednu cjelinu. Rukovanje oružjem za njega pretstavlja lak posao, pokreti su brzi i skladni, grešaka skoro i nema, jednom riječju, vojnik vješto rukuje oružjem, a to znači i brzo i precizno. Samo iz ova dva primjera može se vidjeti značaj vještine za svakog čovjeka, i određenih, specifičnih vještina za vojnika.

Mnoge vještine postaju čovjekovim navikama. Šta sve on učini a i ne misli o svakom detalju radnje, niti ulaže naročiti trud za obavljanje posla u cjelini, jer mu je to postalo navikom. Ali do tog stepena nije lako doći. Potrebno je uložiti mnogo i truda i umješnosti da bi se to postiglo. To znači da je važno i to kako se na najbrži, najlakši i najefikasniji način dolazi do toga.

ŠTA SU VJEŠTINE I NAVIKE

Ne postoje potpuno ujednačena mišljenja o tome šta su vještine i navike, po čemu se razlikuju jedne od drugih, šta im je zajedničko itd. Prema jednim, vještine su prvi stepen u procesu stjecanja navika, tj. stepen u kome je čovjek vježbanjem stekao sposobnost brzog, ali istovremeno i pravilnog primjenjivanja stečenog znanja. Navike bi pretstavljale viši stepen, koji rezultira iz vještine i znači već automatizovanu djelatnost, ali ne djelatnost u cjelini, već samo izvršenje njenih pojedinih komponenata, što znači da se te komponente obavljaju bez kontrole svijesti, dok radnja kao cjelina ostaje pod njenom kontrolom. Na nizu primjera ovakva definicija izgleda potpuno opravdana i precizna, mada neki primjeri ukazuju da pojedine djelatnosti ostaju uvijek na stepenu vještine, dok druge opet postaju navikama bez izražene etape koja bi se mogla nazvati vještinom. Kod nekih prostih navika nije ni potrebna izrazita vještina pokreta (na primjer, kod pilota-lovca treba da prijeđe u naviku osmatranje neba pozadi, zašto je potrebno samo da češće okrene glavu nazad, ispočetka svjesno, a kasnije po navici). Ovdje nisu bitni primjeri koji potvrđuju ili osporavaju iscrpnost definicije, već značaj vještina i navika kao i proces njihovog stjecanja i sve ono što je povezano s tim procesom.

Ima mnoštvo vještina i navika koje stičemo u svakodnevnom životu počev još od djetinjstva. Bez njih bismo bili nemoćni u životu i nezgrapni u društvu. Njihovo stjecanje zahtijeva mnogo truda. Koliko je puta samo potrebno opomenuti dijete da pere zube i pokazati mu kako se to radi? Ispočetka nespretno, a zatim sve vještije barata ono četkicom, ali ga još uvijek treba opominjati svaki dan dok mu na koncu to ne prijeđe u naviku. Mogli bismo nabrojati mnogo takvih primjera. Ima i drugih koji pokazuju da sve navike nisu korisne. Tako se, naprimjer, nekom sviđa jedna strana riječ, te je zbog toga toliko upotrebljava da mu prijeđe u naviku i kao parazit se provlači u skoro svakoj rečenici. Najzad, nisu sve navike

ovako uprošćene, već mnogo složenije, sačinjene iz mnogo komponenata slivenih u jednu cjelinu.

U vojsci stičemo nove, specifične vještine i navike, značajne za dužnosti i zadatke koje imamo kao vojnici. U borbi je potrebno preduzimati niz radnji oslanjajući se na stečene vještine i navike u periodu obuke, tim više što ratni uslovi ne daju mnogo mogućnosti za dugo i postepeno razmišljanje o radnjama i postupcima. Uzmemo li samo primjer rukovanja protivavionskim oruđem vidjet ćemo potrebu brzih i tačnih postupaka, jer nalet neprijateljskih aviona traje vrlo kratko. I, ako se u tim sekundama ne iskoriste svi kvaliteti oruđa, neprijatelj će izvršiti zadatak. Kada se ima u vidu da je čovjek koji rukuje oruđem pritisnut i izvjesnom dozom straha, onda se još više postavlja pitanje da li će njegovi postupci biti najadekvatniji. Zato se on mora izvježbati kroz obuku do tog stepena da mu pojedine radnje ne pretstavljaju teškoću, da on ne razmišlja o njima pojedinačno.

Ako bismo išli za nabranjanjem pojedinačnih vještina i navika koje stičemo u vojsci, mogli bismo ih nabrojati onoliko koliko ima raznih specifičnih poslova i većih cjelina u njima. Svima je zajedničko ono što ih čini vještinama i navikama i zbog čega se stiču po jedinstvenim metodskim principima. Sa sadržajne strane posebno su interesantne one kompleksne vještine i navike čiji sadržaj i uloga nisu još potpuno izdiferencirani, iz čega proizlaze i nedovoljno precizirane metode njihovog stjecanja. Među takve spadaju i »vojničke« navike koje u sebi uključuju određen način držanja i kretanja u raznim uslovima (na javnom mjestu, u službi, u prisustvu starješine itd.), zatim specifičan način ophođenja i komuniciranja, odnosi koji moraju da vladaju između mladih i starijih kao i među ravnima u toku rada na pojedinim zadacima, a posebno spoljne strane tih odnosa, i sve ono što je u vojsci specifično, drukčije ili jače izraženo nego u građanstvu, što od vojnika zahtijeva prilagođavanje i navikavanje.

Takve vojničke navike su zaista kompleksne, ne samo po tome što uključuju u sebi niz komponenata, već i po

mnoštvu puteva i nizu mjera koje dovode do njih. Teško je među njima izdvojiti one koje su više od onih koje su manje značajne, pa čak i naći potpuno opravdanje svih elemenata unutar jedne razumljive cjeline, tim više što se ciljevi vaspitanja i obuke mijenjaju u skladu sa izmjenom karaktera i uloge armije i načina vođenja rata, dok izmjena sadržaja, a naročito metoda u obuci i vaspitanju često ne ide u korak sa novim zahtjevima koji se pred njih postavljaju.

RAZVIJANJE VOJNIČKIH NAVIKA KROZ STROJEVU OBUKU

Na primjeru strojeve obuke može se vidjeti kako se mijenja uloga određenih radnji, ili samo nekih njihovih elemenata, kao i metod njihovog izvođenja. Strojeva obuka je prije imala, a i sada ima, određenu, ne malu, ulogu u procesu izgradnje vojničkih navika.

U vrijeme kada se borba vodila u zatvorenim formacijama, strojeva obuka je značila neposredno uvježbavanje za borbu. Međutim, metod koji je primjenjivan u strojevoj obuci teško može izdržati kritiku. To je poznati metod »drila« kojim se tačno funkcionisanje stroja postizalo beskrajnim, jednoličnim ponavljanjem pojedinih radnji. Razlozi su traženi u sastavu tadašnjih armija isticanjem »da se većina vojnika u moralnom i intelektualnom pogledu nije mogla vaspitavati«, zbog čega se razvijala jedna metoda koja se nije morala oslanjati na svijest i moralne vrednosti vojnika, već na prinudu kojoj je »dril postao metodskom formom«. S druge strane, razlog postojanja drila opravdavan je (istina kasnije) i slabim pedagoškim kvalitetima oficira i podoficira, za koje su problemi vaspitanja bili isuviše teški i nerješivi, pa je »istjerivati disciplinu predstavljalo najjednostavniji i, svakako, najudobniji postupak«.

Prvi i najvažniji razlog za postojanje egzercira i drila kao metoda otpao je nestankom zatvorene formacije u borbi. Pa i razlozi, kao što su pomanjkanje etičkih vrednosti kod vojnika, njihova kulturna zaostalost, primitivnost starješinskog kadra itd. — sve više su prestajali biti

ozbiljni činioci za opravdanje starog sadržaja, a pogotovo starih metoda. Tako je kasnije dril opravdavan kao neko formalno obrazovanje, kao »predstepen za borbenu obuku«. Već tada su mnogi upozoravali na opasnost od formalizma koji može postati sam sebi svrha. Takvu opasnost uočavali su i Nijemci u čijoj je armiji dril imao najdubljeg korijena. U periodu pripreme Vermahta za Drugi svjetski rat vodila se diskusija o mjestu i ulozi egzercira i metoda drila. I dok su neki zastupali mišljenje da je »egzercir najefikasnije sredstvo za vaspitanje discipline« zbog toga što se u egzerciru »iziskuje trenutno i bezuslovno izvršenje datih naređenja i komandi«, čiji je smisao u tome »da se kod vojnika isključi svaka pomisao na sopstveno ja i da se njegova volja potčini potpuno volji starješine«, dotle, naprimjer, Veniger ističe da »savremena borba iziskuje doduše, bezuslovnu poslušnost, ali ona ne dopušta slijepu poslušnost«, zbog čega je nepravilno misliti da je moguće »najprije drilom postići apsolutnu poslušnost, a zatim vaspitanjem samostalnost i slobodu vojničke ličnosti«, jer »onaj ko bi htio staviti dril na mjesto vaspitanja, taj vjeruje, takoreći, u čuda. Lomljenje volje i bezvoljnosti treba da se postigne teškom prinudom drila, a onda treba jednog dana iz toga drila. . . »da nastane slobodni, razumni, inicijativni, odgovornosti svjesni borac«.

Očito je da je savremeni rat iziskivao drukčije gledanje na ulogu strojeve obuke, a samim tim i na metode njenog izvođenja. Problem se postavlja ne samo zbog formalizma i pretjeranog pedanterizma, već i zbog mogućnosti nerealne slike o vrednosti jedinice za vrijeme mira gdje se »sve odvija tačno utvrđenim redom«, a suština može biti drukčija.

Dok je način vođenja borbe do pojave rastresitog porotka mogao opravdati potrebu i onakve strojeve obuke, a nesposobnost komandnog kadra za svestranije vaspitno djelovanje i sastav armija (najprije, plaćene vojske i kasnije masovna popuna jedinica »običnim«, »neobrazovanim« ljudima) »opravdavali« dril kao metod, dotle su ratovi vođeni u dvadesetom vijeku tražili od vojnika ini-

cijativu, snalažljivost, razumno postupanje, ali istovremeno i čvršću, po kvalitetu novu, disciplinu, raznovrsnije i kvalitetnije vojničke vještine i navike.

Novi zadatak koji se postavio pred strojevu obuku sastojao se sada sve više u tome da se kod vojnika stvore određene vojničke navike, koje mu omogućuju da postupa na jedan specifičan, za vojsku svojstven način, »da zamijeni dosadašnje navike građanskog života vojničkim navikama«. S druge strane, navike koje se razvijaju kod vojnika omogućuju starješinama rad sa jedinicom kao cjelinom i uspostavljanje vojničkih odnosa koji sve više postaju vojnikova »druga priroda«. Strojeva obuka se sliva, po ciljevima koje treba da ostvari, u jednu cjelinu sa taktičkom obukom, obukom iz naoružanja i nastavom gađanja, kao i sa svim drugim zadacima koji se postavljaju pred vojnika u životu i radu u jedinici.

Ovakva shvatanja mjesta i uloge strojeve obuke počela su preovladivati pred Drugi svjetski rat. Počelo se uviđati da je vaspitanje jedinstven proces i da unutar toga procesa treba naći mjesto strojevoj obuci, a ne »prvo istjerivati disciplinu da bi se kasnije moglo vaspitati«. Uvidjelo se da je kod vojnika potrebno razviti motive koji će biti pokretačka snaga njegovom djelovanju, jer »bez dubljih motiva i ostavljen sam sebi, »dril« bi bio, doduše, u stanju da iznudi najviše savršenstvo jedinice, tačnost i pedantnost, pa konačno i bezuslovnu poslušnost, ali sve to samo u okviru samo vježbanja i isključivo za vrijeme trajanja spoljne prinude... za slučaj stvarne borbe potrebna je volja za borbom i volja da se izdrži, a tek onda dolazi do izražaja brzo i precizno rukovanje oružjem, što se postiže vježbom... Nišandžija na oruđu može da bude odlično obučen za rad sa svojom nišanskom spravom, ali da bi pod dejstvom neprijateljske vatre mirno i tačno nišanio, potrebni su mu odvažnost i volja koje je stekao vaspitanjem...«. Štaviše vaspitanje u vojsci treba da bude nastavak jednog šireg vaspitnog procesa u kući, školi i raznim omladinskim i drugim organizacijama na razvijanju određenih, ne samo vojnih, već opšteljudskih vrlina. A već prije Drugog svjetskog rata se počelo uviđati da

»dril ne bi bio u stanju da stvori ove vrline svim svojim vježbanjima i navikavanjima«.

Gledajući sada strojevu obuku, ne izolovano, već u sklopu svih drugih radnji, mjera i postupaka, ne može se postavljati pitanje šta se postiže samo strojevom obukom, već šta se postiže, pored ostalog, i strojevom obukom. Zato ona i nije jedina u procesu stvaranja vojničkih navika.

ZNAČAJ VJEŠTINA I NAVIKA U ARMIJI

»Vrijednost navike je u tome što skraćuje put od predodžbe o cilju do izvršenja, što oslobodava svijest i volju od borbe motiva i pomaže čovjeku da najveći dio pažnje usmjeri na bitno u radu, vršeći sporedne radnje gotovo automatski« (Opća pedagogija, u redakciji Dr. S. Pataki, Zagreb, 1956, str. 240.). Mada niko ne osporava vrijednost vojničkih navika, ipak postoje razlike u ocjeni njihovog značaja. Tako engleski profesor Valentin ističe u prvi plan motive koji pretstavljaju pokretačku snagu vojnika u borbi, a navikama daje više pomoćnu ulogu. Jer, kaže on »mi ne možemo pretpostaviti da će se jedan čovjek pošto uči da se momentano pokorava komandi prilikom strojevih radnji pokoravati komandi u kretanju napred pod vatrom ili da pođe u opasno izviđanje. Ako su prethodno obezbeđeni motivi za ovakvu akciju: volja za izvršenjem dužnosti, strah od stramote ili kazne, ili privrženost oficirima i drugovima, on će besumnje nastupati u pravilnoj formaciji (ako je to potrebno), jer je on obučan da tako postupa; pri tome će se neke stvari obavljati brzo i automatski (naprimjer, zauzimanje zaklona, održavanje dodira sa susedima itd.), pošto su ove specifične radnje uvježbane«. Pokušavajući da odgovori na pitanje može li se vojnik kroz mirnodopsku obuku navići na brzo i tačno izvršavanje naređenja za potrebe rata, Valentin sumnja u tu mogućnost i kaže da može biti tačno da vojnici koji brže izvršavaju komande na strojevoj obuci i naređenja koja se odnose na svakodnevnu službu u kasarni, takođe bolje izvršavanju naređenja na bojnom polju, ali da ljudi nisu postali revnosni zbog strojeve obuke,

već su bili dobri u strojevoj obuci zato što su revnosni po svojoj prirodi, kao što poznavaoči klasičnih jezika nisu vrijedni zato što su učili te jezike, već su ih učili zato što su vrijedni.

Nasuprot ovom, američki psiholog Boring ističe izvanredan značaj navika za funkcionisanje života u vojsci. »Ljudima se može zapovijedati — ističe on — samo onda kada oni steknu navike na poslušnost i onda kada im njihov rukovodilac daje takvu zapovijest koja će djelovati na pokretanje navika da bi potom one djelovale... Na koji način će ljudi reagovati zavisi od toga kako su oni navikli da misle i rade«. Boring smatra da je disciplina obučavanje da se ljudi naviknu na pažnju i poslušnost bez obzira na ličnost starješine i da je to razlog zbog čega su armije uniformisane, oznake činova standardizovane, komande i način na koji se one izdaju utvrđeni, pa vojnik ukazuje poštovanje činovima i sluša komandu bez obzira od koje ličnosti dolazila. Ipak, on podvlači da su odnosi u vojsci samo osnova autoriteta starješine, a sve ostalo starješina mora steći sam, što znači da se on ne može osloniti samo na moć vojničkih navika stečenih kroz disciplinu.

Mada je značaj navika neosporan, valja imati na umu da one imaju određeno mjesto unutar ciljeva koji se ostvaruju vaspitanjem i u tim okvirima ih treba gledati.

PROCES STICANJA VJEŠTINA I NAVIKA

Kroz vojničke odnose koji vladaju i manifestuju se u cjelokupnom životu i radu jedinice, stvaraju se kompleksne navike zajedničke svima vojnicima, bez obzira iz koje su jedinice. Međutim, pored tog opšteg i zajedničkog, postoji i ono posebno, kao rezultat specifičnosti života u pojedinim jedinicama i individualnosti koje unose starješine svojim stavom i postupcima. Kolika je uloga pojedinih starješina u razvijanju vojničkih navika može se vidjeti iz činjenice da vojnik reaguje ne samo na riječi koje je čuo od starješine, već i na način na koji su one bile izrečene. Ako je navikao na sigurne komande,

vrlo lako osjeti da li je i starješina siguran u ono što naređuje, pa se prema tome i postavlja u prilaženju zadataku. Zato se na vojničke navike ne može gledati kao na niz odvojenih, pojedinačnih navika, već kao na jednu cjelinu u kojoj, istina, pojedine navike imaju veću ili manju samostalnost i specifičnost, ali ne i potpunu odvojenost od cjeline. Ako se tako moraju posmatrati vojničke navike (pa i vještine), onda iz toga proizilazi i određen način gledanja na sve ono iz čega rezultiraju te vještine i navike. Tačno je da se niz zadataka, koji se postavljaju pred vojnika po dolasku u armiju, ne daje samo radi sticanja određenih vještina i navika, ali ako se u okviru svega onog što se traži od vojnika, pored ostalog, stiču i te vještine i navike, onda je ostvarenje tog cilja moguće ne samo preko određenog sadržaja, već i putem određenog metoda.

Što se tiče sadržaja, valja imati u vidu da je on određen ciljevima koji se žele postići preko njega, pa je zbog toga ne samo opravdano, već i neophodno češće postavljanje pitanja da li ovakav i ovolik sadržaj zahvata sve ono što želimo da postignemo u vaspitanju i obuci vojnika. Isto tako je neophodno usavršavanje metoda, jer i najbolji sadržaj propada primjenom loših metoda. Kako će ljudi shvatiti i koliko će prihvatiti jednu stvar zavisi ne samo od onog što im dajemo, već i kako im to dajemo.

Pri razmatranju metoda uopšte valja istaći ono zajedničko što je karakteristično za sve vještine i navike, mada time nije rečeno da nema razlike na putu njihovog sticanja za različite radnje. Iz tih opštih karakteristika proizilaze određeni zahtjevi za metodski postupak, bez obzira na specifičnost pojedinih radnji.

Prva i osnovna karakteristika svih vještina i navika proizilazi iz činjenice da je njihovo sticanje moguće samo na temelju znanja. Ovom karakteristikom određen je u osnovi i put njihovog sticanja. Prethodno treba da steknemo određena znanja da bismo ih potom razvili u vještine i navike. Iz ovoga se odmah mogu uočiti i dvije etape na putu sticanja vještina i navika, tj. etapa u kojoj će se postići znanja i druga etapa u kojoj će ta znanja prerastati u vještinu ili naviku. Svaka od ovih etapa ima svoje

karakteristike uslovljene suštinom svoga procesa i ciljem koji se kroz nju ostvaruje.

Ako je u prvoj etapi potrebno steći znanja iz kojih će se kasnije razviti vještine i navike, onda je primarno uočiti da je to etapa aktivne djelatnosti svijesti. Ovo za sobom povlači sve one zahtjeve koji se postavljaju pred učenje uopšte, kao što je zahtjev o neophodnosti shvaćanja cilja rada, po kome vojniku mora biti jasno šta treba da postigne i zato je to značajno za njega kao vojnika.

U drugoj etapi se vrši uvježbavanje već savladane i shvaćene radnje. Vještine i navike su rezultat dugotrajnog vježbanja. Samim tim što vježbanje nije isto što i mehaničko ponavljanje, ističe se značaj pravilnog prilazanja vježbanju kao svojevrsnom ponavljanju. Rezultati koji se očekuju od uvježbavanja jedne radnje nameću i pravilno prilazanje vježbanju kao procesu sticanja vještina i navika.

Ove dvije etape nemaju otsječene granice u praktičnom radu. Ali kako su one po sadržaju različite, to posjeduju i svoje metodske karakteristike koje se prepliću u toku procesa sticanja vještina i navika, ali i zadržavaju svoje osobine. To od starješine zahtijeva da u toku rada sa vojnicima poštuje te karakteristike dajući više mjesta jednim ili drugim, zavisno od suštine procesa, tj. od etape na kojoj se nalazi u toku uvježbavanja jedne radnje. Prije nego što razmotrimo proces sticanja vještina i navika u cjelini, neophodno je da istaknemo još neke momente koji utiču na izbor metodskog postupka.

Tempo uvježbavanja neke radnje kod pojedinaca je različit zbog individualnih razlika. U tom pogledu postoje uglavnom tri tipa ljudi. Prvi pokazuju brz napredak u početnoj fazi, ali zato kasnije stagniraju. Pri posmatranju ovih ljudi može se u početku steći utisak da su vrlo zainteresovani i sposobni da savladaju radnju. Ali kad dođu u period stagniranja, sukobljavaju se sa nizom teškoća. Prije svega, sami su nezadovoljni svojim napredovanjem. Dok su u početku bili iznad prosjeka, mogli su da misle da je to rezultat njihovih izuzetnih sposobnosti. Pojava usporavanja tempa demoralise ih, zbog čega, umjesto da pojačaju napore, popuštaju, što se još više negativno

odražava na rezultate. Poteškoće se povećavaju i čestim pogrešnim gledanjem na ovakve ljude. Obično vlada mišljenje da su se ulijenili, pa ili se na njih vrši neopravdan pritisak, ili dobijaju prekore i neopravdano negativnu ocjenu, mada za to nisu ništa krivi.

U drugi tip ljudi spadaju oni koji u početku pokazuju slabe rezultate, ali zato kasnije pokazuju sve vidniji napredak, dostižu, pa čak i prestižu one koji su u početku pokazivali bolje rezultate. Poteškoće ovih ljudi mogu da budu ili u ličnom obeshrabrenju zbog slabih rezultata u početku, ili u nepravilnom gledanju na njih kao na ljude koji neće da daju od sebe koliko mogu. Kad je riječ o ovakvoj vrsti ljudi, značajno je istaći ulogu rukovodioca u davanju podrške tim ljudima u početnim fazama da se ne bi obeshrabrili. Posebno je pitanje motivacije, koje nije baš tako lako rješivo kad ljudi naiđu na teškoće, pa bile one objektivne ili subjektivne prirode. Ako se čovjek sudara sa neuspjesima u jednom poslu, to može biti potstrek za još veće napore, ali još češće će to biti uzrok odustajanja od cilja, ili ako ne to, a ono će svakako uticati na smanjenje poleta i upornosti. Zato je značajna podrška ljudima koji u početku zaostaju.

Treću grupu sačinjavaju oni kod kojih se uvježbavanje vještina i navika kreće jednom ustaljenom uzlaznom linijom. Ovo su oni najmanje zapaženi, ali uvijek solidni, oko kojih se kreće prosjek. Oni baš zbog ujednačenosti tempa napredovanja najčešće nemaju ni ličnih poteškoća niti bivaju predmetom posebne pažnje, bilo u pozitivnom ili negativnom smislu.

Kada bi ova tri osnovna tipa bila ovako jasno izdiferencirana, bilo bi lako preduzeti adekvatne mjere. Međutim, problem je mnogo komplikovaniji ne samo stoga što nema jasne diferencijacije, već i zato što je moguće da jedan te isti čovjek pokazuje nestalan, promjenljiv tempo uvježbavanja u izvjesnom periodu, kao i zbog toga što je teško razlikovati onog što neće od onog što ne može. Nestalnost kod pojedinaca može da bude rezultat subjektivnih i objektivnih okolnosti. Ako, naprimjer, kod nekog opada interesovanje zbog nekih ličnih razloga, onda će i rezultati koje on postiže opadati sa opadanjem in-

teresovanja. Ali to interesovanje može rasti ili opadati i zbog promjene objektivnih okolnosti (naprimjer, kvaliteta i metoda uvježbavanja), pa će shodno tome doći do promjene u tempu napredovanja. Razumljivo je da nije lako ocijeniti uzrok zaostajanja pojedinaca u ovim slučajevima, naročito ako se radi o subjektivnim uzrocima, pa i objektivnim, jer iste objektivne okolnosti različito djeluju na pojedince.

Posebno je teško ocijeniti da li neko neće ili ne može uvježbati neku radnju, ili, naprimjer, da nauči napamet dijelove oružja. Obično vlada mišljenje da inteligentan čovjek može lako naučiti ono što se pred njega postavlja u grupi u kojoj je on u prosjeku ili iznad njega. Međutim, to ne mora da bude tačno u svim slučajevima, a posebno ne mora da bude tačno kad se nešto uči napamet. Poslije obuke iz naoružanja, kojoj se podvrgao da bi ispitao slabosti obuke u engleskoj armiji, Valentin o ovome kaže: »Utvrđena je psihološka činjenica da vrlo inteligentan čovjek može biti nesposoban za učenje napamet (korelacija između sposobnosti za učenje napamet i opšte inteligencije nije visoka). Svi ljudi mnogo bolje pamte riječi koje za njih imaju izvjesnog značaja, kad mogu da uoče razloge za izložene činjenice i shvate njihovu uzajamnu vezu . . . Ova osobina nekih da teško uče napamet može da bude jedan od razloga što neki podoficiri (što je utvrđeno) nisu u stanju da razlikuju one koji teže uče od simulanata. Ako se neki čovjek pokaže inteligentan u mnogim stvarima, a potom teško uči, recimo, nazive dijelova puške ili puškomitraljeza, podoficir je sklon da misli da se on ne trudi«.

Poteškoća razlikovanja onih koji neće od onih koji ne mogu dolazi i otuda što ljudi u praksi često identifikuju inteligenciju sa obrazovanjem, pa smatraju da je neko sa višim obrazovanjem istovremeno inteligentniji. To su dvije različite stvari i zato nije čudo što neki ljudi sa manjim obrazovanjem pokazuju bolji napredak u obuci. Svakako da će viši stepen obrazovanja olakšati shvatanje onog što vojnik mora da nauči, ali obrazovanje mu neće biti zamjena tamo gdje je potrebna intelligen-

cija. Sve to povećava ionako vidne individualne razlike kod ljudi pri sticanju vještina i navika.

Pored poteškoća izazvanih individualnim razlikama, jedna proizilazi i iz činjenice da često dolazi do zastoja cijele grupe poslije uspjeha u prvoj etapi. U početku se ostvaruje određen tempo napredovanja, a onda se odjednom, bez spoljnih uzroka, pojavljuje zastoj i rezultati nisu adekvatni uloženom trudu. Ako starješina ne očekuje takvu pojavu i ne zna da je ona normalna na putu sticanja vještina i navika, onda to može da izazove zabunu i primjenu neopravdanih mjera. Znajući da ulaže iste napore kao i prije, a rezultati su slabiji, starješina može doći na pomisao da razlozi leže u nedovoljnom zalaganju jedinice. Rješenje na takav zaključak može da bude i povećan pritisak izražen kroz ponavljanje radnji. Kako ni ovo ne dovodi do poboljšanja situacije, to ponavljanja sve više bivaju mehanička, a takva ponavljanja gube karakteristike vježbe, zbog čega daju ne samo kvantitativno slabije, već i rezultate koji po svojim kvalitetima ne odgovaraju potrebama.

Brzo prelaženje preko zastoja koji se normalno pojavljuje u procesu sticanja vještina i navika, a koji nije rezultat nezalaganja jedinice ili slabosti u metodskom postupku starješine, moguće je samo primjenom novina u vježbanju, pri čemu će se istom problemu prilaziti s druge strane a ne sa one sa koje je dotada bilo. Na taj se način izbjegava monotonija i daju novi impulsi za povećanje napora svakog pojedinca. Razumljivo je da se zastoj pro-uzrokovan opadanjem zalaganja rješava traženjem i uklanjanjem uzroka koji su doveli do smanjenja interesa i zalaganja. Prvo pitanje u tom slučaju nastavnik će uputiti sebi i svome radu kao mogućem uzroku opadanja interesovanja. To neće uvijek biti lako riješiti, jer nastavnik često nema mnogo rezervi na repertoaru svojih metodskih postupaka, ne samo zbog toga što je u svojoj dužoj praksi jednostrano, na isti način, prilazio jednom problemu, već i zbog karaktera nekih radnji u kojima nije lako biti svestran. Uzmimo samo za primjer radnje u strojevoj obuci. Treba zaista biti dobar nastavnik da bi se izbjeglo prekomjerno mehaničko ponavljanje radnji. Ponekad na-

stavnik može doći u situaciju da je iscrpio novine u uvježbavanju neke radnje, ili da ne zna s koje to druge strane treba prići tom problemu. Tada može da padne u staru praksu dugog i mehaničkog ponavljanja radnji, što je karakteristično za metod drila. Ako se već u nekim slučajevima, bilo zbog subjektivnih ili objektivnih razloga, ne mogu primijeniti novine po čemu bi se ponovljena radnja razlikovala od prethodne, moguće je i neophodno izbjeći dugo ponavljanje primjenom kratkog ali češćeg vježbanja. Takvu jednu mogućnost treba iskoristiti i onda kad se pojavi umor i dosada zbog dugog vježbanja i pored dobrog i raznovrsnog metodskog postupka.

O ČEMU TREBA VODITI RAČUNA U PROCESU STICANJA VJEŠTINA I NAVIKA

Imajući u vidu ove opšte momente i karakteristike sticanja vještina i navika, mogu se istaći i neki zahtjevi koji imaju određen značaj neovisno od njihovih pojedinačnih specifičnosti. Prvi od tih zahtjeva proističe iz suštine prve etape u procesu sticanja vještina i navika, tj. iz potrebe određenih znanja na kojima se one baziraju i iz kojih se razvijaju. Zadatak obuke je da vojnik stekne određena znanja i da se osposobi da može primjenjivati stečeno znanje. Da bi bilo moguće ostvariti ovaj zadatak brzo i kvalitativno, vojniku moraju biti jasni cilj, zadaci i postupak koji se primenjuje u ostvarivanju toga cilja.

Nije teško objasniti opšte ciljeve i zadatke obuke, ali nije takav slučaj i sa pojedinačnim stvarima. Mnoge radnje se mogu objasniti samo krajnjim ciljem, stvaranjem određenih, kompleksnih vojničkih navika. Za neke postoji i direktno objašnjenje. Uzmimo za primjer stav »mirno«. Svrha ovog stava je u navikavanju vojnika i mladih uopšte na koncentraciju pažnje pri pojavi starješine. Za izdavanje usmenih naređenja potrebna je koncentracija pažnje svih prisutnih na ono što starješina naređuje. U ratu je ponekad moguće izdavati usmena naređenja samo zahvaljujući razvijenoj navici krajnje koncentracije pažnje na glas ili pojavu starješine. To se po-

stiže, pored ostalog, i stavom »mirno« u periodu obuke i života u armiji. Razumije se da to nije jedini smisao ovog stava. Čovjek slično postupa i u običnom građanskom životu kada želi izraziti poštovanje prema nekoj osobi. Ako bismo objasnili vojniku stav »mirno« samo kao potrebu za razvijanje navike koncentracije pažnje na pojavu starješine, onda bi to bilo isuviše uprošćeno i ogoljeno i ne bi imalo onu motivacionu snagu koju je moguće i potrebno postići objašnjavanjem cilja i zadataka pojedinih radnji i postupaka. Pođe li se samo od onog osnovnog što opravdava i nameće potrebu stava »mirno« u vojsci, može se doći do zaključka da pretjerivanja u tom pogledu neće imati koristi, već, štaviše, mogu imati i štete. Ne polazeći od toga kako će pojedinac shvatiti potrebu za pojedinim radnjama i postupcima, već kako će to shvatiti većina, starješina mora biti načisto s tim da od tog shvatanja u prvom redu zavisi svjesno prilaženje zadacima.

Vojnik osjeća potrebu i ima pravo da zna zašto mora da radi nešto i na određen način u svom vojničkom životu. I ukoliko više dolaze u vojsku obrazovaniji i u socijalizmu vaspitani mladići, utoliko će oni osjećati veću potrebu da postavljaju ovakva pitanja. Ako želimo inicijativnog i snalažljivog vojnika, ako od vojnika tražimo svjesnu disciplinu, onda moramo učiniti sve da on razumije suštinu svog vojničkog života i poziva. Konačno, takvo pitanje mora da postavlja i starješina koji postavlja zahtjeve vojnicima, jer i on ne radi iz običaja, već iz ubjedenja. Svaka radnja kao i način ophođenja (svakako se misli na ono neophodno i pravilno) u vojsci ima svoj smisao i cilj kojemu teži. Tim smislom, ciljem i zadacima je određen ne samo sadržaj već i postupak. Ako je to starješini jasno i ako polazi od toga, onda će on moći odrediti granice u kojima se treba kretati bez pretjerivanja u bilo kom pravcu. Tako će se izbjeći neshvatanje potrebe pojedinih radnji i postupaka, koje, ukoliko se to neshvatanje pojavi kod više ljudi, može imati negativnih posljedica. Ove posljedice mogu da se odraze u dva pravca: u gubljenju motivacije i pojavi suprotnih efekata. Motivacija je preduslov interesovanja i zalaganja, a postiže se u prvom

redu shvatanjem značaja neke radnje za izvršenje zadatka koji proizilaze iz vojničkih dužnosti. Razumljivo je da interesovanje neće zavisiti samo od toga. Tako, naprimjer, u jednoj anketi sprovedenoj u engleskoj armiji na pitanje šta umanjuje interesovanje u obuci iz naoružanja — 30 od 49 anketiranih odgovorilo je »nepotrebno nabranje dijelova oružja u početku obuke«. Pojava suprotnih efekata sastoji se u mogućnosti da čovjek smatra nepotrebним one stvari koje ne može sam sebi obrazložiti bez obzira na njihov značaj, a dolazi kao posljedica neobjašnjavanja niza stvari koje je čovjek primoran da uradi samo zato što se to od njega zahtijeva. Suprotno tome, ako se čovjeku objašnjava smisao onog što treba da radi, on će biti spreman da pride sa punom odgovornošću i onom poslu za koji nije dobio, iz bilo kojih razloga, detaljnije objašnjenje cilja, jer se na nizu primjera ubijedio da od tog čovjeka dobija opravdane i realne zadatke. Iz ovog se može zaključiti samo to da kad god je moguće ljudima treba objasniti cilj onog što se od njih traži, da bi se postiglo shvatanje dubljeg smisla neke radnje, svrhe i značaja, ne samo radnje kao cjeline, već i njenih pojedinih dijelova. Time se postižu vaspitni efekti, što je osnovni cilj obuke, jer »vaspitna djelatnost ne smije da se iscrpljuje u istjerivanju pojedinih vještina, već treba da pobudi razumijevanje za suštinu i svrhu onog što treba da se nauči«.

Iz činjenice da se vještine i navike razvijaju iz određenih znanja proističe i princip prethodnog razumijevanja i shvatanja postupaka koji će se uvježbavati. Suština sticanja vještina i navika je u uvježbavanju nečega što je prethodno bilo dobro shvaćeno i naučeno u svim pojednostima, a sada uvježbano do te mjere da su mnogi pokreti i sporedne radnje otpali i nestali, cijeli postupak se slio u jednu cjelinu čije je izvođenje manje ili više automatizovano. U već pomenutoj anketi utvrđeno je da poteškoće u obuci sa oružjem dolaze otuda što nastavnici nastoje da vojnici nauče napamet dijelove oružja prije nego što im je objašnjena njihova funkcija. Kako svaki dio ima određenu funkciju, to je potrebno najprije shvatiti svaku od funkcija, pa onda dio koji obavlja tu funk-

ciju. Poteškoća dakle dolazi iz nerazumijevanja onog što se uči, a »učenje bez razumijevanja je ne samo manje vrijedno, već i mnogo teže«. Potreba za razumijevanjem i shvatanjem onog što se uči utoliko je izraženija, ukoliko se radi o komplikovanijim stvarima. Nastavnik neće prelaziti dalje dok ne utvrdi da su svi shvatili ono što im tumači.

Slijedeći zahtjev se odnosi na sam proces uvježbavanja radnje. Utvrđeno je da je kod uvježbavanja radnje u početku najvažnije pravilno izvođenje, a ne brzina. To je, uostalom, već davno ušlo u praksu kod obuke u rukovanju oružjem. Pitanje je samo da li se i koliko kao princip primjenjuje i u svim drugim slučajevima. Na ovaj princip nadovezuje se i drugi koji zahtijeva da vježbanja u početku budu kratka, ali česta. Razlog ovome leži u činjenici što duga vježbanja u početku zamaraju i zbog toga se odražavaju negativno u dva pravca: u gubljenju interesa za vježbu i u povećanju broja grešaka. Nije lako ocijeniti koliki moraju da budu ti razmaci, ali svaki pritisak na ljude u smislu produžavanja vježbe kad su se već ispoljili znaci umora, koji je prouzrokovao gubljenje interesa i povećanje broja greški, dovešće do još jačeg ispoljavanja već ispoljenih slabosti. S druge strane, valja imati na umu da veliki razmaci između vježbi dovode do zaboravljanja naučenog. Čak i već stečene vještine i navike mogu, ne samo oslabiti, već i potpuno nestati, ako se ne obnavljaju duži period vremena. Koliki su razmaci najbolji, koliko dugo treba da traje jedna neprekidna vježba, zavisi u prvom redu od etape na kojoj se nalazi uvježbavanje i od sadržaja onoga što se uvježbava (koliko izaziva zamor po svojoj prirodi, kakva je mogućnost ljudi da shvate i nauče ono što uvježbavaju itd.). To znači da organu koji planira nije ostavljeno na volju da određuje broj i trajanje pojedinih vježbi po vlastitom nahođenju, već u skladu sa principima koji se postavljaju pred vježbanje uopšte i normi utvrđenih dugogodišnjom praksom i, što je još važnije, eksperimentom u svakoj vježbi posebno.

Osnovni cilj obuke je da vojnici steknu osnovna znanja, vještine i navike i da se osposobe da mogu samostalno

i inicijativno primjenjivati ono što su naučili u obuci. Razumljivo je da obuka ne može predvidjeti i obučiti ljude svemu onome što će se pojaviti u ratu. Obukom se nauče tipične mogućnosti, a ostalo je stvar inicijative (na svim stupnjevima) kojoj je obuka dala onu neophodnu podlogu bez koje inicijativa ne bi mogla doći do punog izražaja. Zato nije svejedno kakva će biti ta znanja, vještine i navike i na koji način će ih vojnici postići. Od toga kako će se vojnicima davati znanja i kako će se postupati u procesu sticanja vještina i navika zavisice i vrednost stečenog, tj. osposobljenost vojnika da mogu primijeniti ono što su naučili i uvježbali u izmijenjenoj situaciji.

Vještine i navike su rezultat dugotrajnog vježbanja i čestog ponavljanja neke radnje. Ovdje se postavlja pitanje da li se svako ponavljanje može nazvati vježbanjem i odmah se može dati negativan odgovor. Vježbanje je stvaralački rad usmjeren ka određenom cilju i zato mehaničko ponavljanje nije vježbanje. Istina, nije lako isključiti elemente mehaničkog u ponavljanju neke radnje. Da bi se to postiglo, pred vježbanje se postavlja zahtjev da se izvodi pod raznim uslovima, da se mijenjaju načini izvršavanja radnje, da se problemu prilazi sa raznih strana da bi se skoro svaki put ponovljena radnja po načinu izvođenja razlikovala od prethodne. Treba težiti da se udovolji ovome zahtjevu mada je to često vrlo teško zbog karaktera vježbe u kojoj su mogućnosti za variranje uslova i načina izvođenja vrlo male uslijed toga što insistiranje na pronalaženju uvijek novih varijanti može da dovede do izvještačenosti, i to zbog nerazrađene metodike svakog pojedinog predmeta (pa čak i opštih metodskih postavki), kao i zbog subjektivnih slabosti nastavnika. Vjerovatno bi jedna temeljita obrada problema metodike, naprimjer, borbene obuke, dala odgovor na pitanja koja proističu iz ovog zahtjeva. Ako uzmemo primjer relativno manje važnog pitanja iz obuke, kao što je zauzimanje zaklona povezano sa prebacivanjem, možemo vidjeti koliko je moguće šablonizirati takvu radnju ako joj se pristupi formalno u toku uvježbavanja i ako vojnici ne shvate njen smisao već samo tehniku izvođenja.

Svi ovi zahtjevi se postavljaju u odnosu na učenje i vježbanje uopšte. Specifičnosti pojedinih radnji i uslova pod kojima se te radnje izvode ne umanjuju značaj ovih principa, bez obzira što neke radnje i uslovi pružaju veću ili manju mogućnost njihove primjene i što ovim osnovnim zahtjevima treba dodati i druge, već prema prilikama i potrebama.

Najzad, princip individualnog prilaženja ljudima je opšte važeći princip u vaspitanju i obuci, a rezultat je onih različitih osobina po kojima se ljudi razlikuju jedan od drugog. Ovaj princip zahtijeva da se te razlike poštuju, da se uzimaju u obzir i da se polazi od njih u radu sa ljudima. Jednom je neko uporedio jedinicu sa orkestrom ističući da orkestar svira skladno i prema zahtjevu dirigenta, ali da svaki svirač osjeća potrebu da se u njemu vidi i vrijedan solista. Ta potreba, gledana sa stanovišta starješine — vaspitača, znači podešavanje zahtjeva prema mogućnostima pojedinaca. To, međutim, ne znači da će starješina zbog individualnih razlika vojnika postavljati onoliko različitih zahtjeva koliko ima vojnika, ili da će čekati da svi dosegnu isti nivo da bi mogao ići dalje. Naprotiv, on će, znajući mogućnosti pojedinaca, moći odrediti nivo prosjeka jedinice, zahtjeve postavljati prema tom prosjeku, a prema pojedincima kojima ne odgovara taj nivo preduzimati adekvatne mjere koje će im pomoći da shvate, nauče i izvršavaju sve ono što se traži od jedinice kao cjeline.

Zasnivajući rad na sticanju vještina i navika na ovim principima, bićemo sigurniji da će se njihova vrednost ispoljiti u svim situacijama, bez obzira koliko će one biti različite od onih okolnosti pod kojima su stečene.

(Članak uzet iz »Vojnog glasnika« 8—9/58)

Admiral MATE JERKOVIĆ

O NEKIM PITANJIMA MJESTA I ULOGE MALE RATNE MORNARICE*)

U stranoj vojno-pomorskoj literaturi sve češće se otvorenije ili skrivenije govori o tome kako je danas postojanje tzv. malih ratnih mornarica van ovog ili onog bloka deplasirano. Ovakve »teorije« pokušavaju da se oslone, s jedne strane, tobože na iskustvo iz historije pomorskih ratova uopće, a posebno na iskustvo iz Drugog svjetskog rata — (pri čemu se, odmah da kažemo, zapostavljaju ova važna iskustva koja ih u suštini pobijaju) — a sa druge strane, podupiru se zaključcima koji proizilaze uglavnom iz propagandnog upoređivanja ove ili one savremene ratne mornarice neke vanblokove zemlje sa impresivnom snagom moćnih i tehnički razvijenih ratnih mornarica vodećih velesila, pa čak i sa ukupnom snagom ratnih mornarica ovog ili onog bloka.

Najprije nekoliko riječi o samom pojmu tzv. male ratne mornarice. Iako se taj pojam ustalio u vojno-pomorskoj literaturi i terminologiji, nije dovoljno jasno šta se pod tim podrazumijeva i gledanja su neujednačena. Prije svega, ne postoje samo »velike« i »male« ratne mornarice u onom smislu i vezi u kojoj se ti termini najčešće

*) U dogovoru sa našom redakcijom i autorom članak će biti štampan u časopisu »Mornarički glasnik«, br. 1/1959.

upotrebljavaju, nego i »srednje« i to čitava skala, pri čemu je vrlo teško odrediti sigurne granice i kriterij po kome bi se neka ratna mornarica svrstala u jednu od ove tri kategorije. Dalje, pojam »male ratne mornarice« često se zamenjuje pojmom »male flote« tj. uzimaju se u obzir samo pomorske snage, plovni borbeni sastav određene ratne mornarice. Iako je flota, pri ovakvoj kategorizaciji najvažniji faktor, ipak je takva identifikacija i terminološki i suštinski sasvim nepravilna, jer je ratna mornarica mnogo širi pojam »male ratne mornarice« često se zamjenjuje pojmom »male flote« borbenih i pomoćnih elemenata obalske odbrane koji se prema svojoj floti nalaze organizacijom, obimom, snagom i značajem za napad i odbranu u najrazličitijim proporcijama. Osim toga, postoje različiti i za kategorizaciju neke ratne mornarice vrlo značajni tzv. potencijalni elementi njene snage i vrijednosti — kadrovska, mobilizacijska, tehnička, ekonomska, industrijska uopće i posebno brodogradilišna razvijenost odgovarajuće zemlje — koji za početne dane rata na moru ne moraju odmah doći u obzir, ali koji mogu itekako da izmijene mjesto i ulogu ove ili one ratne mornarice i njene relativne odnose s protivnikom u daljem toku rata. Napokon, akvatorijalno-teritorijalni uslovi operacijsko-bazijskih osnovica različiti su za razne ratne mornarice, što inače pri ostalim podjednakim elementima daje odgovarajućim flotama sasvim različitu ubojnu vrijednost, odnosno sasvim različit značaj njihove uloge u oružanim obračunima. Postoje, naravno, i drugi momenti koji bitno utiču na naprijed spomenutu klasifikaciju kao što su: moralno-politička vrijednost nacije kojoj pripada ova ili ona ratna mornarica, vojnogeografski, odnosno opći strategijski položaj u međunarodnim relacijama zemlje kojoj pripada određena ratna mornarica, stepen usklađenosti strategijskih i taktičkih principa upotrebe određene ratne mornarice sa karakterom i zahtjevima eventualnog budućeg rata itd. Sve su to bitni elementi o kojima, o svakom posebno i kompleksno, treba voditi računa kad se neka ratna mornarica svrstava u ovu ili onu kategoriju, kad se ocjenjuje njena vrijednost i snaga, a u vezi s tim i iznad

svoga, kad neko uslovljava mogućnost ili nemogućnost opstanka i efikasnog dejstva ove ili one ratne mornarice njenim uključivanjem odnosno neuključivanjem u ovaj ili onaj blok.¹⁾

*

Ratna mornarica predstavlja jedan od tri osnovna vida oružanih snaga zemlje kojoj pripada. Njeno mjesto u tom okviru određuje se ulogom koju je ona odigrala sticajem raznih okolnosti u prošlosti, odnosno ulogom koja joj se u svakom pojedinom periodu predviđa politikom i strategijom te zemlje za bližu ili dalju budućnost.

Uloge raznih ratnih mornarica bile su u toku historije vrlo različite, što je zavisilo od niza međusobno tijesno povezanih stalnih ili manje-više varijabilnih okolnosti kao što su: geografsko-strategijski položaj zemlje kojoj je ova ili ona ratna mornarica pripadala, opća unutrašnja politika te zemlje i posebno njen društveno-politički poredak i privredno-ekonomski razvoj, njena spoljna politika i spoljopolitičke kombinacije itd.

I u prošlom svjetskom ratu razne ratne mornarice, i to kako velike, tako i srednje i male, odigrale su vrlo različite uloge. Iako, u cjelini uzevši, nema ni dvije jednake mornarice, kad je riječ o njihovim ulogama, o priložima koje su pojedine ratne mornarice unijele u opći arsenal napora prošlog rata, ipak se donekle i po tome sve one mogu svrstati u tri osnovne grupe: u grupu velikih, grupu srednjih i grupu malih ratnih mornarica. Kao što će se vidjeti, to nikako nije ovisilo samo o veličini njihovih flota.

¹⁾ U daljnjem izlaganju mi ćemo pod pojmom »mala ratna mornarica« podrazumijevati onu savremenu mornaricu koja u svom organskom sastavu ima lake pomorske snage, tj. ratne brodove od razarača uključno pa naviše, odgovarajuće snage i razna ubojna sredstva obalske odbrane kao što su obalske plovne jedinice, obalske, otočne, desantne, protivdesantne pješadijske jedinice, specijalne jedinice, obalska artiljerija razne vrste i namjene, odgovarajuća pomorska avijacija itd. — a koje se sve zajedno oslanjaju na sopstvenu operacijsku osnovicu unaprijed pripremljenu u skladu sa zahtjevima atomskog rata.

Tako se, naprimjer, bez američke i engleske ratne i trgovačke mornarice nije moglo zamisliti u drugoj fazi prošlog rata otsijecanje i uništenje u Sjevernoj Africi južnog kraka Hitlerovih strategijskih makaza, niti otvaranje tzv. drugog fronta u Evropi 1944 godine. Isto tako na području Dalekog Istoka ne bi se mogao postići onako veliki uspjeh bez jakih mornaričkih snaga engleskih i osobito američkih, koje su u drugoj fazi rata na Pacifiku zajedno sa svojom KoV odigrale značajnu ulogu u slamanju japanske ratne mašine. Ukratko, prema svemu onome što su te dvije ratne mornarice učinile u toku prošlog rata u okviru zajedničkih naprezanja Saveznika za slamanje fašizma, može se reći da su one izvršile ulogu koja im je bila namijenjena.

Obratno, iako su ratne mornarice Njemačke, Japana, Italije i Francuske spadale uoči prošlog rata po veličini svojih flota u kategoriju tzv. srednjih RM, one u krajnjoj liniji, sticajem raznih okolnosti nisu odigrale uloge koje su im bile namijenjene, a po svom efektu su se u toku rata vrlo različito ispoljile. Dok je, naprimjer, njemačka ratna mornarica stalnom aktivnošću svoje podmorničke flote u Atlantiku i lakih brzih jedinica u Lamanšu, osobito u 1941 i 1942 godini, nanijela vrlo teške udarce Engleskoj, i dok je japanska ratna mornarica bila ona osnovna snaga koja je japanskoj agresivnoj mašini obezbijedila brze i ogromne uspjehe na širokim prostranstvima Zapadnog Pacifika u toku 1941 i 1942 godine, dotle je njihova partnerica italijanska ratna mornarica u Sredozemlju, gdje je do svog uništenja uglavnom i djelovala, zabilježila nesrazmjerno svojoj tehničkoj snazi male rezultate i može se reći da je više došla do izražaja putem veoma zapaženih pomorskih diverzija u Aleksandriji i Gibraltaru, nego pomoću bojnih brodova, krstarica, razarača ili podmornica. Što se tiče francuske ratne mornarice, iako je uoči prošlog rata imala vrlo moćnu flotu, ona je sticajem raznih spoljnih i unutrašnjih okolnosti u kojima se našla Francuska po napadu od strane fašističke Njemačke, bila na razne načine uništena, ne došavši takoreći uopće do izražaja.

Uoči prošlog rata postojala je i grupa tzv. malih ratnih mornarica, čije su flotne snage bile uništene, zarobljene ili likvidirane samopotapanjem već u prvim danima svog stupanja u rat. Takvu sudbinu doživjele su flote norveške, danske, poljske, holandske, belgijske, bivše jugoslavenske, a donekle i grčke ratne mornarice, ne došavši, s neznatnim izuzecima, uopće do bilo kakvog izražaja. Međutim, najveća greška koja se može učiniti proučavajući historiju ratnih mornarica prošlog rata bila bi, ako bi se ocijenilo da su ove flote doživjele takvu sudbinu samo zbog toga što su bile malene, te iz tako pogrešne ocjene izvlačiti još pogrešniji zaključak: da pomorska država, koja ne može danas graditi i izgraditi jaku flotu, nema uopće smisla da gradi bilo kakvu; ili još dalje, kako to neki pokušavaju dokazati, da male ratne mornarice u savremenim uslovima nemaju svoj »raison d' être«, ako nisu uklopljene u pomorske snage ovog ili onog od dva danas postojeća vojno-politička bloka. Da su takva shvatanja i zaključci neosnovani vidi se najbolje iz spomenutog slučaja francuske mornarice, koja je, iako relativno vrlo jaka, doživjela istu sudbinu kao i spomenute male ratne mornarice, a samo nešto kasnije, tako je prošla i bivša italijanska mornarica. Prema tome, ako, proučavajući stranice historije rata na moru tražimo razloge zašto je neka ratna mornarica uspjela, a neka nije uspjela da odigra namijenjenu joj ulogu, onda to nikako ne smijemo tražiti jednostrano, tj. samo u tome kakva je snaga i veličina bila ove ili one flote. Očigledno su uzroci uspjeha ili neuspjeha ove ili one RM vrlo različiti. Tako je, naprimjer, činjenica da je flota bivše jugoslovenske RM bila uništena odmah prvih dana fašističke agresije na Jugoslaviju, no uzroci njene propasti nisu ležali samo u tome što je bila mala i relativno daleko slabija od agresorove, nego u nizu drugih općepoznatih faktora, među kojima: trulost bivše Jugoslavije kao državne tvorevine, posebno trulost i izdajnička uloga kraljevskog režima, špijunsko-kapitulantski stav tadašnje Vrhovne komande, kapitulacija nenarodne armije u cjelini itd. Osim toga, jedan od spoljnih razloga, zbog čega je propala ne samo bivša jugoslavenska

vojska i mornarica, nego i sve armije i mornarice ostalih spomenutih malih država, ležao je u činjenici da su fašističke agresivne mašine kršile te države počesno, jednu po jednu, zahvaljujući, pored ostalog, i špekulantskom vojno-političkom držanju i odnosima između nekih anti-fašističkih zemalja.

Napokon, propast pomorskih snaga bivše jugoslavenske mornarice, kao što je poznato, nije značila kraj nego početak rata protiv agresora u istočnom dijelu Jadrana, što ukazuje na neobično važnu činjenicu, tj. da zemlja čiji narod ima morala, snage i volje za otpor, za borbu i gdje postoji rukovodstvo sposobno da tu borbu organizira i vodi, može iznova započeti, produžiti i uspješno voditi borbu na moru i poslije onakvog sloma kakav je doživjela kraljevska ratna mornarica bivše Jugoslavije.

*

Usljed sticaja najrazličitijih okolnosti pri razvoju savremene međunarodne situacije historijsko-nacionalnog, geografsko-strategiskog, političko-ideološkog, društveno-ekonomskog i privredno-tehničkog karaktera, niz država se postrojio u dva antagonistička bloka. Osim toga, postoji i čitav niz miroljubivih država, među njima i naša zemlja, koje teoretski i praktično negiraju ili ne žele da slijede današnju politiku bilo kog bloka, budući da politika blokova očigledno ugrožava svjetski mir.

Na osnovu toga i geografsko-strategijskog položaja koji danas zauzima jedan blok prema drugome, na osnovu mirnodopskog rasporeda flota pojedinih blokovskih zemalja, te objavljenih podataka o njihovoj fizionomiji i snazi, kao i nekih otvoreno iznetih pogleda²⁾ o namjeni nekih velikih ratnih mornarica, očigledno je da se, rezimirano govoreći, uloga ratnih mornarica glavnih partnera u svakom od dva postojeća bloka sastoji u tome da sebi i svom bloku obezbijedi prevlast na određenim svjetskim

²⁾ Vidi, naprimjer Bernard Brodie: »A guide to naval Strategy«, Princeton university Press, New Jersey, 1944 g. — poglavlje prvo.

i odgovarajućim nacionalnim morima, odnosno da negira tu prevlast suprotnom bloku, dok se uloga ostalih ratnih mornarica u svakom od tih blokova sastoji u tome da na ovaj ili onaj način sadejstvuje glavnini pomorskih snaga svog bloka.

Uloga, pak, ratne mornarice neke vanblokove dr-
žave ne može biti drukčija, nego da, u okviru odbrambenih snaga svoje zemlje, brani svoje more i obalu, a samim time i njen akvatorijalno-teritorijalni integritet.

Međutim, ovakva uloga ratne mornarice vanblok-
ovskih zemalja bez obzira na niz razlika, nužno proizilazi ne samo iz njene miroljubive politike, nego i iz određenih neizbježnih refleksa politike blokova. Rukovodstvo, naime, ni jednog ni drugog bloka očigledno nije uvjereno — pri ovakvoj sopstvenoj snazi, pri postojećem manjeviše uravnoteženom odnosu snaga između blokova uopće i pri postojećim podjednakim industrijskim i naučno-tehničkim dostignućima u naoružanju posebno — da može postići ciljeve bez proširenja uticaja na vanblokove zemlje koje danas obuhvataju 45% ukupne površine Zemljine kugle, 39% svjetskog stanovništva (računajući kolonije kao blokovsku teritoriju), 70% ukupnih svjetskih resursa osnovnih strategijskih sirovina (nafte, urana, kobalta, boksita, olova, mangana itd.). Odatle i nastojanja i jednog i drugog bloka da privuku što više sadašnjih vanblokovskih država. Pri tome se i jedni i drugi služe najrazličitijim metodima, počevši od najblažih »teoretsko-ideoloških« uvjeravanja, preko političko-diplomatskih bilateralnih razgovora i ekonomske pomoći van OUN do drugih pritisaka raznih vrsta. Van svake je sumnje da u te metode spadaju i naprijed spomenute »teorije« o ne-svršishodnosti malih ratnih mornarica bez njihovog uključenja u pomorske snage ovog ili onog bloka.

U političko-etičkom pogledu postoji izvjesna razlika između velikih i malih ratnih mornarica unutar svakog bloka i to kad je riječ o njihovom mjestu i ulozi. Budući, naime, da su male ratne mornarice i u sastavu blokova namijenjene prvenstveno za odbranu svog mora i svoje obale, one se u tom smislu ne razlikuju od vanblokovskih

malih mornarica. Međutim, postoji neobično važan moment po kome se one u političko-etičkom pogledu bitno razlikuju: blokovske male mornarice, već samim time što se po sili politike svoje zemlje uključuju u blok, povećavaju njegovu oružanu moć, a time i opasnost izbijanja novog svjetskog rata, dok je, kao što smo vidjeli, djelovanje u tom pogledu vanblokovskih malih mornarica usmjereno upravo u obrnutom pravcu.

*

Postavlja se pitanje: da li bi ratna mornarica neke zemlje van bloka mogla u operativno-strategijskom smislu odigrati namijenjenu joj ulogu u slučaju rata, a pri postojećoj općoj međunarodnoj konstelaciji pomorskih snaga?

Naš je odgovor na to pitanje nepokolebljivo pozitivan, jer, pored ostalog, bazira na nizu nedvojbenih činjenica operativno-strategijskog karaktera, koje govore u prilog takvom shvatanju.

Prije svega, glavne suprotnosti raznog karaktera u savremenoj međunarodnoj situaciji ne postoje između ove ili one izdvojene miroljubive zemlje, s jedne, i ovog ili onog bloka, s druge strane, nego između blokova kao takvih. Zbog tih suprotnosti je uostalom i došlo do formiranja blokova, zbog toga oni i postoje i teže da se dalje jačaju. Prema tome, ukoliko se ne nađe miroljubivo rješenje spornih problema, nego se oni pokušaju riješiti putem sile, glavni udarí glavnih blokovskih snaga i njihovih ratnih mornarica biće neizbježno obostrano usmjereni na glavne ciljeve i protiv glavnine snaga i glavnine ratnih mornarica protivnog bloka. Odatle jasan i logičan zaključak: Ukoliko bi, uslijed razvoja ratnih zbivanja, zbog ranije navedenih razloga, bila napadnuta u ovoj ili onoj fazi eventualnog novog svjetskog rata ova ili ona miroljubiva zemlja, na nju u cjelini, pa prema tome i na njenu ratnu mornaricu, može otpasti samo odgovarajući i to, s obzirom na angažovanost protivpomorskih snaga suprotnog bloka, relativno mali dio pomorskih snaga

agresora. Ovo, naravno, važi i za oružane snage u cjelini, uključujući tu lansirna i atomska ubojna sredstva. Zato, po mom mišljenju, pri operativno-strategijskoj procjeni situacije, neka miroljubiva pomorska zemlja, rješavajući operativno-strategijske probleme opsega, unutrašnje strukture, mjesta i uloge i načina upotrebe svoje ratne mornarice, treba da uzima u obzir upravo taj presumptivni dio ukupnih pomorskih snaga ovog ili onog bloka, a ne njihovu cjelokupnu pomorsku silu.

Drugo, s obzirom na naprijed izloženu, logično određenu operativno-strategijsku ulogu ratne mornarice neke vanblokofske zemlje, s obzirom na to da je ona po svojoj namjeni vezana na svoje obalno more, na svoj arhipelag i obalu, s obzirom na to da joj je osnovni zadatak da u okviru oružanih snaga svoje zemlje, samostalno ili u sadejstvu sa KoV i RV brani i odbrani svoje more i obalu, potrebno je i realno takvu ratnu mornaricu posmatrati ne samo kroz prizmu njenih pomorskih (plovni) snaga, već treba imati u vidu i sve ostale borbene elemente koje ona obuhvata. Obalska odbrana, naprimjer, sa svim svojim najrazličitijim ubojnim elementima — pomorska avijacija, obalska i specijalna artiljerija, minska, torpedna i druga odbrambeno-napadna sredstva, otočne i rubne teritorijalne snage, desantne i protivdesantne pomorske jedinice, jedinice KoV orijentisane na odbranu obale itd. — sve te snage zajedno s flotom čine njenu snagu, bez obzira na to kako su ti elementi interno organizaciono postrojeni i u kakvoj se međusobnoj proporciji nalaze. Predmet je, naravno, posebne vještine pri procjeni koliko će koja zemlja od ukupnih sredstava uložiti u ovaj ili onaj ubojni element svoje ratne mornarice, no sigurno je jedno: za savremene uslove sa stanovišta malih mornarica dobro je samo ono rješenje koje, — ne nasjedajući raznim podmetanjima u obliku alternative: »ili velika flota ili ništa« — vodi računa o harmoničnom razvoju svih ubojnih elemenata, a u skladu sa karakterom svog mora i obale, sa svojim ekonomskim, industrijskim, brodogradilišnim, tehničkim i ostalim mogućnostima, s tradicijom, navikama, mentalitetom i uopće borbenim kvalitetima onih koji će

ta sredstva koristiti i, posebno, u skladu sa zahtjevima novih razornih i lansirnih sredstava atomskog doba.

Iz pregleda br. 1 i 2 — uz realnu pretpostavku da male ratne mornarice manje-više harmonično razvijaju elemente svoje obalske odbrane — može se zaključiti da svaka od navedenih miroljubivih zemalja u izgradnji svoje flote vodi računa o tim pitanjima kao i to da bi svaka od njih u slučaju da bude napadnuta mogla, po normama odnosa snaga kojih bi se eventualni agresor morao držati s obzirom na njegove koncepcije, vezati za sebe 1—2 krstarice, 10—15 razarača, 20—40 eskortnih odnosno protivpodmorničkih brodova, 50—100 topovnjača, 50—100 minolovaca, oko 1.500 raznih drugih brodova, 100—200.000 desantne ili druge pješadije, sve ovo uz sadejstvo 2.000—3.000 aviona razne namjene, pa da ipak uz sve to bude jako problematična njegova brza pobjeda. Već samo iz ovog očigledno je da danas nijedan potencijalni agresor ne raspolaže tolikim snagama na moru da može odvojiti na svaku tzv. malu mornaricu naprijed izložene snage, pri agresora; drugo, da bi branilac u borbi primijenio taktiku

Razumije se samo po sebi da ovaj uprošćeni i uopćeni proračun važi uz nekoliko realnih pretpostavki: prvo, da bi branilac do zadnjeg daha branio teško stečenu slobodu i da bi se žešće borio od svakog eventualnog agresora; drugo, da bi branilac u borbi primijenio taktiku koja najbolje odgovara njegovim uslovima za šta se, naravno, valja pripremiti u svakom pogledu već u miru; treće, da bi agresor sigurno težio uništiti napadnutu mornaricu za nekoliko sati ili dana, zbog čega bi obavezno morao poći na jednovremen odlučujući udar po svim njenim ubojnim i bazijskim elementima, jer ako tako ne bi postupio, onda bi već zbog toga odmah u početku napada izgubio operativno-strategijsku inicijativu. Isto tako agresor bi prije ili poslije morao napasti mornaricu svake od onih miroljubivih zemalja, koje bi mu smetale bilo zbog svog geografsko-strategijskog položaja, bilo zbog strategijskih sirovina koje se u njima nalaze, bilo zbog potrebe za pomorskim bazama i komunikacijama u tom području, a sve ovo radi toga da bi svojoj ratnoj morna-

Pregled br. 1

Država	Površina u km ²	Broj stanovnika	Dužina obale u km	Broj otoka	Ratna mornarica (broj ratnih brodova)
Albanija	29.000	1.400.000	282	1	53
Belgija	30.507	8.900.000	66	—	65
Bugarska	110.842	7.000.000	282	1	17
Burma	677.924	19.900.000	2.655	50	53
Danska	43.735	4.500.000	1.926,3	60	96
Finska	337.000	4.300.000	2.353	20	88
Grčka	132.562	8.000.000	15.020	300	141
Holandija	40.000	10.900.000	506,9	15	162
Indija	3.162.712	387.000.000	6.703	100	49
Indonezija	1.491.564	84.000.000	26.474	3 000	112
Jugoslavija	255.395	18.500.000	1 450	66	217
Norveška	323.916	3.500.000	7.346,7	2.266	85
Poljska	311.730	27.800.000	442,6	—	67
Rumunija	237.384	17.600.000	241	1	29
Švedska	449.206	7.300.000	3.685,4	20	220
Turska	767.119	24.800.000	4.144	30	107
U A R	1.184.000	27.400.000	2.447	35	73

NAPOMENA:

1. — Površina data prema Geografskom atlasu (Zagreb 1956), a na osnovu podataka OUN.

2. — Stanovništvo dato prema podacima Saveznog zavoda FNRJ za statistiku za 1956 godinu.

3. — Dužina obale uzeta uglavnom prema članku u Internac. hidrograf. reviji — maj 1956 god. od načelnika US Coast and Geod. Survey admirala Arnolda Karo. On je svoja mjerenja izveo iz najboljih generalnih karata. Obalske uvale (zalivi, rijeke i drage) manje od 16 km između tačaka na ulazu zanemarene su, već je uzeta direktna razdaljina između tih tačaka.

4. — Uzeti su samo naseljeni otoci. Broj nenaseljenih otoka, kao i otočića, hridi i grebena je daleko veći (Norveška — oko 150.000, Švedska i Finska — nekoliko hiljada, Indonezija — više hiljada, Grčka preko jednu hiljadu, Indija — do hiljadu, Burma — nekoliko stotina, Jugoslavija — 1223 i ostale od 50—100).

5. — Broj brodova uzet je prema raspoloživim podacima iz Fighting Ships-a za 1958/59 god.

rici omogućio da izvrši glavni zadatak. A ovakva logika u postupcima, koju bi razvoj ratnih zbivanja neminovno nametnuo bilo kom agresoru, dovela bi ne samo do sasvim drukčijeg odnosa pomorskih snaga velikih napadača i malih branilaca, nego takva logika u kalkulaciji već sada, u miru predstavlja, pored ostalog, veoma važan moment pri odlučivanju da li uopće započeti agresijom. I nije bez veze s ovim pitanjem, usput da kažemo, činjenica da oni veliki o kojima ovisi danas sudbina svijeta sve više i ozbiljnije pokazuju želju da se nađu rješenja spornih pitanja ne putem sile, nego pregovorima.

Prema svemu izloženom očigledno je:

— da postojanje i daljnje jačanje ratne mornarice bilo koje miroljubive, vanblokofske zemlje ne predstavlja samo određenu ubojnu snagu, nego samim svojim postojanjem djeluje protiv otpočinjanja agresije, te u sadašnjoj međunarodnoj situaciji svako jačanje upravo armija miroljubivih zemalja i u njihovom okviru ratnih mornarica, iako to zvuči paradoksalno i na prvi pogled protivriješno, znači zaista prilog miru;

— da bi ratna mornarica neke miroljubive zemlje sa operativno-strategijske tačke gledišta imala sve izgleda da izvrši onu ulogu koja joj je namijenjena u slučaju eventualnog rata.

*

Odgovarajuća taktička iskustva iz prošlog svjetskog rata i krupni tehnički noviteti do kojih je došlo u posleratnoj intenzivnoj trci u naoružanju uopće, našli su, naravno, svog odraza i u izgradnji, naoružanju i opremljenosti ratnih mornarica, a samim time i na planu taktičke upotrebe njihovih jedinica.

Forsiranje i omasovljenje nosača aviona i helikoptera, izbacivanje iz sastava velikih i srednjih ratnih mornarica bojnih brodova, omasovljenje krstaričke, a osobito flote razarača, omasovljenje podmornica uopće i posebni uspjesi u razvoju podmornica na atomski pogon, naoružanje ratnih brodova određenih vrsta projektilima sposobnim da

Država	Flotni sastav malih ratnih mornarica (broj i vrsta brodova)									Ukupno
	R	Eskort. brodovi	PBR	ML	P	TC (top)	M	DES	POMBR	
Albanija	—	—	5	10	6	24	—	—	8	53
Belgija	—	1	10	52	—	—	—	—	2	65
Bugarska	2	2	2	3	3	3	—	1	1	17
Burma	—	1	—	2	—	39	—	—	11	53
Danska	—	12	19	26	4	17	3	—	15	96
Finska	—	—	37	36	—	—	2	—	13	88
Grčka	2	14	7	19	4	2	2	37	53	141
Holandija	12	14	12	52	9	—	—	23	37	162
Indija	3	17	4	15	—	1	—	3	4	49
Indonezija	1	8	71	16	—	—	—	5	11	112
Jugoslavija	3	4	16	27	1	65	6	35	60	217
Norveška	5	11	—	18	8	24	6	3	10	85
Poljska	3	—	8	21	7	10	—	11	7	67
Rumunija	4	2	8	4	6	—	1	—	4	29
Švedska	17	6	14	60	28	43	—	9	40	220
Turska	12	—	—	35	7	—	6	28	18	107
U A R	4	6	15	12	9	20	—	4	3	73

NAPOMENA:

1. — Broj i vrsta brodova uzeti su prema podacima iz Fighting Ships-a za 1958/59 g. Razumije se da ovo nije potpuna slika stanja; prvo, zato što niko ne daje sve podatke o svojoj floti, a drugo, zato što se stanje stalno, iz mjeseca u mjesec mijenja uslijed dobivanja po liniji pomoći, kupovine ili vlastite izgradnje ratnih brodova.

2. — Ovdje je zanemareno nekoliko krstarica, jedan bojni brod i jedan NA, koji se još nalaze u sastavu nekih od navedenih malih ratnih mornarica, budući da su ti zastarjeli brodovi ušli u flotnu listu dotičnih mornarica odmah po završetku prošlog rata iz sasvim drugih razloga nego što to danas stvarno zahtijeva namjena tih mornarica.

ponesu atomske glave, usavršavanje sredstava za navigaciju, osmatranja svih vrsta i za rukovanje vatrom — sve na bazi neviđenih uspjeha elektronike itd. — sve su to dostignuća koja su pristupačna samo nekim velikim državama odnosno njihovim mornaricama.

Ogromna, pak, većina država nije mogla i ne može da izdrži tu trku u izgradnji svojih ratnih mornarica. Posebno to ne mogu male, ekonomski i tehnički nerazvijene zemlje. Izgradnja savremene ratne mornarice je toliko skupa, da je unaprijed isključena svaka pomisao na to da se te zemlje orijentišu na izgradnju velikih flota, po paroli »veliku flotu ili ništa«, pa čak ni flota takozvane srednje veličine. Radi ekonomsko-finansijskih proračuna uzmimo kao primjer flotu sastava: 3 LK, 9 R, 30 RE, 30 P, 90 PBR, 100 TČ i TP, 50 ML, 50 M uz odgovarajuću flotu pomoćnih brodova, što bi po nekim shvatanjima otprilike odgovaralo ogromnoj većini malih pomorskih država s obalom dužine kako je navedeno u pregledu br. 1. Izgradnja takve flote stajala bi po prosječnim svjetskim cijenama preko 1 milijardu dolara; godišnji normalan utrošak goriva — 100 miliona dolara; utrošak municije — 20 miliona dolara; održavanje posade — 10 miliona dolara, a gdje su još svi ostali troškovi (izgradnja odgovarajućih baza, rezerve, sve vrste zaštite, školovanje odgovarajućeg kadra itd.). Sve u svemu — potrebno bi bilo za izgradnju takve flote, naprimjer, kroz 10 godina i za redovno održavanje, remont i eksploataciju kroz to isto vrijeme — ukupno preko 3 milijarde dolara, ili godišnje oko 300 miliona dolara, odnosno u našem novcu oko 200 milijardi dinara godišnje. Razumije se da bilo koja zemlja jedva može da za svoju mornaricu odvoji i deseti dio tih sredstava. No, ovdje nisu u pitanju samo materijalno-finansijski izdaci. Po srijedi je još niz raznih drugih za te zemlje teško rješivih problema — odgovarajuća vojna industrija, razvijena brodogradnja, naučno-istraživački instituti, odgovarajući stručni kadrovi itd.

Međutim, rješenje ovog problema i ne treba tražiti na ovakav način. Kad bi, naime, te zemlje čak i imale naprijed navedene ekonomske i tehničke mogućnosti, one

niti bi trebale da idu na izgradnju takvih flota, jer, kao što smo već istakli za to nema stvarnih, u prvom redu političko-strategijskih potreba, a ne bi bilo, kao što ćemo vidjeti, ni taktičkog opravdanja u uslovima savremenog rata. I zaista, kad u prilogu 1 i 2 pogledamo opseg i fizionomiju savremenih malih flota, vidimo da one pokazuju sasvim drukčiju tendenciju daljnjeg razvoja. Ide se na omasovljenje brzih i lakih flotnih snaga s odgovarajućim jačanjem obalske odbrane. Čak se iz flotne liste pojedinih RM izbacuju već i razarači kao taktički neadekvatni brodovi za savremene uslove. Ovo je posljedica prije svega uloge koju bi one mogle imati u savremenim uslovima sa strategijsko-operativne tačke gledišta kao i taktičkih zahtjeva koji proizilaze iz karaktera savremenog boja u uskim morima. Iz pregleda br. 2 vidi se da sve savremene male mornarice idu na izgradnju po vrstama onakvih ratnih brodova koji bi im najbolje odgovarali za izvršenje taktičkih zadataka u njihovim morima. Pri tome se također vodilo i vodi se računa, s jedne strane, o specifičnim taktičko-tehničkim svojstvima onih vrsta ratnih brodova i ubojnih sredstava, o onim karakteristikama sopstvene akvatorijalno-teritorijalne operacijske i bazijske osnove koje idu u prilog braniocu, a sa druge, o određenim objektivnim slabostima eventualnog agresora, do kojih bi neizbježno došlo u slučaju rata.

U vezi s tim istakli bismo ovdje samo nekoliko važnih momenata.

Prije svega, valja općenito reći da su pomorske snage veoma elastične u pogledu marševskog i borbenog prestrojavanja i stvaranja najrazličitijih operativno-taktičkih grupacija, što omogućuje da one izvršavaju najrazličitije zadatke — od sitnih diverzija do krupnih pomorskih akcija. One su prostorno veoma rastegljive, te raspoloživim snagama mogu da jednovremeno izvršavaju zadatke na ogromnim frontovima odnosno morskim prostranstvima i da pri tome pojedini čak i najsitniji delovi (brodovi) ne iziskuju obavezno međusobno sadejstvo. Svaki pojedini organski dio pomorskih snaga, svaki brod, relativno je veoma autonoman i u pogledu života posade, marše-

vanja na velikim prostornim distancama i borbe i to za relativno dugo vrijeme, bez potrebe za dopunom hrane, goriva i municije, što je za savremene uslove ratovanja od osobite važnosti. Ove osobine pomorskih snaga posebno konveniraju malim ratnim mornaricama, koje, zato što su namijenjene za odbranu svoje obale, ne moraju obavezno ići na koncentraciju snaga, što za uslove atomskog rata ima neobično veliki značaj.

Ozbiljna slabost pomorskih snaga, opet općenito uzevši, sastoji se u tome što se u borbi naglo troše. Ovo proizilazi iz činjenice da je svaki pojedini brod kao taktička cjelina apsolutno ovisan o svakom pojedinom svom osnovnom sastavnom tehničkom dijelu. Ako, naprimjer, bude uništen ili bitno oštećen pogon (motor) broda, brod je izbačen u cjelini iz stroja, te ide ili u remont ili brzo postaje žrtva protivnika, bez obzira na to što svi ostali dijelovi, uključujući i naoružanje, mogu biti u potpuno ispravnom stanju. U vezi s tim, posebna slabost pomorskih snaga sastoji se u tome što se izbacivanje iz stroja i najvećeg broda — koji, dok je ipravan, predstavlja ogromnu udarnu snagu — može postići relativno vrlo malim sredstvima (jednom morskom minom, nekoliko torpeda ili nekoliko dobro plasiranih art. pogodaka).

Dalje, more kao element u kome djeluju pomorske snage veoma je široko bojno polje, što samo po sebi daje jednoj strani mogućnost da proizvoljno izbjegava sukobe, a drugu sili na duga i često uzaludna traženja sukoba, što bez sumnje daje svojeobrazan pečat dejstvima R.M.

Što se tiče obalsko-otočnih baza, koje sačinjavaju životno važan element operacijske osnovice pomorskih snaga malih ratnih mornarica, one takođe na svoj način utiču na karakter njihovih borbenih dejstava. Iz pregleda br. 1 vidi se da skoro sve male ratne mornarice raspolazu vrlo rastegnutim bazijskim osnovicama, koje omogućuju da se bazijski elementi rasture prosječno na 2.000 km dugoj obali s većim ili manjim brojem otoka podešanih za odbranu. Fortificirana u određenoj mjeri, s masom rasturenih vatrenih jedinki na obalskom rubu i otocima, što posebno zahtijevaju atomska napadna sredstva —

takva operacijsko-bazijska osnovica daje maloj ratnoj mornarici branioca posebnu žilavost, sposobnost za manevriranje i relativno po vremenu dug otpor.

Na osnovu navedenih tehničkih osobina pomorskih snaga, karakteristika ambijenta u kom one djeluju i karaktera baza na koje se oslanjaju, proizilaze za male ratne mornarice neki važni zaključci taktičkog i tehničkog karaktera: prvo, tehnički slabije opremljeni protivnik mora da bira za obračun takva područja gdje može maksimalno koristiti uslove svoje operacijske osnovice (prirodne maske — otoke, elemente obalske odbrane itd.); drugo, povećanim naprezanjem u sticanju brzine i rutine u upotrebi raspoloživih sredstava težiti da se nadoknade tehnički nedostaci; treće, načelno izbjegavati takove sukobe u kojima bi gubici tehnički i brojno slabijeg bili ne samo veći, nego i takove gdje bi oni bili jednaki za oba protivnika ili, drugim riječima, graditi takove vrste brodova i ostalih ubojnih sredstava i ići na takove oblike borbe, gdje će jači neizbježno pretrpjeti relativno veće gubitke.

Pri tome, osim korišćenja navedenih objektivnih prednosti treba, razumije se, u tehničkoj izgradnji malih ratnih mornarica i postavljanju njihovih taktičkih principa voditi računa i o određenim slabostima koje bi neizbježno imao svaki agresor. Makoliko, naime, potencijalni neprijatelj, relativno uzevši, bio jak na moru, on ima i svoje slabosti. Osim onih općih slabosti od kojih boluje svaki agresor, već zbog same činjenice što je agresor (vodi nepravedan rat; vodi ga na tuđoj teritoriji; što se više širi, postaje slabiji; vezan je samo za terenske i klimatske uslove koji najbolje odgovaraju upotrebi njegove tehnike; slabosti koje proizilaze direktno iz slabosti njegove tehnike; posebna vezanost za komunikacije; neizbježan prelazak od taktiziranja na najgrublji teror prema okupiranom stanovništvu itd.) — on bi ispoljio na pomorskom bojištu neke miroljubive zemlje još i posebne slabosti. Tako, naprimjer:

— ni najjači mogućan neprijatelj, koji bi došao u obzir da napadne ovu ili onu malu pomorsku zemlju

s mora, ne može stalno i na čitavoj obali dugoj 1.500—3.000 km održati prevlast na moru, pod morem i u vazduhu. Ako uzmemo u obzir samo ono što u pregledu br. 1 imaju prikazane ratne mornarice danas u svom sastavu, uz pretpostavku da im je obalska odbrana razvijena u skladu sa flotom, te ako pođemo po logici neprijatelja, držeći se normi odnosa snaga koje on kao napadač mora uvažiti i koje uvažava, jer se logično oslanja u prvom redu na materijalnu silu i premoć — onda, kao što smo ranije već napomenuli, on nema dovoljno snaga za jednovremen napad na čitavu ratnu mornaricu, odnosno za jednovremen udar po svim njenim borbenim i pomoćnim plovnim, obalskim i bazijskim elementima, i da pri tom računa na brz i totalan uspjeh. Osim toga, ako želi potpun i brz uspjeh, njegov bi svaki pojedini odvojeni udar u okviru tog generalnog napada trebao da urodi apsolutno potpunim porazom odgovarajućih snaga branioca što je, razumije se, također nerealno, jer takvih uspjeha nikad nije bilo i ne može biti. Prema tome, apsolutno je nerealno pretpostavljati da bi u današnjoj situaciji i najjači potencijalni agresor mogao poći na takovu soluciju, čak i uz uslov da se odluči, za početak, na lokalni, izolovani rat protiv bilo koje slobodoljubive zemlje. Odatle proizilazi da bi on najvjerojatnije pošao na to da upotrijebi, doduše, mnogo manje snage od naprijed navedenih, za napad na ovu ili onu malu ratnu mornaricu, ali da ih koncentriše protiv njenih najvažnijih objekata i sektora. No u tom slučaju, on više ne može računati na dobijanje strategijske pobjede prvog ili prvih dana rata, što za branioca znači prvu pobjedu strategijske defanzive, a što bi u uslovima eventualnog budućeg rata bilo od presudnog značaja za daljnja dejstva branioca, za postepeno preuzimanje operativno-taktičke inicijative i za konačnu pobjedu nad agresorom;

— agresor ne može da dovuče tolike kopnene snage da jednovremeno okupira sve branjene i nebranjene otoke ove ili one male ratne mornarice, kojih svaka od njih ima od 50—3.000 i više, te da ih tako čvrsto i stalno drži da branilac skrivenom koncentracijom adekvatnih snaga

i iznenadnim napadom na izabrani otok ili grupu otoka ne bi mogao ponovno osposobiti i posjesti te otoke kao rejon otpora i kao svoju bazu za nastavljanje dejstava svojih mornaričkih snaga;

— zbog karaktera i opsega svog flotnog sastava i relativne materijalne premoći, neprijatelj bi obavezno nastojao da taj sastav drži na okupu i da traži odlučnu bitku na otvorenom moru. Izbjegavanje da se udovolji toj njegovoj želji natjeralo bi neprijatelja ili da dugo traži bitku i time se svestrano iscrpljuje, ili da rasformira taj svoj sastav, da bi na širokom frontu dejstvovao manjim grupama i pojedinim brodovima, što braniocu omogućuje da i pored ukupne premoći napadača stvori na najpovoljnijim odsjecima potrebnu premoć da ga počesno tuče i ostvaruje poraz agresije;

— neprijatelj ne može postići iznenađenje, ako bi namjeravao da izvrši operativni desant snagama jačim od jednog korpusa. Ovo zbog toga što bi za takve svrhe bilo potrebno prikupiti na podesnim mjestima veliki broj relativno sporih brodova, tj. ne manje od 500 brodova od 300—3.000 t, brzine 10—15 čv. Uz sve to, duge pripreme operacije ovakve vrste i činjenica da se toliko brodovlje (ratno, desantno, trgovačko) ne da prikriti, omogućuju braniocu da se pripremi i preduhitri neprijatelja;

— u artiljeriskom dvoboju na prilazima arhipelagu i obali, neprijatelj bi se našao u nepovoljnijem položaju, jer su njegovi plovni objekti, pored sve svoje snage, osjetljiviji i ranjiviji nego fortificirani otočni odnosno obalski vatreni položaji branioca, ojačani minskim poljima i ostalim sredstvima;

— za male ratne mornarice tehnički i ekonomski slabije, poseban značaj ima činjenica da se i najjači, najveći neprijateljski brodovi mogu uništiti srazmjerno malim i jeftinim sredstvima (mine, torpeda, razna diverzantska sredstva kao džepne podmornice, »živa torpeda«, podvodne protivbrodske paklene mašine i tsl.) — što svako za sebe, s jedne strane, iziskuje relativno daleko manje materijalne izdatke i tehnički je lakše rješivo, te se, dakle, može omasoviti, a sa druge, za ta sredstva treba manji

broj boraca velike hrabrosti i dovrtljivosti, čega u svakoj zemlji koja voli i brani svoju slobodu i nezavisnost ima dovoljno.

Ovih nekoliko postavki očigledno mora naći svoje mjesto u tehničkoj izgradnji i taktičkoj pripremi savremenih malih ratnih mornarica.

Sve u svemu, jedan od općih osnovnih principa svake borbe sastoji se u maksimalnoj eksploataciji svojih prednosti s jedne, a protivnikovih slabosti, s druge strane. Van svake sumnje da male ratne mornarice u svojoj izgradnji i pripremi uvažavaju taj princip i da bi ga se u punoj mjeri pridržavale, ako bi bile nepravedno napadnute od bilo koga. A sve to zajedno dalo bi tada, na praksi, sasvim drugu sliku odnosa snaga, nego što se ona dobiva raznim linearnim i krajnje uprošćenim upoređivanjem samih flota velikih i malih ratnih mornarica.

*

Bez obzira na sva dostignuća u razvoju ratne tehnike našeg doba — čovjek kao subjektivni i objektivni faktor u borbi ostaje i dalje u centru pažnje. Razne tehnokratske teorije, koje su bazirale na vjeri u svemoć tehnike, odbačene su danas od svih ozbiljnih i odgovornih vojnih teoretičara i praktičara. Odgovorni faktori i u najjačim savremenim armijama odnosno mornaricama insistiraju iznad svega na razvijanju onih kvaliteta i osobina ličnog boračkog i starješinskog sastava koji savremenim ratnim mašinama uopće i svakom pojedinom ubojnom sredstvu posebno daju dušu.

Teorije o svemoći tehnike nisu nove, kao što nije nova ni činjenica da ih je ratna praksa uvijek opovrgavala. Iskustvo iz prošlog rata još jedanput ih je žestoko demantiralo. Taj rat vrvi primjerima iz kojih se vidi da i pri materijalno-tehnički slabijim uslovima pobjeđuje u borbi onaj čiji je moral u datom momentu čvršći, ko bolje poznaje svoju tehniku, bez obzira na to kakva je ona, ko je hrabriji, brži, dovrtljiviji, vještiji i ko adekvatnije taktički reagira u ambijentu u kome se vodi borba. To ćemo

Naziv operacije i vrijeme izvođenja	Protivnici i odnos snaga	Uslovi u kojima se odigrala bitka
Akcija u luci Narvik noću 9/10.IV.40	Vel. Brit. — 5 R Njemačka — 10 R = 1 : 2	Engleski razarači napali su iznenađa njemačku flotilu razarača u samoj luci Narvika, prije nego su ovi uspjeli urediti luku za odbranu.
Akcije u Danskom prolazu 23.V.1940 god.	Njemačka — 1 Bb, 1 K Vel. Brit. — 1 NA, 2 Bb, 2 K = 1 : 3	Slaba vidljivost. Nepovezanost dejstva engl. snaga. Bolja uvježbanost njemačkih brodskih artiljeraca. Vještina manevra s njemačke strane.
Akcija kod Rta Bon noću 13.XII.1941	Vel. Brit. — 4 R Italija — 2 K = 1 : 1	Noć providna, more mirno, bez vjetra.
Diverzija u luci Aleksandrija noću 19.XII.1941.	Italija — 3 „živa torpeda“ Vel. Brit. — Glavnina flo.e adm. Cunningham A. B. = 1 : ∞	Engleski brodovi na vezu u luci. Tri italijanska »živa torpeda« iskoristila noć te u brazdi određenih engl. brodova neprijetno ušli u luku kroz prolaz inače dobro branjene i zatvorene luke. Posada svakog »ž. torpeda« — 1 oficir i 1 mornar.
Minska diverzija kod Tripolisa 30.XII.1941 g.	Njem. — 1 mnsko polje Vel. Brit. — 3 K, 8 R = 1 : ∞	Minsko polje postavljeno vješto, originalno na velikoj dubini, na mjestu gdje se nije normalno moglo očekivati.

Rezultati	P o u k e
Potopljeno: tri njemačka i dva engleska R.	Uz dovoljno odlučnosti i drzovitosti i uz uslov iznenađenja moguće je dvostruko jačem neprijatelju nanijeti relativno veće gubitke.
Potopljeno: jedan engl. bojni brod. Oštećeno: jedan engles. i jedan njemački bojni brod.	Uz uslov dobre uvježbanosti brodskih posada i vješt manevar komandanata moguće je pobijediti trostruko jačeg protivnika.
Potopljene obje italijanske krstarice.	Uz uslov veće hrabrosti posada i za manevar bolje uvježbanog komandnog kadra moguće je manjim brodovima (R) postići apsolutnu pobjedu nad većim, snažnijim, bolje naoružanim brodovima (K) uz inače podjednak odnos snaga.
Teško oštećena dva engleska bojna broda i jedan razarač.	Uz dovitljivost i krajnju smionost ličnog sastava moguće je neznatnim sredstvima i sa svega nekoliko odvažnih mornara nanijeti teške gubitke neuporedivo jačem protivniku.
Potopljeno: 1 engl. krstarica i 1 engl. razarač. Teško oštećeno: 2 K.	Neznatnim sredstvima (relativno jeftinim i lakim za masovnu proizvodnju) moguće je nanijeti teške gubitke neprijatelju, ako se ta sredstva originalno, inventivno iskoriste.

Naziv operacije i vrijeme izvođenja	Protivnici i odnos snaga	Uslovi u kojima se odigrala bitka
Operacije Midvej 4 i 5.VI.1942 g.	$\frac{\text{Amerika} - 3 \text{ NA, } 6 \text{ Bb, } 8 \text{ K, } 13 \text{ R}}{\text{Japan} - 4 \text{ NA, } 9 \text{ Bb, } 17 \text{ K, } 28 \text{ R}} = 1 : 1,5$	Japanski brodovi — bez radara, podijeljeni u tri odvojene grupe.
Bitka kod Otoka Savo noću 8/9.VIII.42	$\frac{\text{Japan} - 6 \text{ K, } 1 \text{ R}}{\text{SAD} - 8 \text{ K, } 6 \text{ R}} = 1 : 1,5$	Američki brodovi podijeljeni u tri grupe, posade premorene danonoćnom pripravnosću.
Bitka u području Rt Bon - Lampeduza 11 i 12.VIII.42.	$\frac{\text{Njem.} - 5 \text{ p, } 12 \text{ TC } 30 \text{ av}}{\text{Vel. Brit.} - 2 \text{ NA, } 4 \text{ K, } 11 \text{ R, } (14 \text{ Tbr})} = 1 : 5$	Engleski brodovi pratnje i osiguranja vezani u manevru uz spore trg. brodove u konvoju.
Bitka kod Tasafaronge noću 30.XI.42.	$\frac{\text{Japan} - 8 \text{ R}}{\text{SAD} - 5 \text{ K, } 6 \text{ R}} = 1 : 2,5$	U noćnim uslovima, bez dovoljno idejne, radio i radarske veze među američkim snagama. Od ukupno 8 jap. R—3. R su prevozili trupe, a 5 R ih je štitilo.
Bitka u rejonu Alten Fjorda 31.XII.1942	$\frac{\text{Vel. Brit.} - 2 \text{ K, } 6 \text{ R}}{\text{Njemačka} - 2 \text{ Bb, } 6 \text{ R}} = 1 : 1,5$	U uslovima slabe vidljivosti i velike zime.

Rezultati	P o u k e
<p>Potopljeno: japanska sva 4 NA i 2 K; od amer. flote potopljen 1 NA, oštećena 1 K i oboreno 1/3 amer. bombardera i torpednih aviona.</p>	<p>Hrabrost američkih avijatičara, uz izvjestan sretan sticaj okolnosti s jedne, i nepostojanje radara na japanskim brodovima s druge strane, omogućili su da brojno slabiji nanese teške gubitke relativno jačem protivniku.</p>
<p>Potopljeno: 4 K amer.</p>	<p>Zahvaljujući noći, američkoj nebudnosti, japanskoj smionosti i postignutom iznenađenju — Japanci, iako mnogo brojno slabiji, nanijeli su teške gubitke protivniku, dok su sami izišli iz bitke bez gubitaka.</p>
<p>Fotopljeno: 1 engl. NA, 2 K i 1 R, te 11 trg. brodova. Teško oštećeno: 1 engl. NA, 2 K i 2 trg. broda.</p>	<p>Uz uslov hrabrosti i požrtvovnosti, te uz dobro sadejstvo pom. i vazduhoplovnih snaga moguće je mnogostruko jačeg neprijatelja skoro uništiti.</p>
<p>Potopljeno: 3 K i 1 R amer. i 1 R jap.</p>	<p>Uz uslov dobre uvježbanosti brodskih posada i krajnju smionost — isti broj razarača temeljito tuče isti broj neprijateljskih krstarica, ojačanih s isto toliko razarača.</p>
<p>Potopljeno: 1 R njem. Oštećeno: 1 Bb njem.</p>	<p>Iako slabiji po vrsti brodova odnósno po art. plotunu, Englezi su tukli Njemce, jer su bili vješiji u manevru i odlučniji u borbi.</p>

Naziv operacije i vrijeme izvođenja	Protivnici i odnos snaga	Uslovi u kojima se odigrala bitka
Bitka u zalivu Kula u noći 12/13.VII. 1943.	Japan — 1 K, 4 R SAD — 3 K, 10 R = 1 : 2	U uslovima noći, pri slaboj uvježbanosti Amerikanaca da koriste svoja tehnička sredstva.
Teško oštećenje Bb »Tirpitz« u Alten Fjordu 22.IX.1943 god.	Vel. Brit. — 2 džep. podmornice Njemačka — 1 Bb = 1 : ∞	U uslovima vrlo dobro zaštićenog sidrišta.

NAPOMENA: Podaci uzeti iz: »Sea Warfare 1939—1945« by John Sailor's Odyssey« by A. B. Cunningham, admiral of

ilustrirati i konkretnim primjerima (u pregledima br. 3 i 4) mada oni ne iscrpljuju sve ono što je dala borbena praksa na svim morima u toku posljednjeg svjetskog rata.

Svi primjeri navedeni u pregledu br. 3 očigledno ukazuju pored ostalog i na to da moralni faktor u borbi nije važan samo za male mornarice, za male brodove nego da je on od iste važnosti i za velike ratne mornarice, pa i najveće, najjače, najbolje opremljene ratne brodove. Dalje, očigledno proizilazi iz navedenih primjera da hrabrost, požrtvovanost, vještina, lukavstvo, poznavanje svoje tehnike, brzina i rutina posada i starješinskog sastava daju nove kvalitete brodovima koji upravo zbog toga dolaze u situaciju da pobjeđuju od sebe brojnije, veće, teže i bolje naoružane ratne brodove protivnika. Posebno su za male i tehnički slabije ratne mornarice interesantni oni primjeri koji ukazuju koliko su u neustrašivim rukama i neznatna tehnička sredstva nadmoćnija i od najvećih morskih ko-

Rezultati	P o u k e
Potopljeno: 1 K i 1 R amer. i 1 K jap. Oštećeno: 2 K amer.	Skoro trostruko brojno slabiji tuče jačeg uz uslov primjerne hrabrosti, požrtvovnosti, upornosti i odlične uvežbanosti u gađanju.
Teško oštećen njem. Bb »Tirpitz«	Zahvaljujući krajnjoj samopožrtvovnosti i odlučnosti posada džepnih podmornica, neuporedivo slabijim sredstvima može se pobijediti mnogo jači neprijatelj.

Creswell, cap. r. u., prevod VIZ »Vojno delo«, Beograd, 1954. »A the fleet; izd. Hutchinson and. Co., London, 1953.

losa, kao što je bio slučaj sa bojnim brodom »Tirpitz« u Alten Fjordu i bojnim brodovima »Queen Elizabeth« i »Valiant« u Aleksandrijskoj luci.

Primjeri iz pregleda br. 4 interesantniji su i poučniji za male ratne mornarice tim više što je riječ upravo o malim brodovima koji su, vođeni od posada visokih moralnih kvaliteta činili prava čuda na moru.

Naročitu vrijednost za nas prije svega imaju primjeri neustrašivosti i snalažljivosti koje je u opći arsenal iskustva prošlog rata na moru unijela praksa mlade mornarice NOVJ. Ovdje nećemo konkretno iznositi te primjere, jer su oni našim čitaocima poznati ili iz njihove sopstvene prakse ili iz naše vojno-stručne i vojno-historijske literature o borbama na Jadranu u toku NOR. Zato ćemo iznijeti samo rezimiranu osnovnu pouku iz tih dejstava.

Iako je, naime, bivša Jugoslovenska ratna mornarica, iz poznatih razloga kapitulirala zajedno s bivšom kraljevskom vojskom u roku od nekoliko dana poslije kon-

Naziv akcije i datum	Protivnici i odnos snaga	Uslovi u kojima se odigrala bitka
Borba kod Calaisa oktobar 1940	Vel. Brit. — 3 TČ Njemačka — 2 TRÖ = 1 : 2	Bez osobitosti.
Borba kod o. Sarema, Balt. More 27.IX.1941	SSSR — 9 TČ Njemačka — 1 K, 6 R = 1 : 3	Danju, pri dobroj vid- ljivosti, more 3—4 po B.
Akcija kod Hook of Holand 19/20.XI.41	Vel. Brit. — 3 TP Njemačka — 5 TČ = 1 : 1	Noć, mjesečina, more mirno, lakša magla. Sukob iz zasjede engl. topovnjača. Borba se vodila iz neposredne blizine 30—50 met.
Bitka kod Ostendea 22.IV.1942	Vel. Brit. — 2 TP Njemačka — 6 TČ = 1 : 3	Noć. More mirno. Do borbe došlo iz zasjede.
Bitka u Kanalu 12.V.1942	Vel. Brit. — 6 TP Njemačka — 1 K, 4 RE, 8 ML, 10 TČ = 1 : 6	Pri dnevnom svjetlu, more mirno.
Bitka u Dover- skom tesnacu 21.VI.42	Poljski (E) — 1 TP Njemačka — 6 TČ = 1 : 6	Mjesečina. More mir- no. Uslijed velike premoći i kružnog manevra Njemaca, oni su se tukli među- sobno.
Bitka kod Cherbourga 1.VIII.42	Vel. Brit. — 4 TP Njemačka — 2 RE, 4 TČ = 1 : 2,5	Noć, magla. Teško more. Napad iz zasje- de pred samim ulazom u luku Ch.

Rezultati	P o u k e
Potopljena oba njem. trolera.	Engleski torp. čamci ispoljili veliku srčanost.
Potopljena: 1 njem. krstarica i 2 razarača.	Neustrašivost sovjetskih mornara omogućila im da tuku triput jačeg protivnika.
Potopljen jedan njem. TČ, a oštećena druga dva. Engl. jedna topovnjača lakše oštećena.	Smionost i bolja uvježbanost u gađanju daje prednost pri ostalim inače podjednakim uslovima.
Oštećeno: 6 njem. TČ i 1 engl. TP	Srčanost posade engl. TP i vješt manevar komandanta grupe donio je brojčano i tehnički trostruko slabijem pobjedu.
Potopljena 2 njem. RE. Oštećen 1 engl. TP.	Iznenadenje, proizišlo za Njemce iz drzovitosti engl. topovnjače, omogućilo da šest puta slabiji pobjedi.
Oštećeno: 2 njem TČ i 1 poljski TP.	U borbi iz neposredne blizine, okružen sa 6 njem. TČ, komandant i posada poljske topovnjače krajnjom srčanošću, preciznom vatrom i dobrim manevrom pobjeđuje daleko premoćnog neprijatelja.
Potopljena 2 njem. TČ. Oštećena: 2 njem. RE i 1 engl. TP.	Uslijed iznenadenja izazvanog drzovitim prilazom engl. TP pod sama lučka svjetla luke Ch. Njemci, iako brojčano i tehnički jači, bili su tučeni.

Naziv akcije i datum	Protivnici i odnos snaga	Uslovi u kojima se odigrala bitka
Bitka kod o. Hium i Sa- arem, oktobar 1942	$\frac{\text{SSSR} - 12 \text{ TČ, } 5 \text{ P}}{\text{Njemačka} - 2 \text{ Bb, } 7 \text{ R}} = 1 : 3,5$	Slaba vidljivost, ma- gla. Veliko more.
Napad na b.b. »Scharnhorst« i »Gneisenau« 12.XI.42	$\frac{\text{Vel. Brit.} - 5 \text{ TČ}}{\text{Njemačka} - 2 \text{ Bb, } 1 \text{ K, } 3 \text{ R, } 18 \text{ TČ}} = 1 : 20 (?)$	Teško more, pri dnev- nom svjetlu. Njemački združeni odred pod za- štitom avijacije. Br- zina engl. TČ manja (tada) od brzine nje- mačkih B b, K. i R.
Pod hol. obalom noću 18/19.I.43	$\frac{\text{Vel. Brit.} - 5 \text{ TČ}}{\text{Njemačka} - 2 \text{ TRO}} = 1 : 1,5$	Mirno more, providna noć. Njem. troleri ve- zani uz konvoj.
Akcija kod Rta Bon 1943 god.	$\frac{\text{Vel. Brit.} - 3 \text{ TČ}}{\text{Njemačka} - 2 \text{ R}} = 1 : 2$	Pri dnevnom svjetlu; more povoljno, njem. R vezani za konvoj (1 trg. brod), a zaštićeni avijacijom; jedan engl. TČ — bez torpeda. U ovoj akciji našao se zapravo 1 TČ protiv 1 R.
Velika bitka u Sjevernom Moru noću 24/25.X.1943	$\frac{\text{Vel. Brit.} - 3 \text{ R, } 4 \text{ TP}}{\text{Njemačka} - 30 \text{ TČ}} = 1 : 3$	Tamna, maglovita noć, more 4—6 po B. Čita- va bitka odvijala se u 16 uzastopnih naizmje- ničnih napada, izve- denih u trajanju od nekoliko sati.

Rezultati	P o u k e
<p>Potopljeno: 1 njem. R. Oštećeno: 2 njem. R. i 3 sovj. TČ.</p>	<p>Drzovitošću, upornošću i vještinom laki sovjetski brodovi tuku mnogo tehnički premoćnijeg i brojnijeg neprijatelja.</p>
<p>Oštećeno (?) njem. K »Princ Eugen« i oborena dva »Meserschmit«-a</p>	<p>Ovdje nije toliko važan rezultat, koliko primjer fantastične smjelosti u odluci i dejstvu starješina i posada engl. torp. čamaca.</p>
<p>Potopljen jedan njem. troler i jedan teretni brod. Engl. bez gubitaka.</p>	<p>Uz hrabrost, dobru uvježbanost i vješt manevar tuče se po vatri, do metu oružja i vrsti brodova jači protivnik.</p>
<p>Potopljen njem. trg. brod.</p>	<p>Uz lukav manevar i dosta smionosti može se tući dvostruko, trostruko jači neprijatelj.</p>
<p>Potopljeno: 4 njem. TČ i 1 engl. R.</p>	<p>Hrabrost i upornost ispoljena na obje strane; ipak Englezi su pokazali više hladnokrvnosti u borbi, organizovaniji i bolje manevre izvodili i više saradnje ispoljili. Zato su pobjedili mnogo jačeg neprijatelja.</p>

Naziv akcije i datum	Protivnici i odnos snaga	Uslovi u kojima se odigrala bitka
Bitka kod Rta Antifer 24-30.VIII.44	$\frac{\text{Vel. Brit. — 5 R, 6 FR, 10 TC}}{\text{Njemačka — 2 R, 10 TRO, 40 TC}} = 1 : 2$	U toku šest uzastopnih dana — niz završnih bitaka.

NAPOMENA: Podaci uzeti iz djela Lt. Cdr. Peter Scott: »The ski«, br. 5 i 6/58. Oboje prevod u rukopisu »Mor-

centričnog napada od strane fašističke Njemačke, Italije, Bugarske i Mađarske — ipak samim time nisu eliminirani uslovi za otpor i kasnije sve žešću borbu na Jadranu. Naprotiv, ta borba, pod rukovodstvom druga Tita i KPJ, tek je tada počela, te je zahvaljujući nizu poznatih okolnosti objektivnog i subjektivnog karaktera iz nje nikla i u njenom toku razvila se nova ratna mornarica NOVJ.

Flota bivše Jugoslovenske ratne mornarice (37 ratnih formacijskih brodova) bila je doduše likvidirana u prvih nekoliko dana fašističke agresije, ali je odmah sljedećih mjeseci borba protiv okupatora na našem moru, otocima i na obali iznova počela. U sastav ratne mornarice NOVJ u toku NOB postepeno je ušlo ukupno 95 naoružanih i desantnih brodova i 172 pomoćna broda, od čega je u borbama od početka do kraja NOR ponovno izgubljeno 27 brodova.³⁾ Iako su to bili mali brodovi, naoružani kočari i tunolovci od 30 do 80 tona, ipak su činjenice: prvo, da su oni od 1942 godine do kraja rata izvršili preko 110 akcija u našim vodama protiv okupacijskih pomorskih snaga Italijana odnosno Njemaca, koji su upravo zbog stalno rastuće aktivnosti mornarice NOVJ morali u našim

³⁾ Vidi Vasiljević Jovan, kap. kor.: »Dejstva na Jadranu u NOR« — VIZ JNA, Beograd, 1957 godine; kao i razne brojeve »Mornaričkog glasnika«.

Rezultati	P o u k e
<p>Potopljeno: njem. 2 TRO, 40 BR, 9 DTK, 1 TC, 2 PBR. Englezi imali nekoliko lakše oštećenih brodova.</p>	<p>Moral kod Engleza je sve više rastao; Njemci počeli gubiti moral, strpljenje i vjeru u pobjedu. Zbog toga gubili u posljednjim bitkama, iako jači po odnosu snaga.</p>

batle of the narrow seas«, London, 1945 g. i iz »Przeglad Mornarički glasnik«, 1958 godine.

vodama držati preko 240 ratnih brodova (110 italijanskih i 137 njemačkih) razne vrste, od razarača uključno pa naniže, pored relativno velikih kopnenih i vazduhoplovnih snaga na otocima i obali; drugo, da je RM NOVJ izvršavala uspješno veoma različite zadatke: prevozila manje i veće jedinice NOVJ između obale i otoka u svim pravcima, omogućavala jedinicama NOVJ ili sama vršila diverziske odnosno taktičke desante, napadala neprijatelja na pomorskim komunikacijama duž naše obale potapajući ili zarobljavajući mnogo veće i mnogo bolje naoružane neprijateljske ratne i trgovačke brodove, branila i odbranila s jedinicama NOVJ otok Vis, koji je do kraja rata ostao naša važna baza, te sadejstvovala u završnim operacijama s IV armijom NOVJ u oslobođenju Hrvatskog Primorja, Istre i Trsta.

Van svake je sumnje da se borba ratne mornarice NOVJ mogla ovako razvijati i poprimiti ovakve razmjere i fizionomiju samo zbog vještog korišćenja svojih domaćih uslova i uz postojanje visokog morala naših mornara, koji je proizilazio iz pravilne politike KPJ.

*

Na osnovu svega što je dosad rečeno može se zaključiti:

1. da se, posmatrano iz bilo kog aspekta, opravdava postojanje, a prema razvoju međunarodne situacije i daljnje jačanje i usavršavanje ratne mornarice svake vanblokove, miroljubive zemlje;

2. da bi ona bila u stanju da u slučaju agresije odigra onu časnu ulogu koja joj je namijenjena i to upravo zato i jedino zato što pripada zemlji koja vodi miroljubivu politiku, politiku aktivne koegzistencije;

3. što se tiče taktike, tj. načina kako izvršavati i izvršiti zadatke koji bi iz takve uloge proizišli, sigurno je jedno: ne može se i ne smije se kopirati taktika velikih mornarica; nego treba razvijati i primjenjivati svoju vlastitu taktiku, maksimalno prilagođenu svojim vlastitim uslovima kojima se eventualni agresor, naprotiv, nikako ne bi mogao prilagoditi, upravo zato što je agresor.

(Članak uzet iz »Vojnog dela« br. 1—2/59)

Pukovnik VELJKO MILADINOVIĆ

O BORBENOM MORALU NAŠIH JEDINICA U BICI NA SUTJESCI

I

U rasponu od mjesec dana, posljednjih dana proljeća 1943 godine, odigrala se »najslavnija epopeja NOR-a«. Bio je to, u relativno kratkom vremenskom periodu, baš zato što je bio težak, najbolji ispit rukovodstva NOR-a, vojne organizacije jedinica, njihove doraslosti teškim uslovima borbe, provjera snage i vrijednosti Glavne operativne grupe Vrhovnog štaba i oslobodilačkog pokreta na cijeloj teritoriji Jugoslavije, a naročito moralne vrijednosti jedinica koje su uzele učešća u toj teškoj drami, ispit moralne vrijednosti svakog pojedinca od vojnika do najstarijeg komandanta.

Po približnim podacima u Petoj ofanzivi učestvovalo je oko 120.000 neprijateljskih dobro opremljenih vojnika¹⁾ u relativno odmornim jedinicama, sa bogatim iskustvima, pa i u borbama sa partizanima i na planinskom terenu. Tolikim snagama okupator je postigao odnos 8 : 1, jer su sredinom maja naše snage u 16 brigada imale oko 15.000 ljudi sa oko 4.500 ranjenika i bolesnika. Naprimjer, Prva

¹⁾ U prvom pojasu oko 92.000 vojnika, a na osiguranju pozadine i po dubini oko 30.000 ljudi.

proleterska divizija 15 maja imala je u tri brigade 2.867 boraca i starješina (Prva proleterska brigada 1.145; Treća sandžačka 743; Treća krajiška 979) računajući i oko 300 drugarica.

Materijalno-tehnički odnos bio je još nepovoljniji za naše snage, naročito u naoružanju, sredstvima veze, saobraćajnim sredstvima i sl. Koliku je ulogu u tom odnosu igrala neprijateljska avijacija, koja je vršila intenzivna izviđanja i skoro neprekidna bombardovanja naših nezaštićenih jedinica, ne treba ni naglašavati.

Takav nepovoljan brojni i materijalno-tehnički odnos bio je još pogoršan vanredno velikim fizičkim naporima kojima su bile izložene jedinice Glavne operativne grupe. Njihovi marševi su u to vrijeme bili vanredno dugi i naporan. Prva proleterska brigada izvršila je marš, gotovo bez zastanka, od Bijelog Polja do Čelebića. Ali da je ostalo samo na tome. Trebalo je odmah, po mjeri njihovog pristizanja, razviti bataljone u napad. Sličan slučaj odigrao se i sa bataljonima Druge proleterske, Šeste istočno-bosanske i Majevičke brigade koje su poslije dugih marševa morale 29 maja stupati u borbu i zbaciti Nijemce sa Vučeva i Čureva. Povodom tog događaja koji se odigrao od 28 do 31 maja, kako ističe Kladarin u svojoj knjizi, bili su grčevita borba za vrijeme, »za uspješno i brzo savlađivanje surovog planinskog prostora, kanjonskih rijeka i potoka, a zatim umora i gladi«. ²⁾ Po sačuvanim dokumentima, a naročito po dnevnicima učesnika, jasno se vidi da su tada jedinice iz dana u dan, iz marša prelazile u borbu pa opet na marš, neprekidno bombardovane od neprijateljske avijacije. ³⁾ A u vrijeme borbi na Sutjesci i u toku proboja nije u tom pogledu bilo izuzetaka tako reći ni za jednu jedinicu. Naprotiv, uslovi su postajali sve teži, napori sve veći, a aktivnost neprijateljska sve jača. Takve napore pratilo je nespavanje i umor, a nada sve glad. Na jednom mjestu u svojoj knjizi: »Šesta proleterska istočno-bosanska«, R. Petovar kaže: »Uz to se i

²⁾ Đuro Kladarin: »Slom IV i V okupatorsko-kvislinške ofanzive«, izdanje 1956 godine.

³⁾ Vidi: R. Petovar: »Šesta proleterska brigada«, M. Stijović: »Dnevnik«, V. Dedijer: »Dnevnik II« i dr.

avet gladi nadvila nad brigadom. Komore su četiri dana ostale na Šćepan Polju, jer nisu mogle da pređu preko Pive. Već je prošlo mjesec dana, kako borbe stalno traju, ishrana je bila neredovna, mnoge neprospavane noći — sve je to iscrplo borce . . . Počela se jesti konjetina, jer je hrana zaplijenjena od neprijatelja brzo utrošena. Borci su bili izloženi ogromnim naporima. Samo dnevno preći put od Vučeva do Sutjeske dovoljno je da se ljudi iscrpe, a uz to borba bez odmora i još razni drugi napori«. ⁴⁾

Težinu situacije u kojoj se nalazila Glavna operativna grupa povećavalo je prisustvo bolnice i problem bolesnih i ranjenih. Poznato je da se Bitka na Sutjesci pretvorila u tako tešku bitku i da nam je mogla biti nametnuta upravo radi obaveza prema teško pokretnoj bolnici. Zato se ona po načinu vođenja od strane naših snaga razlikuje od borbi koje su do tada vodile. Ali, nije stvar bila samo u tome koliko je bolnica vezala ruke Glavnoj operativnoj grupi u izvođenju smjelih manevara, tj. u operativnom pogledu, nego i koliko je moralno obavezivala svakog borca i starješinu prema ranjenim i bolesnim drugovima. Da bi se to moglo u potpunosti sagledati treba vidjeti koliko su velike gubitke pretrpjele naše jedinice i u toku Bitke na Sutjesci, jer se takvi gubici moraju odražavati na borbeni moral. Naprimjer, Šesta proleterska istočno-bosanska brigada, prije pokreta na jug — u sastav Glavne operativne grupe Vrhovnog štaba, — imala je oko 600 ljudi, a na teren Istočne Bosne poslije Bitke vratilo se 250. Njen prvi bataljon pošao je sa 180, a vratio se sa 50 ljudi. Majevička brigada je, takođe, pošla sa 600 ljudi, a vratila se sa oko 230. ⁵⁾ Deseta hercegovačka brigada od aprila do pred proboj — početkom juna — imala je 400 izbačenih iz stroja. Ili, naprimjer, samo na Ljubinu Grobu legendarna 2 četa 4 bataljona Četvrte proleterske brigade pretrpjela je tako teške gubitke da je u četi ostalo samo 13 drugova, od kojih nekoliko ranjenih. »Mi smo izgubili dvije trećine ljudstva, ali računajte na nas kao da smo u punom sastavu« — javio je u izvještaju štab 2 bataljona

⁴⁾ R. Petovar: »Šesta proleterska istočno-bosanska brigada«.

⁵⁾ Podaci uzeti iz: R. Čolaković: »Zapisi« IV.

Druge dalmatinske brigade o borbama na D. Barama. Da ne pominjemo i gubitke koje je pretrpjela Treća divizija i bolnica na Sutjesci. Sudbina koju je tada doživjela Treća divizija sigurno je jedna od najtežih u Narodno-oslobodilačkom ratu.

Ovih nekoliko na dohvat uzetih primjera i podataka mogu, samo približno, dočarati kakva je sve naprezanja, fizički i moralno, trebalo savladati, sa kakvim su se sve iskušenjima susretali borci i jedinice u toku Bitke na Sutjesci.

Različiti borbeni postupci jedinica, uzajamna povezanost njihovih napora, vrijednost pojedinih, naročito rješavajućih odluka komandanata, uloga Vrhovnog štaba, posebno Vrhovnog komandanta — druga Tita; zatim ocjena neprijatelja, vrijednost njegovih planova, rad pojedinih njihovih komandi, i na kraju ocjena ostalih okolnosti: operativno-taktičkih, materijalnih, geografskih, ekonomskih itd., koji su imali uticaja na tok i rezultate operacije itd., sve je to do sada analizirano, argumentovano masom dokumenata, posmatrano sa raznih aspekata. Pisano je i o moralnoj vrijednosti jedinica, moralnom faktoru kao jednom od najznačajnijih uslova koji je odlučio ishod Bitke na Sutjesci. O tome i Đ. Kladarin u svojoj knjizi na jednom mjestu kaže: »Ali bitan elemenat njene pobjede bilo je njeno nesalomljivo unutarne moralno-političko jedinstvo. To jedinstvo, proisteklo iz revolucionarne svijesti ljudi i opravdanosti njihove borbe, preovladalo je sve, i težak marš preko surovih i pustih planina, i glad, i fizički umor, i bolest, i svaku malodušnost i strah. Ono je prezrelo smrt po onoj čuvenoj Marksovoj formulaciji za pariske komunare — »Jurišalo se na nebo«.»⁶⁾

Ali, kada se govori o moralnom faktoru, bolje reći kada se govori o borbenom moralu naših jedinica u toku Bitke na Sutjesci, onda bi bilo nepravilno svoditi ga samo na političku svijest ljudi. Pa i kada se govori samo o svijesti ne smije se izostavljati sve ono iz čega je ta svijest rezultirala bez sagledanja koliko drugi različiti ele-

⁶⁾ Đ. Kladarin: »Slom IV i V okupatorsko-kvisl. ofanzive«.

menti utiču na njeno formiranje i snagu ili koliko, pozitivno ili negativno, djeluju na njeno mijenjanje. Jer, ako se pođe od toga da se borbeni moral — ta, kako je već često puta rečeno, tako teško mjerljiva veličina — definiše kao spremnost vojnih kolektiva i pojedinaca da podnesu sve borbene tegobe i izvršavaju borbene zadatke, koji zahtijevaju vanredna lišavanja, nepoznata u mirnodopsko vrijeme, iz unutarnjeg uvjerenja ljudi, to znači da element svijesti mora imati prvorazrednu ulogu. Ali samim tim što je u pitanju borbena situacija pojavljuje se nekoliko elemenata bez kojih ne možemo razumjeti kolebanja u vrijednosti borbenog morala, pa ni njegovu snagu, a prema tome ni sve mjere za njegovo podizanje i učvršćenje. Samo ako se imaju u vidu svi elementi od kojih zavisi borbeni moral (a to se pri dosadašnjim analizama ponekad zanemarivalo), može se ocijeniti njegova snaga koja je u našim jedinicama pokazala svoju vrijednost u toku Bitke na Sutjesci.

Potrebno je podvući da su opšte moralne norme koje su vladale u našem Narodnooslobodilačkom pokretu bile polazna osnova za vrijednost i ocjenu borbenog morala. Takođe je to bila polazna osnova za dalje uticanje na formiranje svijesti ljudi kojoj karakter rata i revolucionarne borbe i stepen uvjerenosti ljudi u njegovu pravednost i neophodnost daje nezamjenjive impulse. Ali kada se govori o vrijednosti borbenog morala treba imati u vidu i atmosferu stvorenu u vojničkom kolektivu i njegov uticaj ne samo u razvijanju određenih saznanja i razjašnjavanja ciljeva borbe, nego i u razvijanju unutarnjih odnosa, drugarstva i uzajamnog povjerenja. U uskoj vezi sa tim su dolazili do izražaja i uloga i ugled starješine, njegov autoritet (što je bilo u zavisnosti od njegovih sposobnosti u rukovođenju), od znanja, a osobito od toga koliko ličnim primjerom služi za ugled mlađima, i od njegovog odnosa prema ljudima. U Petoj ofanzivi se, takođe, pokazalo da su na borbeni moral imali uticaja: uspješno izvršenje borbenih radnji, tradicija jedinice, njegovanje ponosa zbog pripadnosti određenoj jedinici i sl., zatim stepen iskustava iz prethodnih borbi; obučenost

i stepen vojno-stručne spreme, stečene navike formirane u borbi i kolektivnu itd. Pored toga veliki uticaj su imali fizička kondicija ljudi, snabdjevenost jedinica — prema realnim mogućnostima — sredstvima za život i borbu i sl. A pošto svi ti elementi stoje u međusobnom odnosu i zavisnosti trebalo bi ih sve sagledati da bi se mogla dati bar približna vrijednost borbenog morala jedinica Glavne operativne grupe. No, mi ćemo, uslijed ograničenog prostora, razmotriti samo neke od njih.

II

Kad se govori o aktivnosti partiskih organizacija i doprinosu političkog rada na postizanju vanredno visokog borbenog morala, koji su pokazale jedinice Glavne operativne grupe u toku Bitke na Sutjesci neophodno je sagledati ono što je prethodilo tom periodu. I aktivnost partiskih organizacija, i politički rad u jedinicama nastavak su dotadašnje prakse. Izmijenio se samo tempo rada a obim pitanja koja su se tretirala sveo se na najživotnije probleme jedinica.

U jednom naredenju Štaba Prve proleterske brigade, u kome se osvrće na iskustva i nove zadatke, ukazuje se na potrebu pojačanog političkog rada, *prilagođenog stalnim borbama i pokretima* i insistira na kratkim konferencijama, »političkom rasvetljavanju zadataka, unošenje više optimizma, vedrine i borbenosti među borce«.7)

Jedan podatak iz izvještaja Politodjela Treće krajiške brigade takođe govori o vanrednom tempu rada: »U periodu od 20 marta pa do danas (29 maja 1943 g. — V. M.) prisustvovali smo na 72 sastanka. Od toga je bilo 35 partiskih, 12 opšte-političkih, 23 skojevska i 2 sa ženama«.8) Nije ovo ni najbolji ni jedini primjer takve vrste koji govori o intenzitetu rada u to vrijeme.

7) Zbornik dokumenata — tom IV, knj. 14, dokumenat br. 41.

8) Zbornik dokumenata — tom IV, knj. 13, dokumenat br. 130.

Koliko je koja jedinica uspjela da se prilagodi takvom tempu i teškim uslovima rada zavisilo je od iskustva koja su u dotadašnjoj praksi stekli starješine i komunisti. Razumljivo, starije brigade (Prva i Druga proleTERSka) su bezbolnije ostvarile taj prolaz od onih koje su uoči ili tek u samoj ofanzivi imale prva ozbiljna ratna krštenja (Majevička, Treća brigada Devete divizije). No, bez obzira na borbeni staž jedinica, u svima je održano mnogo predavanja, razgovora, diskusija kojima su se objašnjavali ciljevi naše borbe, raskrinkavan okupator i domaći izdajnici, i objašnjavan odnos prema Saveznicima. Uz to je sa starješinama i komunistima, a često i sa svim borcima — na planu ideološko-teoretskog rada — prorađeno po nekoliko tema iz osnova marksizma. Takav prethodni politički rad u svakoj jedinica Glavne operativne grupe i u partiškim organizacijama, znatno je doprineo visokoj političkoj svesti, koja se u punoj mjeri pokazala u toku Bitke na Sutjesci. Naročito u vezi sa tim treba naglasiti koliko je na postojanost borbenog morala i njegovu snagu u jedinicama uticalo razumijevanje tadanje međunarodne situacije. Naime, bilo je jasno da nepr. ofanziva nije bila toliko izraz uspona snaga fašizma koliko posljedica njegovih slabosti. Odatle je i svijest o ulozi i značaju jedinica Glavne operativne grupe djelovala kao posebno značajan faktor. Među onim što je podizao umorne i pregladnjele jedinice da učine nove napore, da prevaziđu same sebe u izdržljivosti, otporu i junaštvu, bilo je i saznanje o tome šta bi značio poraz u momentu kada snage fašizma slabe — i koliko bi on otežao, pa čak i doveo u pitanje, ciljeve koji su bili već sasvim bliska perspektiva. Drug Tito je povodom godišnjice Druge proleTERSke brigade, govoreći o njenim glavnim odlikama rekao da su to »Prvo, vjernost i ljubav prema stvari za koju se bori, a to je sloboda naroda, bratstvo i jedinstvo naroda, pravednija i sretnija budućnost; Drugo, to je neodoljiva mržnja ne samo prema okupatoru već i prema svim izdajnicima našeg naroda; Treće, to je hrabrost, disciplina koja se sve više pojačava, međusobna ljubav boraca, komandira, komandanata i političkih komesara i konačno spremnost da se izvrši svaki

pa i najteži zadatak.«⁹⁾ Moglo bi se sa pravom reći da su to bile odlike i svih drugih jedinica Glavne operativne grupe. Ali zaslužiti takvu ocjenu nije bilo lako. Prethodio je tome dug borbeni put i intenzivan, organizovan rad u jedinicama.

Kao sastavni deo takvog političkog rada i djelatnosti partiskih organizacija na objašnjavanju ciljeva borbe, razvijanju mržnje prema okupatoru i njegovim slugama i sl., i kao njegova dopuna, bilo je neprekidno objašnjavanje neposrednih zadataka jedinica, istinito prikazivanje teškoća sa kojima će se ljudi sretati i otvaranje perspektive da se zadaci mogu izvršiti, ma i pod najtežim uslovima.

U tom pogledu, svaki iole iskusan starješina, držao se određenih principa čiju vrijednost je potvrdila praksa.

a) Za svaki zadatak, kad god je to bilo moguće, radilo se o grupi boraca ili cijeloj jedinici, najčešće bataljonu i četi, a ponekad i brigadi, pored kratkog naređenja (zapovjesti) nije se propuštalo i da se ne *objasni* značaj pretstojeće akcije (napada, odbrane, marša, izviđanja i sl.). Tako, naprimjer, u napadu na Balinovac, u kritičnim momentima pred proboj iz okruženja na sjever, komandant Prve proleterske brigade našao se, na domak neprijatelju, u streljačkom stroju zajedno sa borcima i ostalim starješinama. Oklijevanju nije bilo mjesta i komandant se brzo odlučio: naredio je bataljonima da se razviju, ali nije propustio da kaže da od uspjeha brigade zavisi i sudbina bolnice, Vrhovnog štaba i ostalih jedinica.¹⁰⁾ Tako se radilo u svakoj jedinici i gotovo u svim prilikama. Bilo je to nepisano pravilo na koga je rijetko koji starješina zaboravljao.

Takav način rada bio je prirodna posljedica karaktera naše armije, osnova na kojima je ona stvorena. Oborena praksa sukobila bi se sa logikom koja je vladala u jedinicama. Zato su se takve pojave u ratnoj praksi brzo i

⁹⁾ Tito: »Stvaranje i razvoj JNA«.

¹⁰⁾ Taj događaj pominje se u nekoliko knjiga: V. Dedijer u Dnevniku II, Đ. Kladarin »Slom IV i V ofanzive«, M. Bojić u Dnevniku, R. Čolaković u Zapisima. U pojedinostima ima razlika u opisivanju, ali je događaj u cjelini dat ujednačeno.

otklanjale, jer dobrovoljno regrutovane jedinice sa velikim brojem kadrova, prekaljenih u predratnoj revolucionarnoj borbi Partije mogle su ispoljavati stvaralačku inicijativu u izvršavanju svakog zadatka samo ako je svakom čovjeku bila poznata smisao i svaka pojedinost tog zadatka.

b) Takvo objašnjavanje svakog zadatka moralo se temeljiti na istinitim činjenicama, a to je značilo ne skrivati teškoće od ljudi. Naprotiv, uvijek su smjelo predočavani svi naponi i opasnosti, zahtijevana odricanja i požrtvovanja. Bio je sasvim običan slučaj da u danima najžešćih borbi starješine traže dobrovoljce, ističući da je u pitanju zadatak sa koga se može i nevratiti.

Upozorenje ljudi na sve teškoće samo po sebi bilo je priprema da se do maksimuma založe i da ne budu iznenađeni veličinom napora, gladovanja, težinom gubitka.

c) Međutim, ovakva objašnjenja ne bi odigrala svoju ulogu ako ne bi potsticala na optimizam i aktivnost, ako ne bi otvarala perspektivu i vjeru da je moguć izlaz i iz najteže situacije.

Na jednom mjestu u svojoj knjizi »Slom 4 i 5 okupatorsko-kvislinške ofanzive«, Đ. Kladarin o tome kaže: »... ni jedna jedina jedinica, ni najmanje organizovana grupa nije se predala neprijatelju! Sve što je neprijatelj zarobio bili su ranjenici, bolesnici ili potpuno iznemogli i izgladnjeli ljudi, koje je fizička snaga sasvim ostavila.«¹¹⁾ U istoriji ratova nema mnogo takvih primjera, a ovi naši bili su mogući jer je u svakoj jedinici vladalo uvjerenje da se izlaz mora tražiti i uvijek može naći iz svake situacije. U jednom izvještaju iz tog perioda se kaže: »Naše borce ne zabrinjava neprijatelj, niti njegova nadmoćnost u oružju... Oni smatraju velikom slabošću požaliti se ma kome na glad ili umor.«¹²⁾ Takva vjera kod ljudi u vlastite snage, temeljila se na optimizmu baš onda kod je on bio najpotrebniji — kada ga je objektivno bilo najteže postići.

¹¹⁾ Đ. Kladarin: »Slom I V i V okupatorsko-kvislinške ofanzive«.

¹²⁾ Zbornik dokumenata Narodnooslobodilačkog rata, Tom IV, knj. 13, dokum. br. 308.

O raspoloženju ljudi tih dana govori i pismo mladog borca zabilježeno u Dnevniku druga Milosava Bojića. Taj borac koji je kratko vrijeme prije početka ofanzive došao u jedinicu, piše svojim roditeljima: »U početku mi je bilo teško, činilo mi se kako me svakog trenutka očekuje smrt, ali to je brzo prošlo. Sada sam mnogo sigurniji... Čini mi se da nikad neću poginuti, da ću se živ vratiti. Budite sigurni u to... Opkolili su nas sa svih strana. Očekujemo da ćemo ih za nekoliko dana razbiti... Nadam se da će rat biti skoro završen«.

Kakav kontrast prema raspoloženju, koje se takođe vidi iz pisma, pisanog istih dana, nekoliko kilometara dalje, neprijateljskog vojnika Vilka Falkonija iz Dubrovnika, mobilisanog od njemačke jedinice: »...nikad mi nije bilo tako teško — piše on. Šta ti misliš, tri dana i noći marširati po tim prokletim planinama sa strojnicom na ramenu. Kiša, snijeg i bura te prati. Iz vana si mokar, a iznutra oznojen, noge ti klecaju od napora i umora. Prokleo sam tada onaj čas kada sam se rodio«.¹³⁾

III

Iako su problem discipline i rad na razvijanju hrabrosti bili povezani sa političkim ciljevima borbe, za njenu neophodnost i pravednost, nikako se ne može tvrditi da je samo politički rad na objašnjavanju neophodnosti čvrste discipline u našim jedinicama ili na razvijanju i poticanju hrabrosti doprinio atmosferi koja je vladala u jedinicama, jer je primjer starješine, komuniste ili bilo kog disciplinovanog i hrabrog borca nekad značio više od svih objašnjenja i propagandne djelatnosti. Jer, kao što je već rečeno, kada se govori o unutrašnjem učvršćenju jedinica, o podizanju borbenog morala njihovog sastava, nemoguće je odvojiti politički rad od ostalih mjera i postupaka starješina i partiskih organizacija. Prateći rad u jedinicama u toku ofanzive po malom broju originalnih dokumenata — ali zato sa nešto više dnevničke i memo-

¹³⁾ V. Dedijer: Dnevnik II, str. 308.

arske literature — može se uočiti određen niz postupaka starješina i komunista, mjera kolektiva i organizacija, koji uz politički rad otkrivaju i svu složenost uticaja različitih faktora na podizanje borbenog morala.

Interesantna je pojava, recimo, za neke jedinice u Petoj ofanzivi, da je od 15 maja pa do proboja na komunikaciji Kalinovik — Foča, kod Miljevine, bilo veoma rijetkih slučajeva samovoljnog udaljavanja iz jedinice i daleko manje nego po završenom probou kada je situacija i u pogledu ishrane, odmora i borbenih uslova uopšte bila mnogo lakša nego do tada. Tek poslije proboja se u nekim naređenjima štabova insistira na »strogim mjerama za sprečavanje samovoljnog udaljavanja« (naročito se podvlači uloga starješina najnižih jedinica), zabranjuje navraćanje u kuće sem patrolama i intendantskim organima »koje snabdjevati potrebnim ovlašćenjima«.

Ovo se može objasniti samo time da je cjelokupan rad part. organizacija, SKOJ-a, starješina, komandi i svih faktora koji su na to uticali dao izvrsne rezultate, jer su i pojedinci i jedinice izdržali baš onda kada je bilo najteže.

Tako se tek poslije prvog marša od ceste Kalinovik — Miljevina, kada je jedini kontakt sa neprijateljem bilo smanjeno dejstvo njegove avijacije, kada ljude više nije pritiskivala misao da su u okruženju, iz 6 beogradskog bataljona 1 proleterske nekoliko boraca pokazalo nedisciplinovanost i odvojilo od svoje jedinice (nije se radilo o bjekstvu kućama, a još manje o predavanju neprijatelju, nego o zaostajanju i priključivanju jedinicama koje nisu bile u sastavu Glavne operativne grupe Vrhovnog štaba). A karakteristično je da su borci iz tog istog bataljona ranije, kada je situacija bila takoreći bezizlazna, išli duboko u neprijateljski raspored iz Suhe prema Vrbnici i Miljevini i po izvršenom zadatku vratili se u svoju jedinicu.

Kada je već u pitanju samovoljno udaljavanje iz jedinice, potrebno je nešto reći o negativnim primjerima i svemu onom što je otežavalo borbeni moral jedinice, tj. o svemu što je trebalo savladati da bi se stvorio visok borbeni moral. Postoje i objektivni razlozi zbog kojih se

o tome do sada nije mnogo pisalo. Svima nam se činilo da bi se time pomutila sjećanja na ono besprimjerno junaštvo, gotovo nemoguće i nadnaravne napore koje su jedinice činile u Petoj ofanzivi — na dane epopeje — da bismo se time ogriješili o slavu jedinice, o uspomene na plejadu hrabrih junaka. Ali ako se trezveno razmisli, preovladavanje ljudskih slabosti koje su dolazile do izražaja savlađujući ih u sebi, borbom protiv njih međusobnim pomaganjem boraca, kolektivom, uticajem starješine, ustvari se još više povećavali vrijednost svake jedinice. Prirodno je da su uz zadivljujuću svijest, junaštvo, požrtvovanost, drugarstvo i druge odlike naših jedinica iz objektivnih razloga ponekad morali doći do izražaja i pojave straha, egoizma, pa i besperspektivnosti. A veličina uloge partiskih organizacija i starješina u vaspitnom radu sa ljudima, pored ostalog, ogleda se i u njihovoj sposobnosti za preovladavanjem i suzbijanjem svih tih slabosti i negativnih pojava.

Ako se analiziraju određene mjere u jedinicama za održavanje stalne aktivnosti kod ljudi, sagledaće se i neke negativne pojave, kao što je apatija kod jednog broja ljudi, stalno ispoljavanje želje za jelom i sl. Baš stalna težnja da se takve pojave otklone u jedinicama dala je dosta primjera i iskustva. Kao što je princip stalne aktivnosti u operativno-taktičkom pogledu imao svoje različite vidove, naprimjer, ne dozvoliti neprijatelju da i jednog trenutka ostane na miru, i na taj način mijenjati nepovoljan brojni odnos u korist slabijeg (jedna brigada brzim i smjelim manevrima predstavljala je za neprijatelja više od njene stvarne brojne jačine) — tako je i on u okvirima jedinice imao određen doprinos na održavanju borbenog morala. Naoko su to mala i neznatna iskustva, ali itekako vrijedna. Naći se, recimo, na položaju i iščekivati napad neprijatelja, danju, kada neprijateljska avijacija traži i najmanji podatak o prisustvu naših snaga, gladan i sa malim izgledima da će se ljudi do sita najesti, naporno je. Teže utoliko ako je čovjek ostavljen sam sebi, ostavljen svojim mislima. Pametno usmjeriti aktivnost ljudi u takvim momentima značilo je otkloniti misao

na jelo, na težinu situacije. Koliko je mnogo značilo kad se po malim grupama, već prema tome koliko je to borbena situacija dozvoljavala, zajednički čitala dobra knjiga iz četnih biblioteka, razgovaralo o pročitanoj knjizi, ili diskutovalo o članku iz »Proletera« ili iz brigadnih novina, makar i starih, koliko je bilo korisno da se zaposle ljudi na uređenju lične opreme i naoružanja i sl. Svaki takav rad ili postupak odvraća od sumornih misli i održava zdravo raspoloženje u kolektivu. Gdje toga nije bilo lakše je moglo da se ispolji sve ono što je moglo negativno da utiče i oslabi snagu jedinice.

Kada je riječ o postupcima i radu starješina onda među najznačajnije, svakako, spada sve ono što je činjeno u pogledu *brige prema ljudima*. I ovim povodom se može reći da je ispoljena briga prema čovjeku, njegovim potrebama, odavanje dužnog poštovanja prema ličnosti svakog pojedinca, baš zbog teških uslova, bilo od znatno veće uloge nego inače. Nije ovdje u pitanju samo odnos prema ranjenim i bolesnim drugovima — problem na kome je strepio svaki naš starješina i borac. To je bio jedan od vidova brige za čovjeka i to takav u kome je plemenito žrtvovanje, plaćeno velikom cijenom, donijelo vanrednu moralnu pobjedu koja se odrazila ne samo u snazi jedinica Glavne operativne grupe, nego je bila moralni kapital za NOR u cjelini. Tu se ne radi samo o odnosima, između starješina i boraca koji su svojim duhom otklanjali svaku mogućnost nesporazuma — naravno uz izuzetke — što je proizilazilo iz činjenice da su starješina i borac zajednički dijelili nevolje i radost, niti o tome koliko je borac, zbog duha odnosa u jedinicama bio u mogućnosti da otvoreno kaže šta misli o postupcima komandira, a to je ne samo pozitivno djelovalo na starješinu, nego je svakako podizalo autoritet njegovih primjedaba upućenih borcima. U svakoj jedinici neposredna briga za čovjeka značila je stalan napor starješine da se ublaže oskudice u svakom pogledu. A nemaštine i napora bilo je tada u jedinicama na pretek. Mogućnosti da se nedostaci u hrani, municiji, oružju, nadomjestu i obezbijedi odmor,

pa i minimalan, gotovo nije ni postojalo. One su iz dana u dan bivale sve teže i teže.

Takvi teški uslovi dovodili su u nekim jedinicama do pojava koje su samo još više otežavale situaciju, ali je na njih oštro reagovano. U jednom dokumentu iz 1 divizije, u početku ofanzive (19 maja), govori se o pojavi uskogrudog gledanja na ratni plijen: »Vrhovni štab nas je upozorio i na to da je jedna od dužnosti štaba divizije da te suviše velike razlike izravna (razlike između pojedinih brigada u pogledu naoružanja, a naročito municije — V. M.). Mora se priznati da po tom pitanju postoji velika uskogrudost u našim jedinicama i kod naših starješina. Još uvijek je teško dobiti dio naoružanja i municije — sem one koja se smatra suvišnom — od jedinice koja raspolaže većim količinama. Ovoj pojavi koja nikako ne odgovara stepenu razvoja naše vojske treba odlučno stati na put i postići koreniti preokret. Potrebno izjednačenje narediće štab divizije, ali težište pitanja nije u tome, nego *vaspitanje ljudstva i starješina* u širem i, na kraju krajeva, realnijem duhu. Do sada se između ostalog ta uskogrudost i suviše često shvatala sa šaljive strane i kao naročita dovitljivost koja se priznavala kao neka vrлина.«¹⁴⁾ I na ovom problemu se vidi da je trebalo voditi borbu i preovladivati i subjektivne slabosti i pojave, koje su otežavale i onako tešku situaciju.

Kada je u pitanju briga za ljude i međusobni odnosi uopšte, tada iskustva govore da nije bilo važno samo to koliko se stvarno brigom starješine, pa i za malo, poboljšao položaj čovjeka, koliko da ljudi vide da je učinjeno sve što je moglo da se učini u njihovom zbrinjavanju. »Pa i onda kada nije bilo moguće, uprkos krajnjeg zalaganja, bitno poboljšanje tih uslova, samo uvjerenje boraca da se o njima vodi briga, da se preduzima sve što se može, pozitivno je djelovalo na njihovo raspoloženje i uticalo na podizanje njihove spremnosti da se teškoće savladaju.«¹⁵⁾

¹⁴⁾ P. Morača: Studija o odbrani — u rukopisu.

¹⁵⁾ Zbornik dokumenata Narodnooslobodilačkog rata, Tom IV, knj. 13, dokumenat br. 100.

Ljudi nisu ili su rijetko negodovali kada su ostajali gladni, ili bez drugih osnovnih potreba, ali su to činili ako nije sve učinjeno da im se olakšaju napori i teškoće.

I njegovanje *požrtvovanja i uzajamnog povjerenja* boraca i jedinica, taj neophodni element snage jedinice, moralo je neminovno da bude potsticano radom starješina i partiskih organizacija, njihovi postupci i mjere morali su biti usmjereni ka tom cilju. Pomoći drugu do sebe, jedinici na koju se naslanjaš ili koja je u opasnosti, bilo je ne samo parola na koju se ni jednog trenutka nije zaboravljalo, nego uslov uspješnog vođenja borbe, prema tome i uslov opstanka.

Razvijati takve odnose među borcima i između jedinica nije bilo teško, jer je svaki dan donosio nove slučajeve koje je samo trebalo učiniti dostupnim jedinicama pa da vaspitno djeluju. U izvještaju o vojnim akcijama jednog bataljona 3 krajiške brigade za period od 15 do 31 maja 1943 godine, pored ostalog, stoji: »Nakon što je porušen most (na Tari — V. M.), ostao je drug Mile Vukša iz druge čete spavajući na desnoj obali rijeke, a drug Dane Ivančević koji je pokušao da prepliva rijeku kako bi ga spasio, utopio se, dok se o Milu Vukši ništa ne zna. Neprijatelj je pokušao da pređe rijeku, ali su ga naše jedinice odbile.«¹⁶⁾ Štur detalj iz petnaestodnevnog ratnog izvještaja kome nije potrebna ni riječ objašnjenja.

O uzajamnoj pomoći jedinica isto tako govori pismo komandanta i komesara 7 baniske divizije 5 bataljona 4 brigade: »Na našem putu iz Crne Gore u Istočnu Bosnu, probijajući se pod najtežim okolnostima kroz neprijateljske linije, vi ste nas prihvatili u najtežem momentu na rijeci Hrčavki (bataljon se nalazio na položaju na Tisovom Brdu. Da tada nije uspostavila kontakt sa prvom grupom, ko zna kakve bi sve nove muke 7 divizija još morala da podnese — V. M.). Vaše junačko držanje i drugarska pažnja prema našoj diviziji potstiču sve naše borce i rukovodioce i mi vam se u ime naše divizije zahvaljujemo«.

¹⁶⁾ Zbornik dokumenata Narodnooslobodilačkog rata, Tom IV, knj. 13, dokumenat br. 140.

O tom istom događaju u jednom članku potporučnik Jasna Bulatović piše: »Peti bataljon je ostao u zaštitnici. Iza njega bila je u pokretu VII banijska. Kada se bataljon probio neprijatelj poče strahovito da tuče VII diviziju. To ne smije da se dozvoli. I komandant Boško rasporedi bataljon ne čekajući naređenje od brigade, sa riječima: makar izginuli svi do posljednjeg moramo održati položaj dok zadnji dijelovi VII banijske ne pređu«. ¹⁷⁾

Pored ovih postupaka i mjera koji su imali odraza na borbeni moral u jedinicama Glavne operativne grupe, zaslužuju istu takvu pažnju naročito oni postupci i mjere koji su bili usmjereni na razvijanju pozitivnih osobina. To što su pomenuti samo problemi razvijanja aktivnosti, brige o ljudima i požrtvovanje i uzajamna pomoć između jedinica i boraca, ne znači da su oni i najznačajniji. Uloga i primjer starješine mogao bi se staviti i ispred njih. U isti red sigurno ulaze i postupci na njegovanju zdrave šale za razvijanje vedrog raspoloženja u jedinici i slično.

*

Sve je ovo samo dio problema o borbenom moralu koji se nameću u proučavanju građe za period Pete neprijateljske ofanzive. Svako od područja rada u tom domenu: politički rad, rad partiskih organizacija i uticaj kolektiva, djelatnost i postupci starješina, svako od njih zaslužuje detaljnu analizu. Zato su neki značajni momenti za razumijevanje vrijednosti borbenog morala i pouke koje rezultiraju iz tog perioda ili samo uzgred pomenuti, ili o njima čak nije ni bilo riječi. Naprimjer, od kakvog je vanrednog značaja za borbeni moral jedinica bio njihov sastav, a naročito u pogledu broja komunista — po nekim podacima oko 55% svih pripadnika u jedinicama bilo je organizovano, a među njima jedan broj onih koji su se još u školi predratnog revolucionarnog rada očeličili u prekaljene borce, čija je prava vrijednost došla do punog

¹⁷⁾ »Tri godine borbe IV proleterske brigade«, izdanje »Prosveta«, 1945.

izražaja u NOR-u! Takođe nije pomenuto od kakve je važnosti u tom pogledu spremnost naroda za borbu, kakav je pozitivan uticaj na borbeni moral jedinica imao odnos pozadine prema vojsci i slično.

Ali nije ni bila svrha ovog napisa da uđe u sve probleme, nego da neke od njih samo načne, ili ukaže na potrebu da se o njima diskutuje. Jer za detaljnu obradu svakog od njih sigurno je potrebna posebna studija, čime bi bilo upotpunjeno i izučavanje Pete ofanzive u cjelini.

(Članak uzet iz »Vojnog dela« br. 6/58)

General-potpukovnik JEFTO ŠAŠIĆ

RAD KPJ NA VOJNIM PITANJIMA 1919 — 1941

Istorija socijalističkog pokreta naroda Jugoslavije nerazdvojno je vezana sa međunarodnim socijalističkim pokretom u kojem, nekiput decenijama u zajedničkoj organizaciji, naša socijaldemokratija učestvuje preko mnogih akcija i kroz razne oblike.¹⁾ Socijalistička radnička partija Jugoslavije (komunista) stvorena je 1919 g. od pojedinih socijalističkih, socijaldemokratskih partija i grupa jugoslovenskih naroda, sa svim prednostima i nedostacima prethodnog razvitka. Otuda i u vojnom pitanju, kome su ove socijaldemokratske partije prilazile na razne načine, ali sa antimilitarističkih pozicija — KPJ ima tradicija još pre 1919 godine.

Stavovi u vojnom pitanju koji su dominirali u socijaldemokratskim partijama pojedinih zemalja, naročito Austrije, Nemačke, Rusije i Francuske itd., imali su neposredan i posredan uticaj na socijaldemokrate i u južno-slovenskim zemljama.

Borba proletarijata i njegov sve snažniji razvitak i uticaj postali su ozbiljna pretnja militarizmu koji je bur-

¹⁾ Do 1918 godine pojedine socijaldemokratske partije jugoslovenskih naroda delovale su bilo samostalno, na političkoj platformi izgrađenoj na osnovu odluka Druge internacionale (Srbija), bilo u sastavu drugih socijaldemokratskih partija (austrijske, mađarske itd.).

žoazija evropskih zemalja uvodila. Iz te borbe se razvijao borbeni antimilitarizam zasnovan na programskim načelima »Komunističkog manifesta«. On se začinje na Lozanskom kongresu Internacionale (1867) i na dnevnom je redu svih njenih budućih kongresa. Na stajaću vojsku se gleda kao na negaciju demokratskog i republikanskog duha, zahteva se njeno ukidanje i uvođenje opšteg naoružanja naroda. To posebno ističe Pariski kongres (1889). Na svim tim kongresima rađaju se taktika i stav proletarijata prema vojnoj organizaciji. Od 1900 godine proletarijat sve više sagledava odlučnu ulogu vojske u ostvarivanju svojih ciljeva. U diskusijama o oblicima borbe i taktici ispreplitala su se i postepeno diferencirala revolucionarna i reformistička gledanja na vojsku i vojno pitanje. Mnogi radnički vođi sve više dolaze do zaključka da zadatak proletarijata nije da demokratizuje vojsku, nego da je slomi kao deo buržoaskog porobljivačkog aparata; otuda radničke mase treba da radom u vojsci vode borbu protiv vlada i militarističkih vrhova.²⁾

²⁾ S tim u vezi karakteristične su i akcije socijalista u jugoslovenskim zemljama. Tako, naprimer, slovenački napredni predstavnici učestvuju na socijalističkom kongresu u Beču 1864 godine i ističu zahtev da se ukine stajaća vojska. Međutim, kasnije, 1896 godine, osniva se u Ljubljani Jugoslovenska socijaldemokratska stranka, kao slovenačka socijalistička partija, koja u odnosu na vojno pitanje sve do 1918 godine uglavnom ostaje na pozicijama reformista. U Hrvatskoj socijaldemokratska stranka zauzima antimilitaristički stav i postavlja zahtev za »ograničenje militarizma i za demokratizaciju vojske«. U toku balkanskih ratova su hrvatski socijaldemokrati izdali deklaraciju protiv imperijalističke politike Austro-Ugarske, koja poseže za osvajanjem Balkana.

Dimitrije Tucović 1910 godine na Kongresu Internacionale u Kopenhagenu, govorio je o borbi protiv srpskih šovinista i militarista, ali je ukazivao i na neinternacionalističke stavove drugih partija, posebno austrougarske, koja ih je ostavila same, ne pokrećući bečke mase u znak solidarnosti (»...dužnost zastupanja prava naroda na samoopredeljenje bila je sa njihove strane gotovo sasvim zanemarena«). I inače je srpska socijaldemokratija osuđivala »svoju« buržoaziju za osvajačke namere prema Albaniji i Makedoniji tražeći federaciju balkanskih naroda. U osnovnim pogledima i stavu prema vojnom pitanju, srpski socijalisti bili su, doduše, pod uticajem Druge internacionale, ali njene

U toku Prvog svetskog rata, pod uticajem socijalističke levice i proglasa iz Cimervalda, koji je potpisala i srpska socijaldemokratska partija, razvio se i u našim zemljama snažan pokret protiv rata. On je početkom 1918 godine dostigao u južnim delovima Austro-Ugarske takve razmere da je u našim krajevima bilo blizu 200.000 ljudi koji su obrazovali takozvani zeleni kadar.³⁾

Protivravno raspoloženje je naročito zahvatilo mornaricu. Pobuna u Boki Kotorskoj početkom februara 1918 godine na oko 40 ratnih jedinica, javila se kao odjek Oktobarske revolucije. Centralni komitet pobunjenih mornara je zahtevao, između ostalog, mir, demobilizaciju vojske, osnivanje dobrovoljne milicije i pravo naroda na samoopredeljenje. Pobunjeni mornari su izjavljivali da za slabo stanje u vojsci nisu krivi oficiri, nego sistem koji vlada u državi, te ga, kao i u Rusiji, treba srušiti. Dakle, bokokotorski događaji pokazuju da je posredi bila pobuna socijalističkog karaktera, u kojoj su pripadnici naših naroda bili glavna snaga.⁴⁾

Takvi i drugi događaji karakterišu stanje u našim zemljama već krajem Prvog svetskog rata, pred stvaranje državne zajednice svih naroda Jugoslavije.

Sa završetkom rata otvara se nova epoha zajedničkog života naših naroda. To je u isto vreme epoha i zajedničke revolucionarne borbe koja počinje odmah posle 1918 godine.

levice, pa su im ocene mnogih pitanja bile pravilne. Drugačije je stanje u ostalim organizacijama: u Sloveniji, Hrvatskoj i Slavoniji, Dalmaciji, Istri, Vojvodini i Makedoniji.

Pošto su mnoga socijaldemokratska rukovodstva bila zabranjena u Prvom svetskom ratu, to nisu zauzela određene stavove mimo onih pod uticajem austrijskih i nemačkih socijaldemokrata.

³⁾ Zelenokadrovci su boravili u šumama formirani u manje vodove, a u slučaju većih potera ujedinjavali su svoje snage i uzajamno se podržavali.

⁴⁾ Takav karakter pobune potvrđuje i zabrana njene proslave. Do 1928 godine je bivša ratna mornarica slavila pale mornare kao heroje, a tada je ministar Hadžić zabranio bilo kakvu proslavu u vezi sa pobunom u Boki i odlaženje na groblje streljanih.

*

Situaciju u Jugoslaviji posle Prvog svetskog rata karakteriše znatna ratna opustošenost, poremećenost privrede, revolucionarno stanje stvoreno pod uticajem Oktobarske revolucije u Rusiji, besposlica i glad. Uspesi Oktobarske revolucije snažno su odjeknuli u našim zemljama, u koje je uz to iz neposrednog susedstva dopirao i eho borbe što ju je vodila mađarska Komuna. Spremnost naših masa na revolucionarnu akciju ogledala se, između ostalog, u pristupanju velikog broja ljudi u organizacije partije i sindikate. Naporedno se razvijaju revolucionarni pokret proletarijata i nacionalno-revolucionarni i agrarni pokreti seljačkih masa. Buržoazija pojedinih naših zemalja veoma brzo stvara savez protiv revolucionarnog pokreta masa, koje su tražile pre svega demokratsko uređenje zemlje i rešenje: nacionalnog pitanja, zaposlenosti, problema gladi i agrarnog pitanja. Vojska ugušuje pokrete bezemljaša, kao što u krvi ugušuje u Crnoj Gori i pokret protiv prisilnog ujedinjenja. U Zagrebu je krvavo ugušena pobuna dela domobranske vojske.

U takvom opštem stanju sazvan je Kongres ujedinjenja i stvorena Socijalistička radnička partija Jugoslavije (komunista).

U rezoluciji donetoj na Kongresu pored ostalog (ocene političkog stanja, traženja slobode govora i štampe itd.), osuđuje se policiski i vojni teror, brutalnost u gušenju revolucionarnih pokreta naših naroda, koju režim sprovodi, a ustaje i protiv kontrarevolucionarnih namera prema sovjetskoj republici i revoluciji u Mađarskoj. Tadašnja vlada je, naime, pripremala vojnu intervenciju protiv mađarske Komune, ali su se radnička klasa i radne mase Jugoslavije odlučno suprotstavile toj nameri.⁵⁾

⁵⁾ To je došlo osobito do izražaja u generalnom štrajku uleto 1919 godine (20 i 21 jun) i u nizu lokalnih pobuna, kao što je ona u Subotici, krvoproliće u Trbovlju, krvavi događaji na Zaloškoj cesti u Ljubljani. Ovakvih pojava je bilo i u Hrvatskoj, osobito u Varaždinu, gde je posle puškaranja s vojskom koje je trajalo četiri sata oslobođeno trista uhapšenih zagorskih seljaka. U Zagorju su u to vreme stalno izbijali lokalni seljački ustanci i napadana vlastelinska imanja.

Vlada je terorističkim merama slomila štrajk i pobune i u tome su vojska i žandarmi odigrali krvavu ulogu. Priпадnici vojske i žandarmi hvatali su železničare i pod pretnjom bajoneta gonili ih na rad.

Očigledno je da je takav opšti otpor prisilio vladajuće krugove da odustanu od slanja jedinica u Mađarsku radi gušenja revolucije. Mnoštvom proglasa komunisti se obraćaju vojnicima s pozivom da se odupru svojim naredbodavcima i odbiju da učestvuju u gušenju revolucionarnih pokreta.

U jednom proglasu se pored ostalog kaže: »Vaše vođe oficiri . . . zavedoše vas . . . okrenite puške protiv onih koji vam zapovedaju. Oslobodite se. Uzmite vlast u svoje ruke. Stvarajte vojnička, radnička i seljačka veća.«⁶⁾

Aktivnost delegata i učesnika Prvog kongresa posle njegovog završetka bila je velika. Tako, naprimer, delegati iz Novog Sada preduzimaju mere protiv marša na mađarsku prestonicu. Održavaju se sastanci s vojnicima u socijalističkim domovima u Vojvodini, vode se rasprave protiv militarizma, propagiraju socijalističke ideje. U leto 1919 godine rasturaju se po Beogradu leci kojima se vojnici pozivaju da napuste kasarne, da odu kućama i tamo, zajedno s narodom i s oružjem u ruci, dižu revoluciju. U isto vreme se u nekim garnizonima osnivaju tajna vojna veća — naprimer, u Osijeku, Zagrebu, Sarajevu i Petrovaradinu. Proglasi pozivaju da se osnuju radničko-seljačka vojna veća, da se ne ide u vojsku i da se u samoj vojsci otkáže poslušnost. Tako je u 41 pešadiskom puku u Osijeku osnovana »Crvena garda«. U Primorskoj diviziji u Dubrovniku vojnici otkazuju poslušnost odbijajući da se transportuju u svoje garnizone i tražeći da se puste kućama. U Mariboru, u 45 i 36 pešadiskom puku, konjičkom puku i haubičkom divizionu, bilo je šest poginulih i petnaest ranjenih. Početkom 1919 godine u demonstracijama u pojedinim varošima Crne Gore ističu se parole protiv militarizma i imperijalizma.

Buržoaski vlastodršci su brzo shvatili ozbiljnost situacije i značaj ovih događaja. Već novembra 1919 godine

⁶⁾ Letak CK od marta 1919 godine.

preduzimaju se mere protiv »boljševizma« da ne bi »prodro u vojsku«. Ukazuje se na agitaciju bivših pripadnika Dobrovoljačkog korpusa u Rusiji, koji su »nadahnuti boljševizmom«, i naređuje da se svi učesnici Oktobarske revolucije liše slobode.⁷⁾ Ministar vojske Bojović opominje da treba preduzeti sve »za spas otadžbine«.

Slom generalnog štrajka i poraz bavarske i mađarske komune uticali su, svakako, na opadanje revolucionarnog raspoloženja u našoj zemlji, ali osnovni uzrok tome je neu-mešnost Partije da organizaciono i akciono koristi revolucionarno raspoloženje, dok se, međutim, buržoazija brzo snašla i preduzela mere.

Iz svih ovih aspekata treba gledati na stav Partije u vojnim pitanjima, osobito ako se zna da su kod jednog broja partiskih funkcionera preovlašivali taktičko-akcioni pogledi i stavovi socijaldemokrata i da je Partija organizaciono i programski po nizu pitanja imala nejasne stavove. Ova će je pojava i dalje pratiti u njenom razvitku i borbi čitav niz godina.

Drugi (Vukovarski) kongres, održan u leto 1919. godine, pretresao je i vojno pitanje. On ukazuje da je cilj Partije da osnuje narodnu i crvenu vojsku. U narodnu vojsku, prema zaključcima Kongresa, uključili bi se svi radnici i siromašni seljaci koji su sposobni da nose oružje. Njen je zadatak da »obezbedi tekovine radničke države i konačnu pobedu socijalizma«. *Crvena vojska* bila bi *aktivni* deo narodne vojske. Zadatak joj je da bude veran čuvar revolucije, da se bori »protiv svih kontrarevolucionarnih zavera, atentata i napada«. Ističe se zahtev za izbornost starešine u vojsci.

Iako se vreme kada je održan Drugi kongres karakteriše time što se gotovo sav proletarijat nalazi na strani KPJ i Treće internacionale, procene donete na Kongresu su takve kao da se ništa nije promenilo u burnim doga-

⁷⁾ U Oktobarskoj socijalističkoj revoluciji učestvovalo je oko 30.000 Jugoslovena.

đajima od Kongresa ujedinjenja do tada. Kongres nije po nizu pitanja, pa ni po vojnom, otišao napred.⁸⁾

Iz materijala Kongresa jasno se vidi da pitanje formiranja vojske kako je bilo postavljeno na Kongresu ima više deklarativan karakter i da nije saobraženo mogućnostima. To je sa vojnog i uopšte revolucionarnog gledišta, verovatno, propuštena prilika. Čitav tok događaja i akcije na koje smo letimično ukazali pogodovali su organizovanijoj revolucionarnoj akciji. Mnogi događaji, naročito oni u 1919 godini, ukazivali su na odlične mogućnosti za otvorenu revolucionarnu akciju, jer su mnogi vojnici, pa i oficiri, bili voljni da idu zajedno sa komunistima u oružanu borbu. Svi su, doduše, mislili da je revolucija blizu, ali Partija nije svoj rad usmerila na mobilizaciju, pripremanje i organizovanje masa za oružani ustanak. Pisalo se i govorilo o revoluciji, ali je izostao praktičan rad na organizovanju toga pothvata. Odmah posle svršetka rata nije se, međutim, moglo postaviti pitanje nedostajanja iskusnih vojnih kadrova za vojno organizovanje. Ljudi tek što su izišli iz rovova, a dobar broj je imao iskustva i iz Oktobarske revolucije. Partija je, pak, brojala preko 60.000 članova, a sindikati 300.000. Zato se nameće očigledan zaključak da je u odnosu na mogućnosti vojnog organizovanja pogled bio zamagljen, a sudeći po odlukama Kongresa, više deklarativan nego praktičan i celishodan.⁹⁾

⁸⁾ Rezolucija o političkoj situaciji i zadacima KPJ, doneta na Drugom kongresu 1920 godine, sasvim je neodređena: »biti spreman uvek i svim snagama za rusku proletersku revoluciju«, »na teror i nasilje reakcionarne buržoazije... pripremiti, organizovati i poduzeti sve one mere koje su se u borbi ostalih komunističkih partija... pokazali snažnim i uspešnim u pravcu odbijanja napada na radničku klasu i očuvanje čistoće Komunističke partije«.

Iz diskusije se vidi da se ne teži obaranju buržoaskog poretka, da se ovaj poredak ne napada, nego se raspravljaju mere »koje pokret treba da preduzme kako bi se zaštitilo od napada buržoazije i njene države«.

⁹⁾ Razlog je i u tome što se u mnogim organizacijama osećao uticaj Druge internacionale. On je očigledno i ovde, baš na vojnom području, uticao i na ocene i na akciju.

Iz tih razloga su zapostavljeni i rad u tadašnjoj vojsci i rad na organizovanju vlastitih oružanih snaga.

Ipak, ne treba zaboraviti da je ovaj revolucionarni pokret do kojeg je došlo neposredno posle rata, bio masovan i da je ujedinio gotovo sav proletarijat Jugoslavije, kao i ogromne mase seljaštva. Razvila se propaganda za revoluciju, te su decenijama živele uspomene na taj period veoma snažnog i masovnog revolucionarnog rada. U sudbonosnim danima početka Drugog svetskog rata narašće ponovo masovne revolucionarne snage, ali ovaj put je KPJ, poučena upravo i velikim iskustvom iz prvih godina svoje revolucionarne borbe, bila iskusan kormilar.

*

Zloglasna odluka — Obznana¹⁰⁾ — kojom se zabranjuje Komunistička partija Jugoslavije, ostavila je radničku klasu bez svoje legalne partije.

Međutim, u decembru 1922 godine Plenum CK KPJ donosi odluku da se stvori nova, legalna organizacija, tako da početkom 1923 godine dolazi do osnivanja Nezavisne radničke partije Jugoslavije (NRPJ), koja ponovo povezuje Partiju s masama.

U odnosu na vojno pitanje NRPJ, jednako kao i Drugi kongres, stoji na gledištu da umesto stajaće vojske treba uvesti sistem naoružanog naroda. U obrazloženju se navodi da stajaća vojska ima osobit značaj za buržoaziju, a da bi se ova oslabila, tu vojsku treba zameniti sistemom noružanog naroda.¹¹⁾

Partiska konferencija održana januara 1923 godine stavlja u zadatak, pored ostalog, da se vodi propaganda protiv rata i rovarenja protiv SSSR, da se najenergičnije razvije propaganda protiv fašizma i preduzme sve za stvaranje radničke odbrane. Obrazuje se i odbor za rukovođenje antimilitarističkom propagandom »koja ne sme biti

¹⁰⁾ Obznana je 2 avgusta 1921 godine zamenjena Zakonom o zaštiti države.

¹¹⁾ Ovakve postavke su bile nerealne s obzirom na situaciju u zemlji i stanje u Partiji u ono vreme.

ograničena na ponavljanje opštih mesta i otrcanih fraza«. Odbor je bio dužan da organizuje svoju informativnu službu i da u isto vreme razvija najodlučniju borbu protiv militarizma. Ta borba ne sme biti istovetna sa sitnoburžoaskim pacifizmom. Umesto bežanja od vojnih dužnosti, zadatak je članova Partije da u vojsci vrše najživlju propagandu naprednih ideja i da se bore protiv militarističke politike buržoazije. U tu svrhu treba organizovati i posebne odbore. Takvi i slični pogledi i stav prema antimilitarizmu nisu uvek, pa ni ovog puta, rezultirali iz marksističke procene jugoslovenske situacije i zadataka, već su niz godina stavljeni na dnevni red po direktivi Kominterne. Svakiput kad bi Kominternina oštro ukazala na tzv. AMI (antimilitaristički) rad, to bi se pitanje, ali tek kao pitanje, a ne i kao dovoljno konkretna i usmerena akcija, našlo i kod nas »na dnevnom redu«.

Stav NRPJ po vojnom pitanju razrađen je u »Radniku«, tadašnjem organu Partije, u napisu »Protiv stajaće vojske«¹²). Zahvaljujući takvim stavovima i aktivnosti, u Hrvatskoj, naročito u Zagrebu i Karlovcu, vodi se akcija protiv postupaka sa ljudima u vojsci. Demonstranti su, naprimer, na godišnjicu Oktobarske revolucije došli pred kasarne u Zagrebu ističući antimilitarističke parole; slično se događa i u Nišu. Borba protiv militarizma vodi se pisanom rečju i akcijama.

Napadi fašističkih organizacija, kao što su ORJUNA (Organizacija jugoslovenskih nacionalista), SRNAO (Srpska nacionalna omladina) i slične, na radničke organizacije samo su potstakli otpor proletarijata. Tvrda radnička pesnica suprotstavila se tim napadima. U više mesta stvorene su »čete proleterske odbrane«¹³). Pored formi-

¹²) Čitav niz članaka u »Radniku« obrađuje aspekte vojnog pitanja: zaduženost naroda i vojni dugovi, dugovi zemljo radnika u vezi sa izdacima za vojsku. »Radnik« razgolićuje projekt zakona o ustrojstvu vojske, zatim piše protiv apsolutizma, protiv vojničke bede, o eksploataciji vojnika, o tome da vojnici gladuju, o stradanjima regruta itd.

¹³) Do osnivanja četa proleterske odbrane došlo je 1923 g. u Sloveniji. Njihov je organizator bio Stanko Vulč, istaknuti komunistički borac. On ih je nazivao »proleterske akcione čete« i organi-

ranja četa proleterske odbrane u Dalmaciji su uspostavljene veze i sa vojskom, iz koje su dobijeni izveštaji i dopisi. Pre odlaska u vojsku februara 1925 godine dat je zadatak da se održi kurs sa oko 60 omladinaca radi uputstva za praktičan rad u vojsci. Dalmatinski omladinci organizuju akcije u kasarnama Solina i u Pljevljima, odbijaju polaganje zakletve (što je bilo i nerealno i nepravilno) i organizuju štrajk zbog slabe hrane. Nije teško uvideti da kod odbranbenih četa i rada u vojsci, slabosti dolaze do izražaja, nema uspešnog konkretnog rada, direktive, stavovi i zadaci su uopšteni, nejasni i nerealni.

zovao u Ljubljani, zatim u rudnicima u Zagorju i Trbovlju i u Jesenicama. Čete su bile naoružane bombama i revolverima, te su se mogle odlučno suprotstaviti orjunaškim bandama. Tako je 1 juna 1924 došlo do teškog sukoba i uličnih borbi u Trbovlju, u kojima su omladinci proleterske čete suzbili »Orjunu« i raspršili te fašiste »tako da im ni policija nije mogla pomoći« — kako se to kaže u jednom letku SKOJ-a. U ovim uličnim borbama ubijena su trojica vođa »Orjune«, posle čega su i akcije orjunaša oslabile.

Ova radnička odbrana imala je, dakle, zadatak da ravnomerom odgovori na fašistička nasilja i štiti radničke organizacije, zborove, ustanove i pokrete. Pored Slovenije, poseban uspeh u organizovanju četa proleterske odbrane postigli su komunisti u Dalmaciji, gde su se odbranbene čete takođe pokazale nadmoćnim nad Orjunom i učtkivale ove fašističke pogromaše.

Poput ovih proleterskih odbranbenih četa postojale su u nekim selima seoske odbranbene čete. Tako u jednom uputstvu CK iz 1933 godine Oblasnom komitetu za BiH preporučuje se da se u toku organizovanja akcija seljaka za odbranu od nasilnog prikupljanja poreza i dugova i u okviru drugih akcija za poboljšanje životnih uslova seljaka stvara i seljačka odbrana.

Pitanje proleterske odbrane dugo se proteže kroz istoriju naše Partije. Tako imamo i opširnu Direktivu CK (iz 1934 godine) o osnivanju proleterske odbrane, u kojoj se najpre ističu uspesi ove forme odbrane postignuti u periodu 1921—1926 u borbi protiv »Orjune« i četnika, pa se nalaže osnivanje četa proleterske odbrane za borbu protiv vojno-fašističke diktature velikosrpske buržoazije. Direktiva propisuje od kakvih kadrova da se osnivaju čete (od borbenih radnika, seljaka i omladine), organizacione forme (»u svakoj varoši, u svakom selu gde postoji organizacija Partije, SKOJ-a... mora se organizovati odbranbena četa«), taktiku i naoružanje (predviđa se hladno oružje, a vatreno se ne sme imati i mora se izbegavati njegova upotreba), kao i kakva treba da bude disciplina odbranbenih četa.

Kad se govori o radu u vojsci svakako najveću pažnju zaslužuje aktivnost Stanka Vulča¹⁴⁾ početkom 1925 godine. To je uzoran primer prvih pokušaja organizovanog rada. Već i činjenica da je zajedno sa Vulčom bilo uhapšeno oko četrdeset drugova i nekoliko vojnika, da su ga vlastodršci mučki umorili i da nisu smeli ići u javnost sa slučajem, jer je to pokazivalo njihovu slabost — svedoči o značaju njegove delatnosti. Vulč se po dolasku u Beograd povezuje preko Koste Novakovića sa vojnicima u beogradskoj tvrđavi i uspeva da okupi dvadesetak ljudi.

Za vreme boravka i rada u zemlji Vulč je razradio nekoliko uputstava kao što su: Obaveštajna služba u vojsci, Propagandni rad u buržoaskim vojskama, Projekt teza za AMI rad, Naša taktika i strategija, Kako treba stvarati ilegalne ćelije u vojsci itd.

Vulčov rad je prvi konkretniji organizovan rad na vojnim pitanjima. To su, posle Obznane, prve značajnije organizacije komunista u vojsci, to su prva naša uputstva za rad u vojsci. Već sama pitanja koja je Stanko Vulč obradio svedoče da je on sa najvećom ozbiljnošću prišao svome zadatku. Njegov rad u zemlji poklopio se i sa odlukom Kominterne o reorganizaciji takozvanih vojnih otkosa — i o tome da taj rad mora primiti masovan karakter. Međutim, još čitav niz godina tapkaće se uglavnom na mestu, iako je odluka, besumnjè, bila pravilna.

Dakle, rad u vojsci i na vojnom pitanju u ovom periodu karakteriše nerealnost procena i mnogih direktiva kao i pojedinačni pokušaji organizovane akcije.

*

Period između III i IV kongresa značajan je po pokušajima da se prilike u Partiji srede.

¹⁴⁾ Stanko Vulč je nikao iz naše sredine i naše konkretne borbe. On je bio jedan od rukovodilaca odbranbenih četa u rudnicima u Trbovlju i Slovenačkom Zagorju. Kasnije odlazi u SSSR, gde svršava komunistički univerzitet i poseban vojni kurs, te ga vraćaju nazad u zemlju na tzv. »M« rad (vojni). Zadatak mu je bio da stvori vojnu komisiju pri CK KPJ, jer se procenilo da dotada nije u vojsci ništa ozbiljnije učinjeno.

Treći kongres KPJ, održan u maju 1926 godine, postavlja zadatak da se razvije najživlja propaganda i agitacija protiv militarizma, koji guta više od trećine celokupnog državnog budžeta i pada svom težinom na leđa radnika i seljaka. Na Kongresu se diskutovalo o izveštaju mandatske komisije u vezi s mandatima komunista iz vojske. Iz izvještaja se videlo da je rad u vojsci specijalan i nalazi se van okvira Partije, te se o njemu nije raspravljalo u Politbirou, a ni u Sekretarijatu CK. Ta karakteristika rada govori o tome da se nisu izvukla iskustva iz odličnih rezultata rada Stanka Vulča; ona svedoči o recidivima nesagledanog značaja pravilnih organizacionih rešenja tako značajnog pitanja kao što je vojno.

Tokom dužeg vremena imalo se pogrešno gledanje na vojno pitanje: akcione parole su bile nerealne, zadaci nisu konkretizovani, nije bilo organizovanog rada na širenju uticaja Partije u vojsci itd. Međutim, 1928 godine prihvaćeno je gledište da je potrebno organizovanije pristupiti regrutima¹⁵⁾. Zatim, sve više se razbijalo shvatanje da je vojni rad zadatak »specijalnih resora«.

Partiska štampa onog vremena iznosi primere mučenja vojnika, davanja pokvarene hrane, piše o teror u Makedoniji i sl. U Hrvatskoj, naročito u Zagrebu, osećaju se rezultati akcija koje Partija sprovodi u vojsci. Iza njih u to vreme stoji drug Tito koji u Zagrebu neposredno rukovodi antimilitarističkim radom.

Kakvo je bilo raspoloženje masa za akciju najbolje se moglo videti po demonstracijama u Zagrebu povodom događaja u Narodnoj skupštini (ubistvo Radića).

Posle demonstracija, »Klasna borba« analizira kako su ove događaje dočekale radničke organizacije. Parole Komunističke partije prenosile su se munjevitom brzinom sa jedne kolone demonstiranata na drugu i odmah bile u celosti prihvaćene od mase. Povlačeći iskustvo iz tako

¹⁵⁾ Povodom regrutacije za vojsku 1928 godine Politbiro CK daje zadatak da se ustanovi broj članova Partije i SKOJ-a koji odlaze u vojsku i da se od njih obrazuju kružoci od pet ljudi; da se pre toga sa regrutima, na izletima i sl., održe prijateljski i individualni razgovori, a na sam dan odlaska u vojsku da se izdadu antimilitaristički leci.

značajnih događaja, zagrebačka organizacija ukazuje da su komunisti stvarni vođi radnih masa, ali nisu dovoljno pravilno ocenili, naročito neka niža rukovodstva, raspoloženje i spremnost masa za ovakvu odlučnu borbu. Neka niža rukovodstva u Zagrebu bila su neodlučna, pasivna i izgubila se u ovim događajima. Mesni komitet je iz tih akcija izvukao pouke i iskustva, ukazao na slabosti koje su se ispoljile, ističući da borba na barikadama nije bila dovoljno pokretna, manevarska, da je izostala primena iznenađenja itd. Isto tako ukazao je na potrebu još jačeg rada po vojnim pitanjima, jer su događaji potvrdili da je i moguće i neophodno neposrednije prilaženje tome pitanju.

Nakon mnogih poraza i podnetih žrtava proletarijat Zagreba, predvođen partiskom organizacijom, kojoj je na čelu kao sekretar Mesnog komiteta bio drug Tito, prviput je posle toliko godina poveo mase u demonstracije i borbu. To je najbitnije i najznačajnije, osobito stoga što su demonstracije pokazale spremnost i odlučnost radnih masa da prihvate parole Komunističke partije. Time se mogao jasno sagledati značaj organizovanog delovanja i u vojsci, prelaska sa odluka na organizovanu akciju.

Iako se aktivnost SKOJ-a u borbi protiv fašističkih organizacija upotpunosti ne može svrstati u okvire vojnog pitanja ipak je bar u izvesnoj meri sastavni deo toga.

Aktivnost SKOJ-a osobito se ispoljava od 1924 g. u organizovanju odbranbenih četa. Međutim, rad u vojsci je često bio — opšta agitacija protiv rata, a ne i borba za poboljšanje položaja vojnika, za skraćenje vojnog roka itd., a upravo to su ona pitanja koja mogu mnoštvo mladog sveta što služi vojsku mobilisati i privući komunističkom pokretu. Početkom 1927 doneta je odluka da se pri okružnim komitetima stvaraju AMI — aparati za proširenja rada u vojsci. Međutim, ona nije bila potpuna baš zato što se nije dovoljno konkretno sagledao i sadržaj toga rada.

Za ovaj period kao i za nekoliko godina kasnije karakteristično je, a to treba istaći, da je bilo rada u vojsci, da su pojedini komunisti radili, izvodili akcije itd., ali su

delovali na osnovu opštih ideja — često i nerealnih — i bez pomoći od strane partiskih rukovodstava i najčešće bez neposredne veze sa njima. Dakle, nije bilo organizovanog rada, planski usmeravanih akcija.

U razradi zadataka rada u vojsci ipak se ističe pisanje »Mladog boljševika«. U njemu se govori da mladi čovek, služeći vojsku, nikad ne sme zaboraviti da pripada radnom narodu, ne sme da beži od učenja i usavršavanja u vojsci, ne sme da »zabušava«, jer »revolucionarni proletar i seljak mora da se služi puškom, mitraljezom i topom«. Biti primeran vojnik — kaže se dalje — ne znači da nije moguće biti još primerniji drug, a jedno i drugo daju osnove da se čuva i neguje dostojanstvo čoveka.

*

Oktobra 1928 godine održan je u Drezdenu IV kongres KPJ. Pre toga je KI uputila članstvu KPJ »Otvoreno pismo«. U isto vreme s upućivanjem »Otvorenog pisma« raspušteno je frakcionaško voćstvo i postavljeno novo, čiji je stub bio Đuro Đaković. Posle šestomesečnog rada novog rukovodstva prilike u Partiji su se toliko sredile da se mogao sazvati Kongres. U odnosu na pitanje koje ovde razmatramo, Kongres je doneo rezoluciju o ratnoj opasnosti, o borbi Partije protiv rata i zaključak o radu Partije u vojsci. Odlučeno je da u cilju popularizacije partijske linije koja je određena na Kongresu »Borba« razradi i štampa niz članaka.

U delu rezolucije koji se tiče organizacionih pitanja u pogledu rada u vojsci ponavljaju se već dobro poznate stvari: da se malo pažnje poklanja omladini koja je odlazila u vojsku i, uopšte, da se rad u vojsci zapostavlja. Kongres je, tražeći bolja organizaciona rešenja, stavio u zadatak Centralnom komitetu da obrazuje i aktivira šest komisija, od kojih bi jedna bila vojna. U drugom delu rezolucije konstatuje se da je vojska deo buržoaskog aparata koji je proletarijat dužan da u svojoj revoluciji slomi, a ne da »demokratizuje«. Dalje se kaže da srpska buržoazija pokušava stvoriti za sebe pouzdanu vojsku pored

ostalog i »izolovanjem vojništva od stanovništva i hajkom među vojskom protiv komunista«. Dužnost je partijskih organizacija — rečeno je tada — da ističu i pomažu »i one delimične zahteve vojnika koji jačaju klasnu borbu u vojsci i pomažu savez među vojnicima radničko-seljačkog pokreta i radnicima i seljacima izvan vojske«.

Sva ova pitanja koja se odnose na vojno, nema sumnje, postavljena su načelno pravilno ali delom i nekonkretno. Dok se, s jedne strane, teži oslobođenju od oportunističkih i sektaških gledišta i ukazuje na značaj masovnog rada u vojsci, s druge se, pak, mnogim pitanjima rada u vojsci nije prilazilo sa stanovišta jugoslovenskih uslova nego su se najčešće adaptirale odluke Kominterne.¹⁶⁾

Na VI kongresu KI održan je referat o mogućnostima borbe protiv opasnosti imperijalističkih ratova. U rezoluciji povodom izveštaja o VI kongresu KI, IV kongres KPJ »potpuno odobrava taktiku borbe protiv rata« o kojoj je reč u pomenutom referatu i »nalaže CK da vodi najenergičniju borbu protiv potcenjivanja ratne opasnosti«. Kongres je, dosledno referatu VI kongresa KI, razmotrio na isti način vojno pitanje i stao na gledište da su moguće tri vrste ratova: rat između imperijalista, rat imperijalista protiv proleterske revolucije ili zemlje u kojoj se izgrađuje socijalizam i, na kraju, nacionalno-revolucionarni rat. Utvrđena su gledišta i stav proletarijata prema tim ratovima. Međutim, u borbi protiv imperijalističkog rata, koju treba započeti pre nego što on otpočne, treba pre svega imati jasan stav o pacifizmu, razviti borbu protiv šovinizma, a sve to povezati sa svakodnevnim revolucionarnim radom Partije u masama. Zatim je obrađeno pitanje borbe u vreme samog imperijalističkog rata, kao i odbrane Sovjetskog Saveza od imperijalizma.

¹⁶⁾ Balkanska komunistička federacija tako je majskim proglasom uputila poziv »za konačno obaranje kapitalizma«. Vojnici su pozvani da ne budu krvnici svoje radničke klase, da ne idu protiv Sovjetskog Saveza, već da aktivno pomažu revolucionarni pokret.

Iako se u materijalima IV kongresa konstatuje, između ostalog, da je jedna od glavnih grešaka u tome što se rad u vojsci potcenjuje (što je objašnjeno gnjilim nasleđem socijalne demokratije), nešto konkretnije nije odlučeno u pogledu organizovanja masovnog rada i uticaja KPJ u vojsci.

Kao partiski organ, »Borba« je obrađivala i popularisala rad u vojsci. Tako ona objavljuje zajednički proglas CK KPJ i CK SKOJ-a regrutima, kao i članak u kome se uverava članstvo SKOJ-a da se u vojsci može raditi. U »Klasnoj borbi« je obrađeno pitanje uličnih borbi. Između ostalog se kaže da se o tom pitanju nije, nažalost, dotada raspravljalo, ali mu ubuduće treba pokloniti veću pažnju. Sve partiske organizacije su dužne da upoznaju taktiku uličnih borbi.¹⁷⁾

»Proleter«, centralni organ KP, pisao je opširno o svim ovim zadacima. Objavljen je velik broj članaka o značaju osvajanja masa, o zadacima omladine, koja mora pojačati antimilitaristički rad. Istaknuto je da se sasvim malo radi u vojsci, a da se vojni budžet povećava. »Proleter« odlučno ustaje protiv individualnog terora suprotstavljajući mu oružanu borbu; ukazuje na to da je u prvom periodu oružani ustanak parola agitacije, a ne akcije, pa se zatim oštro izjašnjava protiv pripremanja rata i militarizacije putem »Sokola«. List objašnjava ko je prijatelj vojnika i kako treba raditi u vojsci.¹⁸⁾

Kao posledica ovakvog pisanja nastao je i individualan ali nedovoljno organizovan rad komunista u vojsci.

¹⁷⁾ I mnoge druge partiske odluke su na toj liniji, kao na primer: rezolucija plenuma o organizacionom pitanju (27 februara), rezolucija Politbiroa u aprilu 1930 godine, rezolucija na savetovanju SKOJ-a januara 1931 godine.

¹⁸⁾ U tom duhu, na manje ili više isti način, pišu i ostali listovi i publikacije: »Klasna borba«, »Komunistički bilten«, »Mladi boljševik«. Taj stav se ogleda u proglasima, lecima, i zaključcima, kao što je zaključak Pokrajinske konferencije KPJ za Srbiju 1932 godine, a pod uticajem pisma CK KPJ. Tako letak PK Srbije iz toga vremena nosi parolu »Živeo oružani ustanak radnika i seljaka«!

Smrću Đure Đakovića, koji je mučki ubijen, Partija i njen CK izgubili su čoveka koji je bio oličenje rada u masama, oličenje mobilizacije masa. Tadašnje rukovodstvo je nepravilno ocenilo situaciju i oružani ustanak istaklo kao akcionu parolu. Posledice toga su bile teške: izolacija od masa, padanje pod udar monarhofašističkog terora, stotine najboljih aktivista Partije bačeno je u zatvore i mnogi su od njih ubijeni. A u rukovodstvu zbog svega toga dolazi do grupašenja, šire se spletke i javlja demoralizacija.

U vezi sa parolom o oružanom ustanku koju je istaklo rukovodstvo KPJ razmotrićemo tadanju instrukciju za rad partiskih organizacija u vojsci i mornarici. U instrukciji je obrađeno mnoštvo pitanja: značaj antimilitarističkog rada, rad sa regrutima, uspostavljanje veze sa kasarnama, stvaranje ćelija u kasarnama i na ratnim brodovima, sadržaj i oblici rada vojničkih i mornaričkih ćelija, rukovođenje mesnih i pokrajinskih komiteta ovim radom, konspiracija u radu, štampa i informativan rad, rad među otpuštenim rezervistima, u poluvojnim organizacijama, kao i rad organizacija SKOJ-a u vojsci.

Iako nisu sva sprovedena u praksi, pitanja koja razrađuje ova instrukcija svakako zaslužuju pažnju i svojim brojem i značajem¹⁹⁾.

Trebalo je da sadržaj organizovanog rada bude rukovođenje svakodnevnom borbom vojnika za veća prava i ljudski odnos, povezujući to sa opštom borbom masa. Pitanja hrane, plata, zatim šišanje, vredanje i razna šikaniiranja — sve je to pretstavljalo osnov za rad. Isto tako postavio se zahtev da komanda bude na maternjem jeziku, da se odobri čitanje radničko-seljačke štampe, da se prizna pravo glasa vojnicima. Sve je to imalo za cilj da se spreči da diktatorski režim iskorišćuje vojnike za gušenje radničkih štrajkova i pobuna.

¹⁹⁾ U prvom delu instrukcije pošlo se od karaktera vojske i pogrešne konstatacije da postoje »izvanredno povoljni uslovi za rad u vojsci«. Uočilo se da u vojsci postoje »spontani pokreti« koje komunisti treba samo da iskoriste.

Nije ni potrebno isticati koliko su za tadanje političke uslove ovi zahtevi bili nerealni. Ovakav sadržaj rada u vojsci nije se mogao ostvariti bez masovne borbe u zemlji i opštih političkih uslova, a njih nije bilo.

Što se tiče partiskih organizacija, one su, po toj instrukciji, bile dužne da rukovode vojnim ćelijama i svestrano ih pomažu u radu, da im obezbede mesto za sastanke, materijal za letke i sl. Rukovođenje treba da ide samo preko specijalnog instruktora, a pokrajinski komiteti odabiraće najvažnije vojne objekte kojima će neposredno rukovoditi.

Od izuzetnog značaja bilo je držanje vojnika u kursu političkih i lokalnih prilika. Zato im je trebalo obezbediti štampu i omogućiti da što pre dođu do vesti od kuće, iz tvornice, da budu obavešteni o nezaposlenosti itd.

Na sličan je način trebalo raditi i s otpuštenim vojnicima, rezervistima i u poluvojnim organizacijama.

Pored toga, isticao se značaj privlačenja omladine za rad u vojsci. SKOJ, međutim, nije stvarao posebne ćelije u vojsci, nego su provereni skojevci ulazili u sastav partiskih ćelija.

To su glavni momenti iz instrukcije za rad u vojsci u ovom periodu.

Kakav je bio praktički rad koji je usledio posle ovih instrukcija? Na Svetskom kongresu protiv imperijalističkog rata u Amsterdamu o tome radu govorio je poručnik Miladinović iz 32 artiljeriskog puka u Mariboru. On je svoje izlaganje završio apelom za stvaranje ilegalnih organizacija u vojsci i mornarici, apelom za potkopavanje vojnih snaga buržoazije... kao i za podizanje oružanog ustanka »zajedno sa radnicima i seljacima, pod rukovodstvom Komunističke partije«.

Pobuna i »ustanak« u Mariboru posledica su upravo takvog, pogrešnog, kursa ondašnjeg rukovodstva KPJ na oružani ustanak protiv monarhofašističkog režima u zemlji. U leto 1931 godine stvorena je u Mariboru organizacija čiji je zadatak bio popularisanje komunizma, organizovanje oružanog ustanka u garnizonu i preuzimanje vlasti.

Organizacijom je rukovodio poručnik Milojković, simpatizer Partije. Najbliži mu je saradnik bio potporučnik Atanasković. Rad njihove organizacije karakteriše se potpunim odsustvom realnog gledanja na situaciju i neorganizovanošću. Sastanci su održavani pod rukovodstvom terenske organizacije. Bez ikakvih ozbiljnijih priprema organizacija je nameravala da noću između 16 i 17 aprila 1932 godine preuzme vlast u mariborskom garnizonu. U tu svrhu su organizatori napisali i proglas. Akcija je bila odložena, ali je deset dana docnije poručnik Milojković »provalio« svoj rad. Dolazi do hapšenja. Poručnik Miladinović uspeva da pobjegne. Kasnije je preki vojni sud učesnicima ove akcije izrekao drastične kazne: osuđeni su neki na smrt, a neki na dugogodišnju robiju.

To je, očevidno, period previranja u redovima rukovodstva. Tako je 1930 godine smenjeno rukovodstvo sa Martinovićem na čelu. Ali novo rukovodstvo, sa Mavrakom na čelu, nije promenilo liniju rada Partije: nije ukinuta parola o oružanom ustanku.²⁰⁾

Međutim, u tom periodu — monarhofašističke diktature — bilo je realnih snaga koje je trebalo pravilno organizovati. U to vreme snažno jača uticaj Partije u studentskom pokretu. Često je dolazilo do oružanih sukoba između seljaka i žandarmerije, naročito između seljaka i organa finansijske kontrole, takozvanih »preglednika«. U Lici su 1932 godine izbili žestoki oružani sukobi između seljaka i žandarmerije. Velik broj revolucionara je izveden pred sud, ali već 1933 godine sa robije stižu prekaljeni kadrovi, koji su izdržali kaznu. Oni prosto preporučuju rad partiskih organizacija. Stvaraju se mesni komiteti. Tokom 1933 godine izbija preko 26 štrajkova itd.

Drug Tito izlazi na slobodu 1934 godine. Obnavlja se Pokrajinski komitet Hrvatske, u koji ulazi i drug Tito.

Govoreći o ovom periodu i o paroli oružanog ustanka, drug Tito ističe da je glavna greška rukovodstva bila što

²⁰⁾ Tek u junu 1933 CK KPJ u proglasu »svim organizacijama i članovima KPJ Srbije« podvlači da je parola o oružanom ustanku u suštini bila pogrešna i da se »završava period dezorganizacije i međusobnog suprotstavljanja vlastitih snaga«.

nije znalo oceniti ni situaciju ni odnos snaga. Sa nekonso- lidovanom Partijom, još izolovanom od masa, ono je išlo na kurs oružanog ustanka. To je bila, kako kaže drug Tito, obična avantura i zločinačko postupanje sa malo- brojnom Partijom.

Važni elementi oružanog ustanka — pored onih koje smo napred naveli — jesu seljaštvo i veza sa vojskom. Partija je, međutim, imala vrlo slab uticaj na seljaštvo, a pogotovo na vojsku, iako se o tome mnogo pisalo.

Činjenice koje su navedene u ovom izlaganju u celo- sti potvrđuju konstataciju druga Tita. Što se tiče vojnog pitanja, može se veoma reljefno sagledati koliki je njegov značaj u vođenju masa i za revolucionarnu borbu.

*

Četvrta zemaljska konferencija bila je decembra 1934 godine u Ljubljani. Partija je izvukla pouke iz perio- da 1929—1931 godine, ukazujući na pogreške u borbi pro- tiv vojno-fašističke diktature. Na samoj Konferenciji pod- net je referat o radu u vojsci. Posle razmatranja opšte situacije osvetljeno je pitanje odnosa komunista prema ratu s principijelnih pozicija, a zatim se prešlo na razma- tranje gde i kako započeti rad. Referat je, gotovo na isti način kao i dotada, ukazao na potrebu organizovanja ma- sovnog pokreta protiv rata i na potrebu stvaranja par- tiske organizacije u vojsci.

Zemaljska konferencija je odobrila upute CK za rad u vojsci nalažući da CK obrati pažnju sprovođenju u život tih direktiva, da se organizacijama ukazuje stalna i prak- tična pomoć i da CK treba da osigura izlaženje lista za vojnike i mornare.

Konstatujući u svojoj oceni, koja nije bila bez uti- caja Kominterne, da ideja juriša sazreva u taboru izrab- ljenih i ugnjetenih masa, Konferencija u zaključcima na- braja zadatke Partije u borbi protiv imperijalističkog rata. Konstatovano je da je naročito opasno i nedopustivo zao- stajanje rada u vojsci i mornarici, među regrutima i re- zervistima i u vojnim preduzećima. Još jednom se kon-

statuje da većina organizacija Partije i SKOJ-a nije ni pristupila tome radu. Te konstatacije, kao što se vidi, pojavljuju se u suštini na isti način gotovo čitavih petnaest godina: ranije zbog uticaja reformizma, a docnije zbog neodlučnosti i nerešenih organizacionih pitanja partiskog rada, kao i nerealnih akcionih parola za rad u vojsci. Ipak, ove godine se već otvaraju nove perspektive, postepeno se lomi otpor. Rezolucija odlučno zahteva da svakome ko takav rad odbije ili ga sabotira nema mesta u Partiji i SKOJ-u. I pored svega, ne ide sve onako kao što se želi i predviđa u rezolucijama i drugim partiskim direktivama.

Posle IV zemaljske konferencije u toku te — 1934 — godine, na više sednica CK je pretresao rad u vojsci: anti-militaristički rad, ratnu opasnost i sve ono o čemu se govorilo na konferenciji, u štampi i proglasima. Tako su početkom godine pretresana iskustva radničkog ustanka u Austriji i data ocena uloge socijaldemokrata. Kasnije su ova iskustva bila predmet razgovora vođenih zajedno sa CK KP Austrije na dve sednice. U leto 1934 godine posebno je pretresan antimilitaristički rad, pa je zaključeno da se svim oblasnim komitetima pošalje pismo o ovome radu i da se o tome zadatku izrade instrukcije za SKOJ.

Već početkom avgusta te godine drug Tito prisustvuje sednicama CK na kojima se vrše pripreme za konferenciju, pri čemu se obično njemu poveravaju poslovi u vezi sa vojnim pitanjima. Tako je zaključeno da projekt odluke o AMI — radu treba da završi drug Tito, a isto tako i direktivu o stvaranju odbranbenih četa i da rediguje anti-ratnu rezoluciju.

Povodom VII kongresa Kominterne, koji je na dnevnom redu imao i pitanje borbe protiv fašizma i imperijalističkog rata, organizovana je diskusija čiji je cilj bio da se usvoji linija Kominterne. U vezi sa pitanjem borbe protiv imperijalističkog rata pretreseni su problemi rada u vojsci i mornarici. Konstatovalo se da se zadaci nisu promenili, ali da se Partija i u ovom pitanju još vrti u krugu, da se na tome skoro ništa nije učinilo. Tada nabrojani razlozi očigledno nisu bili jedini; uzroci nedosta-

taka ovoga rada bili su dublji i značajniji. Tada se smatralo da rukovodeći ljudi nisu pomagali nižem kadru, da je rad u vojsci prilično olako shvaćen, da mnoga pitanja koja su se ticala načina rada u vojsci nisu bila raščišćena i jasna, da je sada važno uspostaviti u vojsci revolucionarno jezgro, da treba imati dobru tehniku, da CK mora da daje veću pomoć, a da drugove u vojsci treba vaspitavati većoj samoinicijativi.

Drug Tito je, pošto je u zemlji učestvovao u organizovanju štrajkova i pošto je neko vreme proveo u Moskvi, bio 1935 godine raspoređen na rad u Balkanski sekretarijat Kominterne. U svojoj biografiji on kaže: »Najviše sam pažnje posvetio studiju ekonomije i filozofije, a osobito sam se bacio na studij vojne literature čitajući prije svega Frunzea od ruskih pisaca, zatim naročito nemačke klasike Klauzevica i druge. Tako sam za vreme svog boravka u Moskvi umnogome proširio svoje znanje o vojnim problemima«.

Nije teško uvideti sa koliko pažnje prilazi drug Tito radu na vojnim pitanjima. Takav rad urodioće raznovrsnim i bogatim plodovima još pre 1941 godine, a u celosti pobedonosno u Narodnooslobodilačkom ratu i posleratnoj izgradnji Jugoslovenske narodne armije. Već tada se nazire vizija budućih događaja, a rad Partije postaje efikasan zato što se sagledava značaj organizacijskog pitanja, što Partija uzima kurs na vlastite marksističke procene stanja i raspoloženja u zemlji, pa iako ilegalna, ona se povezuje sa širokim masama i snažno utiče na njih.

Na osnovu pravilnijih orijentacija tada se uviđa potreba da se antifašistička borba ujedini sa antiratnim pokretom, a komunisti su bili dužni da uspostave veze između vojske i naroda, jer se »vojnička masa ne sme prepustiti na milost i nemilost fašista«. Rad u vojsci treba da obuhvati: zahteve za demokratizaciju vojske, za politička i građanska prava vojnika, borbu vojnika protiv šovinističkog, militarističkog i protivnarodnog vaspitanja, zahteve da se iz vojske isteraju fašistički oficiri. Za takav rad treba se koristiti svim legalnim i polulegalnim for-

mama i boriti se za uticaj u onim organizacijama koje se bave vojnim vaspitanjem.²¹⁾

Iz dosadašnjeg razmatranja ovog perioda može se, do-
duše, zaključiti da nije bilo dovoljno masovnog i organi-
zovanog rada, onakvog kakav se želeo i kakav je bio
potreban u datoj situaciji u vojsci, ali je bilo rezultata,
što se vidi upravo po reakciji vlastodržaca i generalštaba
bivše vojske. Tadanjim vlastodržcima je bilo poznato da
je borba komunista u vojsci »uperena prvenstveno na
slabljenje vojne sile i na promenu vojne strukture i na-
čina upotrebe«, i da se to vodi »ideološkim putem i stva-
ranjem ćelija i pridobijanjem vojnika za klasne i revo-
lucionarne svrhe«.

Takav rad komunista u vojsci prisiljavao je vlasto-
držce i njihove komande da preduzimaju organizovane
napade protiv revolucionarnih snaga u tadanjoj vojsci.
»Programom rada na suzbijanju širenja marksizma u Kra-
ljevine Jugoslaviji« zavodi se u tadanjoj vojsci bespošte-
dan teror. Policiske i opštinske vlasti bile su dužne da
dostavljaju spisak svih mladića od šesnaest godina naviše
»koji su sumnjivi kao komunisti«. Taj se podatak unosio
u regrutni spisak, a ove omladince odvajali su za vreme
služenja vojske od njihovih meštana. Nad njima se u
vojsci morala vršiti stroga kontrola, a nije im se smela
dati dužnost ordonansa, kurira, pisara i sl.

U instrukciji se, zatim, razrađuju i druge mere kon-
trole, u koje se uključuju i civilni agenti. Razrađuje se,
isto tako, i »vaspitni« rad koji treba da sprovedu nepo-
sredno »komandanti pukova i bataljona, a nikako mlađi
oficiri«. Dalje se navodi da su »dobro sredstvo vojni su-
dovi, vrlo brza i stroga suđenja komunista, čega se treba
držati, a saopštavanje presude svim vojnim licima . . . do-
bro će delovati«.

²¹⁾ I omladinske organizacije su na IV konferenciji dobile za-
datak, jer »organizacije nisu ni pristupile radu među regrutima, u
vojsci i mornarici«. U pismu Pokrajinskom komitetu SKOJ-a pri-
vremeno rukovodstvo ukazuje još jednom na značaj borbe protiv
rata i fašizma, kao i na rad među regrutima. Ipak, nekih bitnih
novih momenata, koji već dosad ne bi bili poznati, nema.

Sve te mere vlastodržaca nisu mogle suzbiti uticaj i rad komunista. Čitave grupe radnika dolazile su u vojsku pripremljene od svojih sindikalnih organizacija, sa instrukcijama kako da sačuvaju svoje dostojanstvo od šikane za vreme služenja vojske. Razvijen je živ rad u vojsci u Sisku, Slavonskom Brodu, u 35 puku u Zagrebu u vojnotehničkom zavodu vazduhoplovstva, u vojnotehničkom zavodu u Kragujevcu i u mnogim drugim mestima.

Kominternu je pred svoj VII kongres dala ocenu rada KPJ za period od 1928 do 1935 godine, tj. za deo o kome je ovde bilo govora. Ona pritom ne uviđa i svoje propuste i greške. A treba istaći da je Kominternu, umesto da KPJ pomogne u sagledavanju svog rada, svojim intervencijama i direktivama unosila zbrku i nerazumevanje i po vojnom pitanju.

Zahtevajući sprovođenje organizovanog rada u vojsci, Partija je pokazala spremnost i na primenu oštrih formi borbe, ali je ustala protiv malograđansko-anarhističkih metoda individualnog terora.

Zanimljivo je da se o vojnim pitanjima vodila diskusija i na robiji, kako nam to svedoči Zatvorski bilten iz 1936 godine u svoja tri broja. Raspravljalo se o stavu u slučaju mobilizacije, o značaju i mogućnosti partizanskog rata itd.

Ova je godina, u vojnom pogledu, svakako značajna zbog odlaska hiljadu i više dobrovoljaca — članova KP u Španiju, koji će i tamo i u ustanku 1941 godine imati baš na području organizovanja revolucionarne vojske ogromnu ulogu.²²⁾

²²⁾ KPJ je bila među prvim komunističkim partijama koje su počele slati borce u pomoć herojskom španskom narodu. Jugosloveni su, isto tako, bili među prvima koji su 1936 godine sačinjavali jezgro internacionalnih brigada. U Španiji je ratovalo oko 1.200 naših drugova. Iz zemlje je, mnogim kanalima koje je Partija organizovala, otišlo u Španiju oko 700 ljudi, a ostalo su bili jugoslovenski radnici iz rudnika i fabrika Francuske, Belgije, SAD i Kanade. kao i iz SSSR. Boreći se na tlu Španije, mnogi su se od njih već tamo osposobili za rukovođenje vojnim jedinicama. U redovima jugoslovenskih dobrovoljaca bilo je: 2 potpukovnika, 8 majora, 35 kapetana, 105 poručnika, 50 političkih komesara i 86 vodnika. Sticanje vojnih iskustava i osposobljavanje kadra u ovim

Dolazak druga Tita za generalnog sekretara Partije 1937 godine i povratak rukovodstva u zemlju značio je preokret u radu Partije i po vojnom pitanju. Partija uzima kurs povezivanja sa masama, donose se pravilna organizaciona rešenja, sređuju se prilike i čiste se partiski redovi od grupaša, trockista i svih onih koji su ometali nov kurs Partije. Dosadašnja razmatranja pokazala su suštinske uzroke slabog rada u vojsci. Od 1919 do 1937 godine valja reći da od tih slabosti nisu bili imuni ni neki istaknuti partiski rukovodioci. Takvo je stanje bilo sve do dolaska druga Tita za generalnog sekretara Partije. On je, poput svih velikih revolucionara i istinskih narodnih vođa, neposredno poznao pitanje koje mu je, kao što je već napred rečeno, delimično i posebno poveravano i u dotadanjem radu. Pod rukovodstvom druga Tita zauzet je potpuno određen i jasan stav u vojnom pitanju. Izvlačenjem iskustava iz razvoja tadanjih događaja očigledno se videlo da u revolucionarnoj borbi ne može biti uspeha bez revolucionarnog rada u vojsci, ali takvog rada »koji će sjedinjavati političku borbu u tvornicama sa borbom u kasarnama i biti rukovođen partiskim organizacijama u samoj vojsci«. ²³⁾

Kao i svaka buržoaska vlada tako su i vladajući krugovi bivše Jugoslavije propovedali o tobožnjoj »neutralnosti vojske«, o potrebi da se vojska drži postrani od politike, mada su u praksi vojska i njeno rukovodstvo u celosti bili uvučeni u reakcionarnu politiku ili bili slepo i efikasno oruđe velikosrpske buržoazije, dvora i njegove kamarile.

borbama dobijaju još više u značaju jer padaju u vreme koje pretihodi izbivanju novog oružanog sukoba — Drugog svetskog rata.

Od 670 preživelih boraca, 250 se ilegalnim kanalima prebacilo u zemlju, jedan broj je stradao u logorima, neki su poginuli boreći se u Crvenoj armiji, a neki su učestvovali u Pokretu otpora Francuske. U Narodnooslobodilačkom ratu je poginulo 130 »Španaca«. Iz redova španskih boraca proizišli su mnogi najviši vojni rukovodioci JNA, između ostalih 29 generala i 54 narodna heroja. Sve ove činjenice svedoče o naporu i žrtvama datim za osposobljavanje revolucionarnih vojnih kadrova naših naroda u njihovoj borbi za slobodu.

²³⁾ »Proleter«, organ CK koji je izlazio u ono vreme, zahteva od komunista da izučavaju vojne nauke.

U toj vojsci se sve više širi fašistička i šovinistička propaganda, a radi obezbeđenja njene upotrebe u reakcionarne ciljeve, raste sastav stalnog kadra i do 30%. Zbog toga je u radu u vojsci bilo posve celishodno isticati zahtev za izbacivanje fašističkih oficira i potčinjavanje generalštaba demokratskoj kontroli, u kojoj bi učestvovala i radničke organizacije. Upravo je to, između ostalog, i postavljala Partija. Politika narodnog fronta morala je, drugim rečima, biti podržana i na vojnom području zahtevom za isterivanje fašističkih oficira iz vojske, naročito sa najviših komandnih položaja. To je bio i jedini put koji je davao izgleda našem narodu da se u borbi za opstanak suprotstavi fašizmu koji je pošao da porobi svet.²⁴⁾

Rad u vojsci i na vojnim pitanjima postaje konkretan i neposredan. On poprima karakter masovnog rada uklopljenog u opštu političku borbu koju vodi KPJ.

Pojačani rad Partije na vojnom području izazvao je, razume se, reakciju tadanjeg generalštaba. Upravo su mere »vojničkog reda«, zaglupljivanja i terora, koje su tu vojsci činile prividno jakom, bile predmet napada komunista u njihovom masovnom radu u vojsci. Ali se te mere očigledno nisu tadanjim vlastodršcima učinile ni izbliza dovoljnim za uspostavljanje reda i poslušnosti. Otuda, pored ostalog, mobilisu svoj aktivni sastav, podučavaju ga kako da otkriva rad komunista u vojsci i kako da mu se suprotstavi. Zato izvlače iskustva iz takvog stanja u cilju razvijanja »nastojanja komunista da se komunizam ubaci u našu vojsku«, u vidu proučavanja kratkog istorijata Partije od njenog ujedinjenja pa zaključno do VII kongresa KI. U instrukciji generalštaba se ukazuje na to da je zadatak komunista da budu uzorni vojnici i da uživaju poverenje starešina, pa zato treba da su oficiri naročito budni. Zbog važnosti pitanja, sve komande podnose ne-

²⁴⁾ U direktivi o radu u vojsci 1937 g., doslovce se kaže: »...perspektiva narodnooslobodilačkog pokreta je realna. U takvoj situaciji postaju neophodno potrebnim najsmelije mere za demokratizaciju vojske. Nacionalnooslobodilački rat ma koje male zemlje protiv nemačkog nacionalsocijalizma može da se završi pobedom samo u tome slučaju ako vojska te zemlje bude prožeta revolucionarnim duhom.« (Dokument se nalazi u arhivi CK SKJ).

deljne i mesečne izveštaje o stanju u vojsci, sa posebnom tačkom: »Komunizam«. Tu su iznošene sve zapažene akcije komunista, bez obzira na to imaju li veze s vojskom ili ne. U vojnotehničkom zavodu u Kragujevcu zaista otkrivaju rad komunista. U Splitu hapse regrute koji pevaju levičarske pesme. U suvozemnoj vojsci, zatim naročito u floti, u vazduhoplovstvu, u vojnim radionicama — svuda se oseća rad komunista na razvijanju duha i spremnosti za odbranu svoje zemlje od ratne opasnosti. Tadanji vlastodršci upozoravaju na odlazak mladih ljudi u Španiju, pod vidom odlaska na Međunarodnu izložbu u Parizu, a upravo će ti mladi »zanesenjaci«, boreći se na poljima Španije, spasavati u isto vreme i svoju zemlju, a docnije doći i rukovoditi vojnim jedinicama svoga naoružanog naroda u ustanku.

*

Godinu 1938 karakterišu, pre svega, dva značajna događaja: Anšlus Austrije i čehoslovačka kriza. Kakav je bio stav naše Partije i njen rad u tako značajnim događajima?

Još ranije CK KPJ se obratio voćstvima svih demokratskih partija i organizacija u zemlji sa predlogom da se stvori zajednički front protiv fašizma i rata, za slobodu i demokratiju. U isto vreme su se komunisti neposredno obraćali radnim masama da se odmah, ne čekajući odluke rukovodstava političkih partija, povezuju u širok i nedeljiv pokret u borbi protiv fašizma i rata, za hleb i slobodu.

Povodom Anšlusa Austrije KPJ je zauzela stav koji je sadržavao poziv na odbranu zemlje. Radi odbrane zemlje trebalo je okupiti sve demokratske snage. U tom cilju zahtevano je stvaranje vlade narodne sloge i odbrane. Takav stav doprineo je vrlo mnogo popularizaciji Partije u najširim masama Jugoslavije.

Povodom Minhenskog sporazuma Partija je pozivom za pomoć Čehoslovačkoj i uopšte za odbranu zemlje, uspela da pokrene široke mase.

Ivo Lola Ribar, sekretar CK SKOJ-a, tada je izjavio: »Mi mlada generacija, baš zato što volimo mir, slobodu i kulturu, izjavljujemo ovde rešenost da ostanemo verni zakletvi i vernosti naših starijih i da joj ostanemo verni zato što smo uvereni da braneći Čehoslovačku branimo nezavisnost ove zemlje... Ako bude potrebno, s ovog Univerziteta krenuće prvi bataljon dobrovoljaca«.

Na poziv KPJ javlja se desetine hiljada dobrovoljaca za odbranu Čehoslovačke. Pored bataljona na Beogradskom univerzitetu, bataljoni za pomoć Čehoslovačkoj stvaraju se u Trepči i mnogim drugim mestima.

Kasnije će se taj rad produžiti, jer našoj zemlji sve više preti opasnost. Studentski odbor za odbranu zemlje izdaje velik broj kominikea i radi na organizovanju vojnih kurseva kao što su: streljački, kurs za odbranu od bojnih otrova, od napada iz vazduha, zatim šoferski, radiotelegrafski itd. Vojska nije pružila skoro nikakvu pomoć radu ovih kurseva. Iako je tu bila posredi pre svega plemenita i patriotska inicijativa, tadanja komanda vojske ne samo što je nije podržala nego ju je čak i onemogućavala. Tako se u zvaničnim izveštajima o pitanju obuke studenata u dobrovoljačkom bataljonu ukazuje na to da je Studentski dom u Beogradu »žarište nepoštovanja prema dinastiji«, da studenti ovog Doma nisu hteli ići na Oplenac niti dati dinastički naziv svome bataljonu. Zatim se ističe da je odbor koji je dao inicijativu za vojničku obuku — »prožet komunističkom ideologijom« i slično. Uslov tadašnjih vladodržaca za vojno osposobljavanje studenata u suštini se sveo na zahtev članovima odbora da kapituliraju i da takoreći prekonać postanu monarhisti!

Stojadinović, tadanji pretsednik vlade, profašistički raspoložen, sprečavao je konsolidaciju zemlje iznutra sejući i u tako sudbonosnim časovima neslogu sprečavanjem bratskog sporazuma između naroda Jugoslavije. Takva politika je značila otvaranje vrata fašističkim osvajačima. Nezavisnost i sloboda Jugoslavije bili su dovedeni u pitanje.

Izlaz iz takve situacije — kao što smo naveli — bio je u organizovanoj mobilizaciji masa. Da bi se zemlja spa-

sla, trebalo je stvoriti novu — demokratsku vladu narodne sluge i odbrane. Jedini put da se očuva nezavisnost Jugoslavije bio je u okupljanju demokratskih snaga i jedinstvu i slozi naroda. Očevidno, nezavisnost zemlje u tim trenucima mogla se braniti samo ako narodi Jugoslavije budu složni i zadovoljni. Od svih političkih partija u zemlji KPJ jedina zauzima stav da treba po svaku cenu braniti zemlju od fašističke najezde.

Posle izbijanja Drugog svetskog rata, 1939 godine, postojala je opasnost da neka od imperijalističkih zemalja uvuče Jugoslaviju u rat i da, umesto da brani sopstvenu nezavisnost koja je već bila ugrožena, lije krv za tuđ račun. Reakcionari iz građanskih redova kalkulirali su sa tim i u tom smislu preduzimali određene mere i akcije. Zato se pred KPJ postavio zadatak još upornijeg potsticanja naroda na borbu protiv fašizma i imperijalizma, za demokratiju, za nacionalnu slobodu i nezavisnost; zato je trebalo ukazivati na to da je služenje tuđinu ma u kom vidu se ono ispoljavalo, ravno izdaji naroda. U vojsci se zahtevalo poboljšanje hrane i postupaka i tražila se pomoć porodicama obveznika. Svi zahtevi se uklapaju u opšti zahtev za demokratska prava naroda.

Partija je po svim ovim pitanjima razvila široku aktivnost u masama. Pored ostalog, i u otvorenom pismu CK KPJ ukazano je kojim putem treba voditi borbu protiv fašizma i rata i šta treba učiniti za spas zemlje.

Komunisti su svojim radom i borbom otvarali perspektivu narodu za odbranu zemlje, stvarali raspoloženje i pokretali mase na akciju. To raspoloženje našlo je svog odraza i u vojsci. Najbolja potvrda bili su događaji u Karlovcu, kada su vojnici dali otpor pokušaju probnog slanja na front.²⁵⁾ Ti događaji su pokazali da tadanji veli-

²⁵⁾ Krajem 1939 u Karlovcu je izbila vojna pobuna. Jedan aktivirani puk (vojnici pozvani na vežbu) trebalo je da krene vozom iz Karlovca. Kako je na Zapadu već bio izbio rat između Nemačke s jedne i Francuske i Engleske s druge strane, govorkalo se da će vojska da ide na Mažino liniju da brani Francusku.

Na V partiskoj konferenciji drug Mitar Bakić u svom referatu govori o nezadovoljstvu mobilisanih vojnika i kaže:

kosrpski hegemonisti i ratni huškači ne mogu na toj osnovi pridobiti vojnike za sebe.

U godinama 1937—1941 u vojsci, pa i u komandnom kadru, sve više je raslo neraspoloženje zbog politike kneza Pavla koja se naslanjala na fašističke režime. Osobito se to primećivalo među mlađim oficirima. CK KPJ je obrazovao i posebnu vojnu komisiju, kojom je rukovodio drug Tito. Zadatak komisije je bio da stvara partiske organizacije u vojsci.²⁶⁾

Tada je izdato novo i opširno uputstvo za rad u vojsci. Ono je pošlo od načela da ne osvojiti vojsku u datom momentu, i ne formirati svoju armiju — znači doživeti poraz u borbi. Sa zahtevom sistematskog rada u vojsci, u isto vreme se ističe da je upravo u vojsci, mogućan masovan rad. Dalje su razrađena uputstva za rad pre odlaska u vojsku, rad kružoka u vojsci, proučavanje i političko va-pitanje vojničkih masa.

Svaki komunista je imao zadatak da svojim ozbiljnim ponašanjem i radom postane najbolji vojnik i da radi na širenju naprednih ideja i političke linije Partije u vojsci.

Članovi KP i SKOJ-a su svesno, dosledno i poletno sprovodili liniju Partije. Ujedinjena studentska omladina izdala je u tim danima proglas »za pomoć albanskom narodu koji svojom krvlju brani i našu nezavisnost«, ukazujući da naš put ne sme biti kapitulacija, već otpor i

»U pojedinim logorima dolazi do izbijanja revolta koji se odražavao u neprimanju hrane, otkazivanju poslušnosti itd. Revolt je u nekim mestima prerašćivao u otvorene pobune (Karlovac). Najizrazitiji primer hrabrosti i nesektaškog prilaženja dali su naši drugovi prilikom pobune u Karlovcu. Pobuna vojnika u Karlovcu raširila se munjevitom brzinom po svim vojničkim logorima, davala je ohrabrenje u isticanju zahteva i podizala je borbeni nivo vojnika«.

²⁶⁾ Rad Partije je imao naročito uticaja na avijatičare. Na vojnom aerodromu u Zagrebu stvorena je partiska organizacija u kojoj su pored ostalih bili, B. Lazarević, sada generalpotpukovnik i B. Kovačević, sada pukovnik JNA. I u pilotskoj školi ljudi su oduševljeno prihvatili vezu sa Partijom. Drug Mitar Bakić, i sam na radu u Komisiji, konsultovao je ove drugove o tome kako da se u proglasima CK formulišu stavovi u odnosu na vojsku.

borba za svaku stopu zemlje, da to mora postati put naroda Jugoslavije, udruženih i jedinstvenih, čije sve rodoljubive snage teže slobodi i nezavisnosti.

Omladinski pokret, kojim rukovodi Partija, naročito od 1938 godine sve više angažuje omladinu u borbi za odbranu zemlje i spas njene nezavisnosti. Režim u više navrata pokušava da se s tom žilavom snagom brutalno i krvavo razračuna. Ali omladina ne skreće sa svoga puta i preduzima mnogobrojne akcije. Studentski odbor za odbranu zemlje, naprimer, izdavao je i kominikee o tekućim događajima. Bilo je i drugih formi za masovnu mobilizaciju omladine, kao što su otvorena pisma bosansko-hercegovačke studentske omladine, koja su potpisivali studenti iz svih delova Bosne i Hercegovine. I tome slično.

Tadanji ministar vojni — po nekim »pouzdanim znacima« — zaključuje da su komunisti u vojsci angažovali za svoj rad više lica i među stalnim sastavom i među obveznicima, pa predviđa mnoštvo mera da se takva aktivnost suzbije (pre svega: policiskom kontrolom, praćenjem podoficira i vojnih obveznika i sl.).

Uoči V zemaljske konferencije Partija je već organizaciono sređena i čvrsto povezana sa masama. Rad novog rukovodstva na likvidaciji grupašenja, frakcionaštva, na uklanjanju iz redova Partije svih onih koji su ometali njen rad urodio je plodom. A to je bio jedan od bitnih uslova za organizaciono i političko učvršćenje Partije, za njenu svestranu povezanost sa sudbinom svoga naroda.

Peta zemaljska konferencija KPJ, održana 1940 godine, u prvi plan aktivnosti komunista stavlja borbu protiv rata, razobličujući ciljeve imperijalista i ukazujući na ratne provokatore. Osuđuje politiku vlade Cvetković — Maček koja vodi u otvorenu izdaju zemlje. Ističe potrebu borbe protiv fašizma i izdaje kako naša zemlja ne bi postala kolonijalna baza sila Osovine u vođenju rata.

U završnoj reči posle diskusije povodom političkog referata drug Kardelj je dao niz praktičnih razjašnjenja u odnosu na vojno i pitanje odbrane zemlje. Zauzet je stav protiv revolucionarnog defetizma, kome je suprotstavljena

nepomirljiva spremnost za odbranu zemlje. Data je principijelna saglasnost za prikupljanje oružja, pri čemu je osobito naglašeno da se njega ne treba nepotrebno latiti.

Na samoj konferenciji je održan referat o vojnom pitanju. U prvom delu referata izneseni su načelni pogledi i stav prema ovom pitanju, a zatim je data konkretna ocena tadanjeg stanja jugoslovenske vojske. Bilo je reči o raspoloženju među višim i nižim oficirima i podoficirima i o sistemu vaspitanja u vojnim akademijama. Posle toga je dat kritički osvrt na rad komunista u vojsci. Posebno je u referatu bilo reči o odjecima međunarodnih i unutrašnjih događaja u tadanjoj vojsci i izveden je zaključak da su brz razvoj događaja i rad Partije u vojsci uticali na buđenje političke svesti kod vojnika, tako da je u tom pogledu Partija postigla ogromne uspehe. Ističe se međutim, da je u radu komunista bilo i grešaka uglavnom zato što se nije dovoljno koristilo iskustvo koje je već postojalo, što se radilo kruto i dogmatski, pa je dolazilo i do pojava defetizma.

Zatim se prešlo na analizu pojedinačnih propusta u vojsci, pa se ukazalo na konkretne zadatke komunista. Došlo se do zaključka da se treba boriti: za bolju hranu i čovečan postupak, za ukidanje protekcije, za ukidanje posilnog, za davanje vojnicima oružja, da se onemogućće pokušaji da se oni i njihova vojnička snaga upotrebe protiv narodnih interesa.

Kao naročito aktuelan zadatak istaklo se da se vojnicima garantuju i priznaju puna politička prava: pravo na štampu, sastanke, vojničke zborove, da se vojnici svih nacionalnosti izjednače u pravima, da se legalno biraju vojni komiteti za zaštitu vojnika od šikane, da se poboljša stanje podoficira.

Na kraju se traži ukidanje prekih vojnih sudova i izbacivanje petokolonaša iz vojske, njihovo stavljanje pod sud, kao i ukidanje naredbe o radnim jedinicama.

U duhu toga se razrađuju zadaci komunista, koji su pre svega dužni da uveravaju vojnike u pravilnost ovakvog stava. Komunisti zato moraju pre svega razvići politički rad i obaveštavati vojnike o događajima. Istaknuto je da

treba organizovati partiske ćelije među vojnicima i u stalnom kadru, tako da se ovaj rad slije u jednu celinu, ali je pritom naglašeno da rad u vojsci ne može biti uspješan ako ne stoji u najtešnjoj vezi sa pokretom radnih masa van kasarne.

Osobit je zadatak komunista borba protiv pete kolone, razobličavanje špijuna, borba protiv štetočinskog rada i defetističke politike koju sprovode reakcionarni elementi.

Referat je imao pre svega politički karakter, pa se o organizacijskom pitanju nije raspravljalo na Konferenciji. No, zbog njegovog osobitog značaja trebalo je da CK u tom pogledu izda posebna uputstva.

Posle referata razvila se diskusija, koja je pošla od toga da je osnovno u radu u vojsci — osvajanje masa. Postavljala su se pitanja stvaranja vaspitnih i čitalačkih grupa, raspravljalo o teškoćama rada zbog pojava defetizma, pisanja parola, o mogućnosti legalnog istupanja, o mogućnosti i načinu privlačenja mlađih oficira u borbu protiv pete kolone i sl.

Zaključak je konferencije da rad u vojsci nije specijalna, nego generalna linija, da treba i dalje sistematski raditi, da zbog značaja ovog rada treba u njemu angažovati najbolje ljude, da prema oficirima ne treba frontalno istupati, jer ih ima dobrih, da svaki obveznik — komunista u sprovođenju zadataka treba da polazi od konkretnih uslova i mogućnosti.²⁷⁾

²⁷⁾ Te, 1940 godine niz konferencija potvrđuje i razrađuje ove odluke: I konferencija KPH, VI pokrajinska konferencija za Vojvodinu, VI zemaljska konferencija SKOJ-a, IV pokrajinska konferencija SKOJ-a za Crnu Goru, I Kongres studenata Jugoslavije itd.

CK KP Slovenije je u junu te godine izdao na slovenačkom jeziku proglas regrutima, vojnicima, podoficirima i oficirima u kome se detaljno i konkretno razrađuju ova pitanja.

Uz to pojačavaju se akcije za povratak španskih boraca iz logora Francuske. Organizuju se poznate nedelje za španske dobrovoljce, izdaju se leci i preduzimaju druge mere.

Šesta zemaljska konferencija SKOJ-a poziva mlade komuniste (jesen 1940) i napredne omladince da se povežu u svojoj akciji u vojsci. Tu je rad komunista od prvorazrednog značaja baš zato što se u vojsci nalaze stotine hiljada omladinaca.

Rad Partije oseća se u svim garnizonima. Ali i režim ne miruje, već preduzima nove mere za borbu protiv komunista. Osnivaju se takozvane »vojne radne jedinice«, u kojima treba da služe komunisti. Tako, s jedne strane, Partija uzima kurs na organizovanje dobrovoljačkih jedinica radi odbrane zemlje uz istovremenu borbu za mase u samoj vojsci, a sa druge, režim putem logora zavodi teror nad istinski rodoljubivim snagama zemlje.²⁸⁾

Događaji koji su se odigrali 27 marta pokazali su koliko je bio velik uticaj KPJ na mase, kolika je bila njena organizaciona i mobilizatorska sposobnost. Vladajući krugovi su sve materijalne, ljudske i vojne snage pokušali da stave u službu nemačkog imperijalizma. Pod rukovodstvom Partije, naši su narodi rekli odlučno »ne«. Događaji od 27 marta ne samo što nisu zatekli Partiju nespremnu nego su, naprotiv, njeni članovi u tim danima pokazali visoku sposobnost u pokretanju i vođenju masa. Zato je 27 mart prva velika pobeda naših naroda nad fašizmom i domaćom reakcijom; to je bio poziv u svenarodnu borbu za slobodu, nezavisnost i bolji život.

Ceo razvitak jugoslovenskih naroda, sva naša tradicija, sva tadanja borba masa pod rukovodstvom Partije dali su životvornu i mobilizatorsku snagu parolama koje su odjekivale 27 marta: »Bolje rat nego pakt«, »Bolje grob nego rob«.

U takvoj situaciji dočekan je aprilski rat 1941 godine. U tom ratu se, pre svega, videla razorna uloga pete kolone, koja se uvukla u vladu, u generalštab — u vojsku. Vojnici su uvideli da baš u vrhovima vlada izdaja i špijunaža, da se zemlja svesno vodila u kapitulaciju, jer je vojska bila ostavljena bez hrane, bez municije i potrebnog

²⁸⁾ Povodom proslave Oktobarske revolucije 1940 godine, proglas CK se, između ostalog, obraća vojnicima, podoficirima i oficirima. »Naša će zemlja« — kaže se u proglasu — »izbeći katastrofu ako se u njoj ujedine svi poštene i rodoljubivi elementi protiv pete kolone i izdaje.« Pored ostalog, postavlja se zahtev za pravom narodnom vladom, za vladom koja će biti po želji i u interesu naroda. U januaru 1941 godine CK KPJ, ispunjen dubokom brigom za sudbinu zemlje, oštro protestuje protiv uvlačenja zemlje u rat iznoseći na videlo sav prljavi izdajnički rad tadanje vlade.

oružja. Upravo je taj rat pokazao da je društveno-politički sistem truo, da nije u stanju da brani nacionalne interese naših naroda.

Linija Partije u aprilskom ratu bila je da se svim snagama da otpor na frontu agresorskoj armiji, da se iz redova vojske odstrane nesposobni oficiri, petokolonaši i izdajnici, da se naoružaju radničke mase u gradovima, te da organizuju zajedničku borbu sa redovnom vojskom, da se ide na partizanske oblike taktike itd.

Po direktivi Partije, komunisti su u aprilskom ratu 1941 godine pošli u vojsku da zajedno sa narodom brane nezavisnost. Svim silama su radili na odbrani zemlje, jednodušno, bez kolebanja. Ta linija otpora napadaču naišla je kod vojnika i nižeg komandnog kadra na simpatije i politički uticaj Partije silno je porastao. Ali — više se za odbranu zemlje ništa nije dalo učiniti. Izdaja u vrhovima bila je potpuna.

CK KPJ na aprilskom savetovanju 1941 godine razmatra iskustva iz aprilskog rata i događaja, a svega dva meseca kasnije, pomno ocenjujući sve konkretne okolnosti, donosi odluku o ustanku i stavlja se na čelo naroda.

Izvršene su ogromne organizacione pripreme. Vojna komisija na čelu sa drugom Titom prerasla je u Vojni komitet, a u zemlji su se pri svim rukovodstvima Partije obrazovali vojni komiteti čiji je zadatak bio da obrazuju oružane odrede, udarne i diverzantske grupe.

Prvomajski proglas 1941 godine je u celosti na snažnoj i delotvornoj liniji koju su komunisti obeležili imajući pred očima jedino interese svoga naroda, njegovu srećniju budućnost. Sve je usmereno ka jednoj akciji: okupiti se i ujediniti sve snage za borbu protiv okupatora i njegovih slugu u zemlji. Više nego ikada potrebna je narodna sloga. Časovi su teški, ali ne treba klonuti duhom, već istrajati u borbi »na koju poziva i koju vodi Komunistička partija Jugoslavije«.

*

Rad na vojnim pitanjima od 1919 do 1941 godine pre svega karakteriše činjenica da je moralo proteći dosta vremena da se Partija oslobodi oportunističkih uticaja,

nasleđenih iz prošlosti, i da se pitanje politički pravilno sagleda. Dosta dug period je protekao dok se Partija oslobodila ove bolesti. Uzrok tome je u prvom redu bio pogrešan kurs, često i pod uticajem Kominterne, zapostavljanje organizovanog rada i otpora naletima neprijatelja, naročito vojno-fašističke diktature. Ali kada se, posle dolaska druga Tita na čelo naše Partije i prelaska rukovodstva u zemlju, pošlo vlastitim putem, brže reagovalo na događaje, mase su pošle za Komunističkom partijom, koja je razvojem događaja postajala sve značajniji politički činilac.

Međutim, uzrok što se na vojnom pitanju nije ništa značajnije postiglo za dugi niz godina (do 1937) nisu samo slabosti ispoljene u tome radu nego opšte stanje u Partiji. To je predmet posebnog studija ali za istoriju vojnog pitanja nedvojbeno je jasno da ona Komunistička partija koja nije pravilno rešila organizaciono pitanje, koja nije došla do vlastite politike u vitalnim pitanjima, u pitanjima koja zadiru u interese naroda, partija koja nije očistila svoje redove, koja je čekala direktive izvana, revoluciju sa strane i slično — takva partija nije mogla ni u vojnom pitanju da ima uspeha. A takav je bio slučaj sa mnogim ili gotovo svim evropskim komunističkim partijama do Drugog svetskog rata, pa pretežno i u toku njega. KPJ je, međutim, davno pre 1941 godine razbila strane šeme, a već od početka rata, 1939 godine, vizionarski dala putokaz masama — da ne čekaju bukvalnu šemu Oktobra, da ne čekaju tuđe tenkove, već da u grču vekovne borbe za opstanak pod rukovodstvom svoje Komunističke partije, povedu borbu za lepše budućnosti i u toj borbi izvojuju pobedu.

(Članak uzet iz »Vojnog dela« br. 4—5/59)

General-major MILAN PAVLOVIĆ

ZNAČAJ PRAVILNOG ODREĐIVANJA ULOGE I MESTA OKLOPNIH JEDINICA¹⁾

Uloga i mesto vidova i rodova u pojedinim armijama zavise od više uticajnih faktora (političkog, ekonomskog i vojnog). Svi oni podložni su neprekidnim promenama pa, zbog ovoga, jednom određeno mesto i uloga nekog vida ili roda ne pretstavlja neprikosnovenu dogmu koja bi važila za sva vremena. Pri ovome je vrlo važno da se ove promene izvrše blagovremeno, jer zakašnjanje ima često teških posledica.

Kao primer može da posluži konjica. Mitraljezi, tenkovi, avijacija i automobili oduzeli su konjici onaj značaj koji je ona imala do njihove pojave. Pa i pored toga, izvesne armije su uporno i dalje zadržavale konjicu, dajući joj ulogu za koju ona nije bila sposobna. Zbog ovoga je i došlo do apsurdna, da su naprimer poljski konjanici u Drugom svetskom ratu jurišali sabljama i kopljima na

¹⁾ Pojam oklopne jedinice treba razlikovati od pojma tenkovske jedinice. Oklopne jedinice su združene i u svome sastavu imaju tenkove, oklopnu pešadiju, oklopnu artiljeriju, oklopnu inžinjeriju itd., dok su u tenkovskim jedinicama uglavnom oklopljeni tenkovi, a samo delimično ostali rodovi. Danas čak možemo govoriti o oklopnim jedinicama, a da u njima i nema tenkova. Naprimer, bataljon oklopne pešadije sa oklopnom artiljerijom i inžinjerijom itd.

nemačke tenkove i, naravno, »slavno« izginuli, ukazujući time na tešku odgovornost onih koji su bili dužni da vode brigu o organizaciji poljske armije.

Određivanje mesta i uloge pojedinih vidova i rodova vojske pretstavlja složen i delikatan posao. Pri tome je neobično važno da se uzimaju u obzir svi uticajni faktori, jer parcijalno gledanje dovodi do pogrešnih zaključaka.

Na bazi jednostrane analize pojedinih faktora i rodile su se teorije kao: »Duetova o odlučujućoj ulozi avijacije, Ajmansbergerova i Guderijanova o rešavajućoj ulozi tenkova, britanskih teoretičara o odlučujućoj ulozi mornarice, a u najnovije vreme teorija o odlučujućoj ulozi atomskog naoružanja itd. Ali, ratna praksa je uvek brzo pokazala svu neodrživost takvih teorija.

Određivanje uloge i mesta vida ili roda vojske pretstavlja vrlo važno i značajno pitanje za svaku armiju. Od njegovog pravilnog rešenja zavisi u znatnoj meri borbena vrednost svake armije, a u krajnjoj liniji ona može znatno uticati i na ishod oružane borbe. Poznato je da su Britanci između Prvog i Drugog svetskog rata znatno zapostavili kopnenu vojsku zbog mornarice. Zbog ovoga su se našli u vrlo teškoj situaciji 1940. Francuzi su veliki značaj pridavali stalnoj fortifikaciji pa su zato zanemarili razvoj pešadije, a naročito oklopnih jedinica, dok su Nemci precenili značaj avijacije i oklopnih jedinica.

Svi ovi primeri i niz drugih govore koliko je važno pravilno odrediti mesto i ulogu svakog vida i roda vojske i to uzimajući u obzir sve uticajne faktore i vodeći stalno računa o tome da jedan vid ili rod sam ne može rešiti ishod oružane borbe.

Pojavom tenkova postavilo se i pitanje njihovog mesta i uloge. Poznato je da su se tenkovi kao rod vojske pojavili u Prvom svetskom ratu 1916 g. Njihova osnovna uloga u tom periodu bila je podrška pešadije. Tenkovi su imali zadatak da savlađuju žičane prepreke i da onemoguće ubitačnu vatru mitraljeza i ostalog pešadiskog naoružanja, pred kojim je tadašnja pešadija bila nemoćna. Te svoje zadatke tenkovi su uspešno rešavali. Međutim, već pri kraju Prvog svetskog rata osećala se potreba da

im se dodeli i šira uloga — eksploatacija postignutih rezultata i pretvaranje taktičkog uspeha u operativni. Zato su izvesni vojni teoretičari (Džon Fuler i drugi) predlagali da se oforme veće tenkovske jedinice koje bi izvršavale navedene zadatke. Pošto se rat uskoro završio ideja je ostala neostvarena.

Iskustva iz upotrebe tenkova iz Prvog svetskog rata nisu pravilno iskorišćena, sem kod Nemaca.

Koliki značaj igra pravilno određivanje uloge tenkova najbolje ilustruje činjenica da su Francuzi u ratu 1940 bili tučeni iako su imali približno isti broj tenkova kao i Nemci.

Problem određivanja pravilnog mesta i uloge tenkova treba razmatrati ne samo u sopstvenoj armiji, već i u armiji verovatnog budućeg neprijatelja. I u ovom pogledu Drugi svetski rat daje dovoljno primera. Francuska, poljska, predratna jugoslovenska vojska i ostale žrtve Nemačke nisu pravilno ocenile značaj tenkova u nemačkoj armiji, te zbog toga nisu ni preduzele odgovarajuće mere za svoju protivoklopnu odbranu (POO).

Drugi svetski rat značio je u punoj meri afirmaciju tenkova, a sve armije izvukle su potrebne zaključke u pogledu značaja i važnosti ovoga roda i dale mu odgovarajuće mesto i ulogu.

Pojava atomskog naoružanja i prednosti koje ono pruža oklopnim jedinicama, još više su istakle važnost i značaj tenkova i ostalih oklopnih vozila, tako da danas ima malo onih koji bi osporavali značaj koji će ovaj rod imati u budućem ratu.

KARAKTERISTIKE OKLOPNIH JEDINICA

Pokretljivost oklopnih jedinica omogućuje veću dinamičnost borbenih dejstava, zauzimanje rastresitih borbenih poredaka, brzo prikupljanje, primenu raznovrsnih oblika i formi manevara u cilju nanošenja udara neprijatelju i izbegavanja neprijateljskog udara i dejstva atomskog oružja.

Jednodnevni marš savremenih oklopnih jedinica iznosi i do 200 km, što znači da rejoni koncentracije mogu biti vrlo duboki, te se na taj način obezbeđuje iznenađenje. Iz rastresitog borbenog rasporeda brzo se grupišu na izabranom pravcu i odmah iz pokreta stupaju u dejstvo radi razvijanja uspeha, odnosno sprečavanja neprijateljevog prodora.

Velika brzina i oklop omogućuju oklopnim jedinicama da uspešno savlađuju kontaminirane prostorije. Zbog ovoga su one vrlo pogodne kako za eksploataciju atomskog udara tako i za zatvaranje breša koje je on stvorio.

Najefikasnije dejstvo oklopnih jedinica je na ravničastom i otkrivenom zemljištu sa dobrim komunikacijama. No, one su sposobne da se bore i po težem zemljištu, ali će im biti zato tempo operacija znatno sporiji.

Oklopne jedinice dejstvovaće prvenstveno iz pokreta, posle kratke pripreme, na širokom frontu i na velikim dubinama. Posle nekoliko dana borbenih dejstava mora im se dati dva-tri dana za odmor, sređivanje, popunu svim potrebama i dovođenje tehnike u ispravno stanje.

Oklopne jedinice pretstavljaju rentabilne ciljeve za atomsko naoružanje, bilo da se nalaze u marševskim, borbenim ili evolucionim porecima, na odbranbenim i polaznim položajima ili u rejonima odmaranja, prikupljanja i koncentracije. Zato se i kod njih mora voditi računa o solidnoj ABH zaštiti.

Oklopne jedinice su vrlo osetljive na dejstvo iz vazduha i zato moraju biti obezbeđene solidnom PV odbranom. S obzirom da neće uvek biti dovoljno PV sredstava, to će oklopne jedinice često koristiti za pokret i dejstvo pokriveno zemljište, kolonske puteve, rđave atmosferske uslove, noć itd.

Da bi sprečile gubitke od savremenog naoružanja, oklopne jedinice moraju biti sposobne da se brzo ukopavaju i vešto maskiraju. Međutim, sve ovo zahteva dosta ljudstva, sredstava i vremena, pa zato radove na ukopavanju treba što više mehanizovati. Savremena sredstva za izviđanje (radarski i infracrveni uređaji, aerofoto sni-

manje noću i kroz oblake, sredstva za osvetljavanje) omogućuje otkrivanje ciljeva po svakom vremenu i u svako doba dana i noći, te zbog toga pitanju maskiranja oklopnih jedinica treba posvetiti posebnu pažnju.

Neprekidnost borbenih dejstava oklopnih jedinica u velikoj meri zavisi od pravilne organizacije materijalnog obezbeđenja i zbrinjavanja. Zato će one pored zemaljskog koristiti u znatnoj meri i vazdušni transport.

Dalje tendencije razvoja oklopnih jedinica ogleđaće se u:

— povećanju pokretljivosti (sva vozila sa gusenicama, eventualno uvođenje reaktivnih i atomskih motora za tenkove),

— povećanju zaštite (svim rodovima i službama dati oklopnu zaštitu, a na tenkovima i ostalim oklopnim vozilima pojačati zaštitu od ABH naoružanja, a naročito od radijacije, pojačati oklop lakšim a otpornijim materijalom, mehanizovati radove na ukopavanju),

— povećanju vatrene snage oklopnih jedinica (atomska artiljerija i projektili, eventualna zamena klasičnih topova na tenkovima atomskim topovima),

— osposobljavanju oklopnih jedinica za amfibiska dejstva, a delom i za vazdušni transport.

U pogledu broja oklopnih jedinica postoji stalna tendencija njihovog povećanja. Pešadiške formacije postepeno prerastaju u moto-streljačke i mehanizovane, a obe u oklopne. Ova tendencija neminovno vodi ka formiranju oklopnih armija.²⁾

²⁾ Na početku Drugog svetskog rata, većina armija imala je relativno mali broj tenkova. Međutim, u toku rata proizveden je ogroman broj tenkova. Za potvrdu ovoga može nam poslužiti pregled proizvodnje tenkova u Drugom svetskom ratu.

SAD	1941 g.	4.250	1944 g.	17.555
V. Britanija	„	4.844	„	8.000
Nemačka	„	3.790	„	1.902
SSSR	„	10.000	„	30.000

Ukupno: 22.884

57.467

Ukupno je proizvedeno u toku Drugog svetskog rata: SAD 87.990, SSSR 90.000. (Istorija Drugog svetskog rata — Šasen — prilog A).

S obzirom da su danas industrijski kapaciteti zemalja znatno povećani, može se pretpostaviti da će proizvodnja tenkova u budućem ratu biti daleko veća.

OKLOPNE JEDINICE VELIKIH I MALIH ARMIIJA

Opšta razmatranja

Kolike i kakve će biti razlike u pogledu mesta i uloge oklopnih jedinica u velikim i malim armijama zavisiće, uglavnom od sledećih faktora:

- političko-strategijske koncepcije rata,
- geografsko-strategiskog položaja zemlje i
- ekonomskog potencijala.

Od ova tri faktora najveći uticaj ispoljava ekonomski potencijal.

Oklopne jedinice su vrlo skup rod vojske: jedan savremeni tenk staje 100 do 150 miliona dinara; oprema oklopnog bataljona 2,500.000.000 dinara, a oklopne divizije preko 30 milijardi dinara. Savremeni tenk sastoji se od oko 20.000 delova i za njegovu proizvodnju potreban je veliki broj preduzeća i hiljade inžinjera i tehničara. U izradi američkog tenka M-41 učestvovalo je 10.000 preduzeća i kooperanata. Zato masovnu proizvodnju tenkova i oklopnih vozila mogu dozvoliti sebi samo zemlje sa jakim industrijom i sa dovoljno stručnih kadrova. Takođe ne treba zaboraviti da tenkovska tehnika brzo zastareva i da male zemlje ovu trku mogu vrlo teško da izdrže.

Proizvodnja tenkova u malim zemljama ekonomski je neopravdana, jer je za nju potrebno oformiti vrlo jake industrijske kapacitete, a njihovo održavanje je nerentabilno, sem ako se ne proizvodi veliki broj tenkova.

Neke male zemlje proizvode tenkove u kooperaciji ili se pak oslanjaju na jedan ili drugi vojni blok te zbog toga i ne razvijaju svoje kapacitete ili ih razvijaju ograničeno.

U posebnom položaju nalaze se male zemlje koje ne pripadaju nijednom vojnom bloku. One su primorane ili da razvijaju sopstvenu proizvodnju tenkova ili da ih ku-

puju. Kako kupovina staje mnogo, a nije uvek ni sigurna, to ove zemlje moraju podizati industriju za proizvodnju tenkova. U ovom slučaju političko-strategijski faktor je ispred ekonomskog, iako to pretstavlja veliki napor za nacionalnu privredu.

Koliko je važan ekonomski potencijal za proizvodnju tenkova može da posluži primer Nemačke, koja je u toku Drugog svetskog rata koristila ekonomski potencijal gotovo čitave Evrope, pa je, ipak, u toku celog rata osećala veliku oskudicu u tenkovima (1944 g. Nemci su proizveli 1902 tenka, a Sovjeti 31.000).

Zbog svega rečenog male zemlje, ukoliko su upućene na sopstvenu proizvodnju tenkova, mogu računati samo na ograničen broj, te zbog toga ovaj faktor ima odlučujući uticaj i na mesto i na ulogu oklopnih jedinica u malim armijama.

Političko-strategiska koncepcija rata utiče na ulogu i mesto oklopnih jedinica: drukčija je u imperijalističkim zemljama, a drukčija u armijama koje se spremaju isključivo za odbranu svoje zemlje; drukčija je u blokovskim od onih van bloka. U malim armijama koje ne pripadaju vojnim blokovima, političko-strategiska koncepcija vođenja rata je uglavnom odbranbena, te je i uloga oklopnih jedinica u tom smislu i predodređena.

Geografsko-strategijski položaj neke zemlje isto tako ima veliki uticaj na ulogu i mesto oklopnih jedinica, a naročito u malim armijama. Povoljan geografsko-strategijski položaj može u znatnoj meri da ublaži uticaj slabijeg ekonomskog potencijala. Drukčija je, naprimer, uloga i mesto oklopnih jedinica u Švajcarskoj ili Norveškoj, a drukčija u Mađarskoj i Poljskoj.

Zato se sva tri navedena faktora moraju razmatrati jedinstveno, jer se samo njihovom svestranom analizom može doći do pravilnih zaključaka o mestu i ulozi oklopnih jedinica u pojedinim armijama.

U daljnjim razmatranjima analiziraćemo ulogu i mesto oklopnih jedinica u velikim armijama (podrazumevajući tu i male armije vezane za pojedine blokove)

kao i u malim (podrazumevajući tu i one čije zemlje vode nezavisnu politiku i koje ne pripadaju nijednom vojnom bloku).

Oklopne jedinice velikih armija

Danas se može konstatovati da je, naročito kod velikih armija, izrazito porasla uloga oklopnih jedinica. To se najjasnije vidi iz broja tih jedinica i zadataka koji se za njih predviđaju.

Broj oklopnih jedinica neprekidno raste i iznosi najčešće jednu trećinu do jedne polovine svih združenih jedinica. Broj tenkova i u pešadiskim jedinicama raste i pored sve većeg uvođenja u ove jedinice samohodne artiljerije i oklopnih transportera.

Uloga i zadaci oklopnih jedinica proističu iz njihove koncepcije vođenja budućeg rata. Sve velike armije pripremaju se za ofanzivni rat, jer smatraju da se samo ofanzivnim dejstvima može slomiti budući neprijatelj, a odbrana pretstavlja samo privremeni vid borbenih dejstava. Pa i sama odbrana vodiće se mnogo dinamičnije, tako da će u njoj dolaziti do punog izražaja ofanzivna dejstva.

Pošto će budući rat biti vrlo dinamičan, vodiće se na velikom prostranstvu, to će se borbena situacija vrlo brzo menjati pa će se često neposredno iz odbrane prelaziti u napad i obratno. Zato će oklopne jedinice, koje raspolažu velikom pokretljivošću, jakom vatrom, oklopom i manjom osetljivošću na dejstvo atomskog naoružanja pretstavljati u budućem ratu idealno sredstvo za rešavanje mnogobrojnih i složenih zadataka koje će taj rat postaviti.

Sve velike armije pridaju naročit značaj preuzimanju i održavanju strategiske inicijative, kako u početku tako i u toku rata. U tom cilju formirani su takozvani »prvi strategiski ešloni«, koji su sastavljeni od jedinica potpuno borbeno spremnih (još u miru) i čiji je osnovni zadatak da preuzmu i zadrže strategisku inicijativu u prvoj etapi rata ili bar do onog momenta dok se ne pripreme ostale snage za dejstvo. Značajno je da gro oklopnih je-

dinica ulazi u prvi strategijski ešelon, jer se smatra da su one najpogodnije za preuzimanje i održavanje strategiske inicijative.

Uloga oklopnih jedinica u ofanzivnim operacijama danas se bitno menja. Oklopne jedinice postale su ravnopravne u izvođenju operacija sa pešadiskim združenim jedinicama. One se više ne koriste samo za eksploataciju uspeha pešadiskih združenih jedinica, već su sposobne i da samostalno vrše proboj. Takvo dejstvo oklopnih jedinica omogućuje atomsko naoružanje, koje im svojom velikom razornom snagom krči put. Treba napomenuti i to da su oklopne jedinice daleko pogodnije od pešadiskih združenih jedinica za iskorišćavanje dejstva atomskog naoružanja, jer odmah neposredno posle eksplozije mogu da krenu u napad, dok pešadiske združene jedinice to ne mogu.

U odbrani će oklopne jedinice biti nosioci aktivnih dejstava. Ispadi, protivnapadi, protivudari izvodiće se prvenstveno oklopnim jedinicama, a njima će se zatvarati i breše stvorene atomskim udarima napadača.

U pogledu POO velike armije smatraju da je najbolje protivoklopno sredstvo sopstveni tenk. U tom cilju jedan od osnovnih zadataka oklopnih jedinica jeste borba protiv neprijateljskih oklopnih snaga. Za borbu protiv oklopnih vozila prvenstveno će se koristiti jedinice teških tenkova (T-103, IS-3 itd.).

Sadejstvu oklopnih jedinica i avijacije pridaje se veliki značaj. (U nekim armijama oklopne formacije dobile su u svoj sastav avione i helikoptere). Pored neprekidne vazdušne podrške oklopnih jedinica, avijacija preuzima na sebe i njihovo snabdevanje — bar tada kada se ono ne može vršiti normalnim putem ili kada to situacija izričito zahteva. Sadejstvo sa avijacijom omogućuje neprekidna dejstva oklopnih jedinica i izvršenje zadataka na velikoj dubini (prema nekim gledanjima dubina zadataka oklopne divizije iznosila bi i do 250 km).

Velike armije pridaju poseban značaj vertikalnom manevru. U tom cilju oformljene su i odgovarajuće vazdušnodesantne jedinice. (Njihov rad je tesno povezan sa

dejstvom sopstvenih oklopnih jedinica). Ali kako će ih i protivnik imati to će za borbu protiv njih biti najpogodnije sopstvene oklopne jedinice i zato je protivdešantna odbrana jedan od njihovih važnijih zadataka.

Standardna oklopna združena formacija u velikim armijama je oklopna divizija. Pored tenkova kao osnovnog naoružanja, u njoj je izvršena i integracija ostalih rodova vojske u takvom broju da se omogući njeno samostalno dejstvo. U cilju povećanja njene pokretljivosti teži se da joj sva vozila budu sa gusenicama. Postoji isto tako težnja da se veličina oklopne divizije smanji, i to prvenstveno neborbeni deo, te da se na taj način dobiju lakše i pokretljivije jedinice. U nekim armijama je u sastav oklopnih divizija uvedeno i atomsko naoružanje (za podršku 10—20 atomskih udara).

Pored oklopnih divizija postoje ili se predviđaju i krupnije oklopne formacije (korpusi, armije) — za operativno-strategijske zadatke.

Velike armije imaju u naoružanju, uglavnom, tri vrste tenkova: lake (AMX-13, M-41 itd.), srednje (M-48, T-34, T-54, Centurion itd.) i teške (T-103, IS-3, Konqueror). Laki tenkovi predviđeni su za izviđanje, osiguranje i ostale zadatke borbenog obezbeđenja. Odlikuju se malom težinom i velikom pokretljivošću. Srednji ili liniski tenkovi predstavljaju osnovni tip tenka u sastavu oklopnih jedinica. Izvršavaju većinu zadataka koji se postavljaju pred oklopne jedinice. Teški tenkovi odlikuju se jakim oklopom, velikom vatrenom moći i malom pokretljivošću, a predviđeni su, uglavnom, za borbu protiv tenkova.

Postoji tendencija da se srednji tenkovi osposobe i za ulogu teških tenkova, dok bi idealno rešenje svakako predstavljao tenk sposoban da izvršava sve zadatke.

Oklopne jedinice malih armija

Prilikom određivanja mesta i uloge oklopnih jedinica, male armije moraju imati u vidu sledeće elemente:

— da će neprijatelj biti brojno i tehnički nadmoćniji, a naročito da će imati apsolutnu prevlast u vazduhu,

— da će neprijatelj imati u rukama strategisku inicijativu,

— da će neprijatelj raspolagati atomskim naoružanjem, a da ga male armije neće imati ili ga bar neće imati u jednom periodu rata,

— da će male armije raspolagati ograničenim brojem oklopnih jedinica, za razliku od neprijatelja koji će ih imati daleko više,

— da će male armije biti prisiljene da se brane, za razliku od neprijatelja koji će težiti ofanzivnim operacijama.

Koliki će i kakav uticaj ispoljavati svaki od navedenih elemenata na male armije zavisi od niza drugih faktora, ali je ipak činjenica da će taj uticaj biti veliki i da će se uloga i mesto oklopnih jedinica znatno razlikovati od uloge i mesta oklopnih jedinica u velikim armijama.

I male armije vide sva preimućstva oklopnih jedinica u budućem ratu, pa zato i teže da im one budu što jače. Međutim, s obzirom na svoj ekonomski potencijal, male armije mogu imati samo manji broj oklopnih jedinica, a samim tim se postavlja problem kako ih najracionalnije upotrebiti.

Svaka pešadiska jedinica traži da u svom sastavu ima tenkove, makar i najmanji broj. To je traženje i opravdano, jer je teško zamisliti savremenu pešadiju bez podrške tenkova. Međutim, ako se udovolji tom zahtevu, onda ostaje malo ili nimalo oklopnih jedinica za druge zadatke. U rešavanju ovog problema često dolazi do oprečnih stavova. Jedni zastupaju gledište da je u malim armijama pešadija osnovni rod vojske i da oklopne jedinice treba da prvenstveno podržavaju pešadiju, a drugi opet smatraju da gro oklopnih jedinica treba iskoristiti za samostalno dejstvo, grupišući ih u krupnije oklopne formacije. Ovo zadnje mišljenje često se potkrepljuje iskustvima iz Drugog svetskog rata i navodi se primer Francuske i Sovjetskog Saveza koji su imali isti broj tenkova kao i Nemci, ali su ih podelili pešadiskim jedinicama,

dok su Nemci svoje tenkove koncentrisali u krupne oklopne formacije i zahvaljujući tome postigli odlične rezultate.

Ovim istoriskim činjenicama se nema šta prigovoriti, ali bi mehaničko usvajanje tih iskustava bilo nepravilno i dovelo bi do pogrešnih zaključaka. Oružani sukob nemačke armije i Saveznika bio je sukob velikih armija sa podjednakim brojem tenkova. Međutim, male armije ne mogu računati da će imati više tenkova od neprijatelja, pa se zato to iskustvo iz Drugog svetskog rata ne može u potpunosti primeniti na male armije.

Dalje se postavlja pitanje da li je za male armije uopšte celishodno stvaranje krupnijih oklopnih formacija. Zar one ne bi na taj način čak išle na ruku neprijatelju, jer bi mu olakšale da tuče glavninu njenih oklopnih jedinica u jednoj ili nekoliko operacija. Uništenje, naprimer, dve oklopne divizije pretstavlja za malu armiju ogroman gubitak, dok se to za veliku armiju ne može reći.

Zaključak bi bio da male armije moraju ići na decentralizaciju oklopnih snaga, da bi se zadovoljile i potrebe pešadije (stim što bi se ipak jedan deo obezbedio za samostalna dejstva), ali da organizacija bude postavljena tako da se u datoj situaciji može izvršiti i centralizacija oklopnih snaga za izvršenje određenog zadatka.

Pošto su oklopne jedinice izrazito ofanzivni rod oružja, postavlja se pitanje kako ih u odbranbenim operacijama najbolje iskoristiti. Za statičnu odbranu bilo bi pogrešno upotrebiti ih. Međutim, oklopne jedinice su vrlo korisne za pokretnu odbranu, naročito na zemljištu koje je pogodno za njih. Dalje, oklopne jedinice će male armije upotrebljavati za aktivna dejstva. Jasno je da će taktički principi u ovom dejstvu biti specifični, jer se mora stalno voditi računa o odnosu snaga.

Vrlo važan zadatak za oklopne jedinice u malim armijama biće borba sa vazдушnim desantom. Ali zbog svog nedovoljnog broja, one neće ići na uništenje desanta, već će im biti zadatak, kao najpokretnijim jedinicama, da

spreče organizovanje desanta i stvore potrebno vreme za pristizanje pešadiskih jedinica, koje će imati zadatak uništenje desanta.

Pitanje POO za male armije postavlja se kao jedan od najozbiljnijih problema. Tačno je da je tenk najbolje protivoklopno sredstvo, ali je on suviše skup. S obzirom da će glavnog neprijatelja za male armije pretstavljati oklopne jedinice, to bi se za POO angažovao gro oklopnih snaga, a u tom slučaju za druge zadatke ne bi bilo oklopnih jedinica. Zbog svega ovoga male armije moraju rešavati zadatke POO drugim sredstvima i to: artiljerijom, protivoklopnom artiljerijom, ručnim protivoklopnim sredstvima, raketama, zaprečavanjem itd., jer su ta sredstva daleko jevtinija, mogu se proizvoditi masovno, a može se i njima, uz masovnu upotrebu, postići zadovoljavajući efekat. Jasno je da taj zadatak neće mimoići ni oklopne jedinice u određenim situacijama, ali bi u svakom slučaju trebalo nastojati da to ne bude pravilo već izuzetak.

Agresor će, bar u početku rata, u odnosu na male armije imati strategisku inicijativu. Međutim, to ne znači da će male armije morati da budu neprekidno u strategskoj defanzivi i da neće preduzeti sve da preuzmu inicijativu od neprijatelja. Da je to moguće pokazuje u punoj meri NOR naroda Jugoslavije. Kako će se to pitanje rešavati konkretno u svakoj maloj armiji, zavisi od niza faktora, ali je važno podvući da će u tome zadatku imati vidnog učešća i oklopne jedinice jer su najsposobnije da neposredno iz defanzive pređu u ofanzivu.

Male armije računaju da će potencijalni neprijatelj svakako raspolagati atomskim naoružanjem, a isto tako znaju da su oklopne jedinice najpodesnije za brzo zatvaranje breša stvorenih atomskim udarima (u odbranbenom periodu). Ovaj zadatak će oklopne jedinice vršiti samo dok ne stignu pešadiske jedinice, jer bi njihovo angažovanje na tim zadacima za duže vreme bilo necelishodno.

Pored navedenih zadataka, oklopne jedinice će se koristiti i za zaštitu povlačenja većih združenih jedinica, za obezbeđenje pregrupacije, za osiguranje krila i bokova većih združenih formacija itd. Iz svega ovoga vidi se da

je broj zadataka prilično veliki i da male armije moraju voditi računa o ekonomiji upotrebe oklopnih jedinica, tj. treba ih koristiti samo za one zadatke koje ne mogu uspešno rešiti druge jedinice i na kojima će njihove osobine biti najbolje iskorišćene.

Organizaciju i formaciju oklopnih jedinica male armije moraju podešavati prema ograničenom broju tenkova. Teško će se ostvariti velike oklopne formacije jer zahtevaju veliki broj tenkova i drugih vozila, a njihova oprema i održavanje su vrlo skupi. Velike formacije apserbuju gro tenkova, tako da ih vrlo malo ostaje za neposrednu podršku pešadije.

Nedovoljan broj tenkova u oklopnim jedinicama male armije rešavaju — bar donekle — većom integracijom ostalih rodova (artiljerija, naročito samohodna pešadija, inžinjerija). Integracija rodova u malim armijama počinje već od oklopne čete, za razliku od velikih armija gde normalno počinje od oklopne taktičke grupe (puka, brigade).

Inferiornost svojih oklopnih formacija u pogledu vatrene i udarne snage male armije nastoje da nadomeste i lakšim ali daleko pokretljivijim jedinicama, a pored toga teže da osposobe i najmanje oklopne formacije za samostalna dejstva (oklopna četa). Ovakve formacije treba da primenjuju taktiku koja se sastoji u tome da se neprijatelj tuče nizom manjih udara. Zatim organizacija oklopnih jedinica malih armija mora da omogući da se ove jedinice mogu, u određenim situacijama, upotrebiti i za koncentrisano dejstvo.

S obzirom na sve napred rečeno može se uzeti da je oklopna brigada (puk) osnovna standardna formacija malih armija, a oklopna divizija izuzetna.

Velike armije stvaraju formacije oklopnih jedinica prema njihovim zadacima i zato imaju niz različitih formacija. Male armije, međutim, moraju da stvaraju formacije opšteg tipa, koje će zadovoljiti raznovrsne zadatke koje im predviđaju. Te formacije treba da budu takve da omoguće veliku elastičnost u komandovanju i njihovoj upotrebi. Tako, naprimer, često će se jedna ista oklopna jedinica koristiti u jednoj etapi operacije za podršku pe-

šadije, a u sledećoj za eksploataciju uspeha, tj. za izvršenje samostalnog zadatka. Zato formacija ovakvih jedinica mora biti takva da je moguće vrlo brzo od nekoliko manjih oklopnih formacija stvoriti veću, ako to situacija zahteva. Jasno je da usklađivanje svih ovih zahteva postavlja znatne teškoće, ali se one moraju i mogu savladati.

Male armije treba da po svaku cenu teže jednom tipu tenka, koji će im zadovoljiti najvažnije potrebe, i kod koga će vatra i pokretljivost imati prednost nad oklopom. Nedostatak tenkova za određene zadatke male armije moraju rešavati drugim sredstvima. Tako, naprimer, izviđanje i obezbeđenje mogu na sebe da preuzmu oklopni transporteri, a POO samohodna artiljerija i ručno protivoklopno naoružanje itd.

Inferiornost svojih tenkova u pogledu kvaliteta male armije treba da reše boljom obučenošću posada i takvim taktičkim rešenjem koja će biti u skladu sa kvalitetom tenkova i ostalih vozila.

I pored opravdanih težnji u malim armijama za unifikacijom tenkovske tehnike činjenica je da je ona kod njih najčešće raznovrsna a to znači da ona postavlja velike teškoće u pogledu opreme, održavanja, snabdevanja; sem toga rasipaju se i onako skromne snage industriskog i ekonomskog potencijala. U tom slučaju važno je realno proceniti vrednost svoje tenkovske tehnike i na osnovu toga odrediti realne zadatke oklopnim jedinicama. Nevođenje računa o ovome može dovesti do nerealnih zadataka pa i do poraza.

ZAKLJUČAK

S obzirom na karakteristike budućeg rata i oklopnih jedinica, uloga ovih jedinica znatno je porasla u svim savremenim armijama. Zbog ovoga je važno da oklopne jedinice u svakoj armiji dobiju mesto i zadatke koje mogu uspešno izvršiti. Pri ovome treba imati u vidu sledeće činjenice:

— svako mehaničko prenošenje iskustava iz prošlih ratova na savremene uslove može imati više štete nego

koristi. Iskustva treba prethodno brižljivo analizirati u svetlosti svih savremenih uslova i tek posle takve analize koristiti ih;

— korišćenju iskustava drugih armija treba prilaziti vrlo oprezno, jer je činjenica da se svaka armija razvija u svojim specifičnim uslovima i da svaka rešava pitanje uloge i mesta oklopnih jedinica s obzirom na te svoje specifične uslove;

— kolikogod je značajno pravilno odrediti mesto i ulogu svojih oklopnih jedinica, isto je toliko važno predvideti pravilno ulogu i mesto oklopnih jedinica potencijalnog neprijatelja. Ova dva pitanja nerazdvojno su povezana i čine dijalektičku celinu;

— da će pobedu u budućem ratu izvojevati jedino oružane snage u celini. Svako zastranjivanje u korist nekog roda ili vida može da ima štetnih posledica za oružane snage u celini, a u krajnjoj liniji i za same oklopne jedinice.

SADRŽAJ

	Strana
<i>DANILO LEKIĆ</i> O POČETKU ORUŽANOG USTANKA U JUGOSLAVIJI	1
<i>MILINKO ĐUROVIĆ</i> BITKA NA SUTJESCI — PREKRETNICA U NOR-u — —	90
<i>VELJKO KADIJEVIĆ</i> ULOGA RATNIH ISKUSTAVA U IZGRADNJI TEORIJE RATNE VEŠTINE — — — — — — — —	111
<i>DUŠAN BILANDŽIĆ</i> NEKE OSNOVNE KARAKTERISTIKE OPERATIVNO- TAKTIČKIH POSTUPAKA NOV I POJ — — —	137
<i>FRANJO TUĐMAN</i> O OSNOVNIM SPECIFIČNOSTIMA I BITNIM ISKUSTVI- MA RATNE VJEŠTINE NAŠEG NOP — — — —	164
<i>VIKTOR BUBANJ</i> O UTICAJU NOVOG NAORUŽANJA NA PRIPREME ZA RAT — — — — — — — — — —	192
<i>LJUBOMIR PETROVIĆ</i> RATNI POTENCIJAL — — — — — — — —	203
<i>DUŠAN PEKIĆ</i> VAZDUŠNI DESANTI — MOGUĆNOSTI I PERSPEKTIVE	233

<i>SAVO MATIJAŠEVIĆ</i>	
PROBLEMI IZVIĐANJA U SAVREMENIM USLOVIMA —	244
<i>SERGIJE MANTULA</i>	
MASKIRANJE U SAVREMENIM USLOVIMA — — —	260
<i>ANTE GRGIN</i>	
O NEKIM MERAMA ABH OBEZBEĐENJA TRUPA U BORBI — — — — — — — — — —	279
<i>GOJKO NIKOLIŠ I ZDENKO KRAUS</i>	
NACIONALNA ORGANIZACIJA ZDRAVSTVENE SLUŽBE U RATU — — — — — — — — — —	292
<i>MILAN DOROTKA I TIHOMIR VILOVIĆ</i>	
TORPEDNI ČAMCI U USLOVIMA ATOMSKO RATA —	312
<i>STRAHINJA LAZAREVIĆ</i>	
SAVREMENA MEHANIZACIJA KOPNE NE VOJSKE I TENDENCIJE NJENOG DALJEG RAZVOJA — —	337
<i>MILIJA STANIŠIĆ</i>	
MANEVAR TAKTIČKE AVIJACIJE — — — — —	355
<i>ZDENKO BINENFELD</i>	
VODA I NAMIRNICE U SAVREMENOM RATU — — —	374
<i>VIDAK VUJNOVIĆ</i>	
UTICAJ ATOMSKOG DEJSTVA NA DUŽINU I STRUK- TURU ARTPRIPREME — — — — — — —	391
<i>VLADIMIR BAKARIĆ</i>	
ABH ODBRANA AERODROMA — — — — — — —	405
<i>PETAR KLEUT</i>	
PRAVNI POLOŽAJ RATNIH ZAROBLJENIKA — — —	419
<i>BRANKO OBRADOVIĆ</i>	
O PROTIVVAZDUŠNOJ ODBRANI TRUPA SA MALIH VISINA — — — — — — — — — —	437

<i>MITJA DEGLERIJA</i>	
EVAKUACIJA VAZDUHOPLOVA SA MESTA PRINUD- NOG SPUŠTANJA — — — — — — — — — —	455
<i>MIHAEL MIŠIČ</i>	
ISKUSTVA IZ UPOTREBE ARTILJERIJE VII KORPUSA NOV I POJ — — — — — — — — — —	474
<i>MIODRAG KITIČ</i>	
DEJSTVA NA BRDSKO-PLANINSKOM ZEMLJIŠTU —	489
<i>BRANKO MAMULA</i>	
PARTIZANSKE AKCIJE MORNARICE NOVJ U SJEVER- NOM JADRANU — — — — — — — — — —	506
<i>FABIJAN TRGO</i>	
NJEMAČKA OFANZIVA NA MAKARSKO PRIMORJE I SREDNJEDALMATINSKE OTOKE — — — — — — — — — —	530
<i>DRAGOSLAV SIMONIĆ</i>	
NEKI PROBLEMI SADEJSTVA LAKIH POMORSKIH SNAGA I AVIJACIJE — — — — — — — — — —	582
<i>ZDRAVKO KOLAR</i>	
VOJNIČKE VJEŠTINE I NAVIKE — — — — — — — — — —	593
<i>MATE JERKOVIĆ</i>	
O NEKIM PITANJIMA MJESTA I ULOGE MALE RATNE MORNARICE — — — — — — — — — —	612
<i>VELJKO MILADINOVIĆ</i>	
O BORBENOM MORALU NAŠIH JEDINICA U BICI NA SUTJESCI — — — — — — — — — —	645
<i>JEFTO SAŠIĆ</i>	
RAD KPJ NA VOJNIM PITANJIMA 1919—1941 — — —	662
<i>MILAN PAVLOVIĆ</i>	
ZNAČAJ PRAVILNOG ODREĐIVANJA ULOGE I MESTA OKLOPNIH JEDINICA — — — — — — — — — —	698

O VOJNOJ VEŠTINI

II

*

Tehnički urednik
major
SLOBODAN MITIĆ

*

Korektori
NADA RIBAR
MILENKO TOMIĆ

*

Štampanje završeno avgusta 1960 god.

Tiraž : 8.000